

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

3. Η συλλογή των συνδεδεμένων ομιλιών - Σχόλια
(3. Saṃyutta Nikāya - Aṭṭhakathā)

4. Σχόλια για το κεφάλαιο για τις έξι αισθητήριες βάσεις
(4. Saḷāyatanaṅga-aṭṭhakathā)

1. Οι συνδεδεμένες ομιλίες για τις έξι αισθητήριες βάσεις
(1. Saḷāyatana-saṃyuttaṃ)

PaliVerse

3. Η συλλογή των συνδεδεμένων ομιλιών - Σχόλια

4. Σχόλια για το κεφάλαιο για τις έξι αισθητήριες βάσεις

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Samyuttanikāye

Saḷāyatanavagga-aṭṭhakathā

1. Saḷāyatanaśamyuttaṃ

1. Aniccavaggo

1. Ajjhataṇiccasuttavaṇṇanā

1. Saḷāyatanavaggassa paṭhame cakkhūti dve cakkhūni - ñāṇacakkhu ceva maṃsacakkhu ca. Tattha ñāṇacakkhu pañcavidhaṃ - buddhacakkhu, dhammacakkhu, samantacakkhu, dibbacakkhu, paññācakkhūti. Tesu buddhacakkhu nāma āsayānusayañāṇaṇceva indriyaparopariyattañāṇaṇca, yaṃ - “buddhacakkhunā lokaṃ volokento”ti āgataṃ. Dhammacakkhu nāma heṭṭhimā tayo maggā tīṇi ca phalāni, yaṃ - “virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādī”ti āgataṃ. Samantacakkhu nāma sabbaññutaññāṇaṇ, yaṃ - “pāsādamāruya samantacakkhū”ti āgataṃ. Dibbacakkhu nāma ālokaḥaraṇena uppannaṃ ñāṇaṃ, yaṃ - “dibbena cakkhunā visuddhenā”ti āgataṃ. Paññācakkhu nāma catusaccaparicchedakañāṇaṇ, yaṃ - “cakkhuṃ udapādī”ti āgataṃ.

Maṃsacakkhupi duvidhaṃ - sasambhāracakkhu, pasādacakkhūti. Tesu yvāyaṃ akkhikūpake akkhipaṭalehi parivārito maṃsapinḍo, yattha catasso dhātuyo vaṇṇagandharasoja sambhavo jīvitam bhāvo cakkhupasādo kāyapasādoti saṅkhepato terasa sambhārā honti. Vitthārato pana catasso dhātuyo vaṇṇagandharasoja sambhavoti ime nava catusamuṭṭhānavasena chattiṃsa, jīvitam bhāvo cakkhupasādo kāyapasādoti ime kammasamuṭṭhānā tāva cattāroti cattārīsa sambhārā honti. Idaṃ sasambhāracakkhu nāma. Yaṃ panettha setamaṇḍalaparicchinna kaṇhamaṇḍalena parivārite diṭṭhimaṇḍale sanniviṭṭhaṃ rūpadassanasamatthaṃ pasādamattaṃ, idaṃ pasādacakkhu nāma. Tassa tato paresaṇca sotādīnaṃ vitthārakathā visuddhimagge vuttāva.

Tattha yadidaṃ pasādacakkhu, taṃ gahetvā bhagavā - cakkhuṃ, bhikkhave, aniccantiādimāha. Tattha - “catūhi kāraṇehi aniccaṃ udayabbayavantatāyā”tiādinā nayena vitthārakathā heṭṭhā pakāsītāyeva. Sotampi pasādasotameva adhippetam, tathā ghāṇajivhākāyā. Manoti tebhūmakasammasanacāraccittaṃ. Iti idaṃ suttaṃ chasu ajjhataṇicāyatanesu tīṇi lakkhaṇāni dassetvā kathite bujjhanakāṇaṃ ajjhāsayena vuttaṃ.

2-3. Ajjhataḍukkhasuttādivaṇṇanā

2-3. Dutiyam dve lakkhaṇāni, tatiyam ekalakkhaṇam dassetvā kathite bujjanakānam ajjhāsayena vuttaṃ. Sesāni pana tehi sallakkhitāni vā ettakeneva vā sallakkhessantīti.

4-6. Bāhirāniccasuttādivaṇṇanā

4-6. Catutthe rūpagandharasaphoṭṭhabbā catusamutṭhānā, saddo dvisamutṭhāno, dhammāti tebhūmakadhammārammaṇaṃ. Idampi bāhiresu chasu āyatanesu tilakkhaṇam dassetvā kathite bujjanakānam vasena vuttaṃ. Pañcame chaṭṭhe ca dutiyatatiyesu vuttasadisova nayo.

7-12. Ajjhattāniccātītānāgatasuttādivaṇṇanā

7-12. Sattamādīni atītānāgatesu cakkhādīsu aniccalakkhaṇādīni sallakkhetvā paccuppannesu balavagāhena kilamantānaṃ vasena vuttāni. Sesam sabbattha heṭṭhā vuttanayamevāti.

Aniccavaggo paṭhamo.

2. Yamakavaggo

1-4. Paṭhamapubbesambodhasuttādivaṇṇanā

13-16. Yamakavaggassa paṭhamadutiyesu ajjhattikānanti ajjhattajjhattavasena ajjhattikānaṃ. So pana nesam ajjhattikabhāvo chandarāgassa adhimattabalavatāya veditabbo. Manussānañhi antogharaṃ viya cha ajjhattikāyatanāni, gharūpacāraṃ viya cha bāhirāyatanāni. Yathā nesam puttadāradhanadhaññapuñṇe antoghare chandarāgo adhimattabalavā hoti, tattha kassaci pavisitum na denti, appamattena bhājanasaddamattenāpi “kiṃ eta”nti? Vattāro bhavanti. Evamevaṃ chasu ajjhattikesu āyatanesu adhimattabalavachandarāgoti. Iti imāya chandarāgabalatāya tāni “ajjhattikānī”ti vuttāni. Gharūpacāre pana no tathā balavā hoti, tattha carante manussepi catuppadānīpi na sahasā nivārenti. Kiñcāpi na nivārenti, anicchantā pana pasupacchimattampi gahitum na denti. Iti nesam tattha na adhimattabalavachandarāgo hoti. Rūpādīsūpi tattheva na adhimattabalavachandarāgo, tasmā tāni “bāhirānī”ti vuttāni. Vitthārato pana ajjhattikabāhirakathā visuddhimagge vuttāva. Sesam dvīsūpi suttesu heṭṭhā vuttanayameva. Tathā tatiyacatutthesu.

5-6. Paṭhamanoceassādasuttādivaṇṇanā

17-18. Pañcame nissatṭāti nikkhantā. Visaññuttāti nosamuyuttā. Vipparamuttāti no adhimuttā vimariyādīkatena cetasāti nimmariyādīkatena cetasā. Yañhi kilesajātaṃ vā vaṭṭaṃ vā appahīnaṃ hoti, tena sekhānaṃ cittaṃ samariyādīkataṃ nāma. Yaṃ pahīnaṃ, tena vimariyādīkataṃ. Idha pana sabbaso kilesānañceva vaṭṭassa ca pahīnattā vimariyādīkatena kilesavaṭṭamariyādaṃ atikkantena cittena vihariṃsūti attho. Chaṭṭhepi eseva nayo. Chasūpi panetesu suttesu catusaccameva kathitanti veditabbaṃ.

7-10. Paṭhamābhinandasuttādivaṇṇanā

19-22. Sattamādīsū catūsū vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ. Anupubbakathā pana nesam heṭṭhā vuttanayeneva veditabbāti.

Yamakavaggo dutiyo.

3. Sabbavaggo

1. Sabbasuttavaṇṇanā

23. Sabbavaggassa paṭhame sabbam vo, bhikkhave ti sabbam nāma catubbidham - sabbasabbam, āyatanasabbam, sakkāyasabbam, padesasabbanti. Tattha -

“Na tassa addiṭṭhamidhaatthi kiñci,
Atho aviññātamajānitabbam;
Sabbam abhiññāsi yadatthi neyyam,
Tathāgato tena samantacakkhū”ti. -

Idam sabbasabbam nāma. “Sabbam vo, bhikkhave, desessāmi, tam suṇāthā”ti idam āyatanasabbam nāma. “Sabbadhammamūlapariyāyam vo, bhikkhave, desessāmi”ti idam sakkāyasabbam nāma. “Sabbadhammesu vā pana paṭhamasamannāhāro uppajjati cittaṃ mano mānasam...pe... tājāmanodhātū”ti idam padesasabbam nāma. Iti pañcārammaṇamattam padesasabbam. Tebhūmakadhammā sakkāyasabbam. Catubhūmakadhammā āyatanasabbam. Yaṃkiñci neyyam sabbasabbam. Padesasabbam sakkāyasabbam na pāpuṇāti, sakkāyasabbam āyatanasabbam na pāpuṇāti, āyatanasabbam sabbasabbam na pāpuṇāti. Kasmā? Sabbaññutaññāṇassa ayam nāma dhammo ārammaṇam na hotīti natthitāya. Imasmiṃ pana sutte āyatanasabbam adhippetam.

Paccakkhāyāti paṭikkhipitvā. Vācāvatthukamevassāti, vācāya vattabbavatthumattakameva bhaveyya. Imāni pana dvādasāyatanāni atikkamitvā ayam nāma añño sabhāvadhammo atthīti dassetuṃ na sakkuṇeyya. Puṭṭho ca na sampāyeyyāti, “katamam aññaṃ sabbam nāmā”ti? Pucchito, “idaṃ nāmā”ti vacanena sampādetuṃ na sakkuṇeyya. Vighātam āpajjeyyāti dukkham āpajjeyya. Yathā tam, bhikkhave, avisayasminti ettha tanti nipātamattam. Yathāti kāraṇavacanam, yasmā avisaye puṭṭhoti attho. Avisayasmiñhi sattānam vighātova hoti, kūṭāgāramattam silam sīsena ukkhipitvā gambhīre udaye taramam avisayo, tathā candimasūriyānam ākaḍḍhitvā pātanam, tasmim avisaye vāyamanto vighātameva āpajjati, evam imasmimpi avisaye vighātameva āpajjeyyāti adhippāyo.

2. Pahānasuttavaṇṇanā

24. Dutiye sabbappahānāyāti sabbassa pahānāya. Cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitanti cakkhusamphassam mūlapaccayam katvā uppannā sampaṭicchanasantīraṇavotṭhabbanajavanavedanā. Cakkhuviññāṇasampayuttāya pana vattabbameva natthi. Sotadvārādivedanāpaccayādisupi eseva nayo. Ettha pana manoti bhavaṅgacittam. Dhammāti ārammaṇam. Manoviññāṇanti sahāvajjanakajavanam. Manosamphassoti bhavaṅgasahajāto samphasso. Vedayitanti sahāvajjanavedanāya javanavedanā. Bhavaṅgasampayuttāya pana vattabbameva natthi. Āvajjanam bhavaṅgato amocetvā manoti sahāvajjanena bhavaṅgam daṭṭhabbam. Dhammāti ārammaṇam. Manoviññāṇanti javanaviññāṇam. Manosamphassoti bhavaṅgasahajāto samphasso. Vedayitanti javanasahajātā vedanā. Sahāvajjanena bhavaṅgasahajātāpi vaṭṭatiyeva. Yā panettha desanā anusitṭhiṇā, ayam paṇṇatti nāmāti.

3. Abhiññāpariññāpahānasuttavaṇṇanā

25. Tatiye sabbam abhiññā pariññā pahānāyāti sabbam abhijānitvā parijānitvā

pajahanatthāya. Abhiññā pariññā pahātabbanti abhijānitvā parijānitvā pahātabbāṃ. Sesāṃ vuttanayeneva veditabbāṃ.

4. Paṭhamaaparijānanasuttavaṇṇanā

26. Catutthe anabhijānaṃ aparijānaṃ avirājayaṃ appajahanti anabhijānanto aparijānanto avirājento appajahanto. Ettha ca avirājentoti avigacchāpento. Iti imasmiṃ sutte tissopi pariññā kathitā honti. “Abhijāna”nti hi vacanena ñātapariññā kathitā, “parijāna”nti vacanena tīraṇapariññā, “virājayaṃ pajaha”nti dvīhi pahānapariññāti.

5. Dutyaaparijānanasuttavaṇṇanā

27. Pañcame cakkhuviññānaviññātabbā dhammāti heṭṭhā gahitarūpameva gahetvā dasseti. Heṭṭhā vā āpāthagataṃ gahitaṃ, idha anāpāthagataṃ. Idaṃ panettha sannitṭhānaṃ - heṭṭhā āpāthagatampi anāpāthagatampi gahitameva, idha pana cakkhuviññāṇasampayuttā tayo khandhā. Te hi cakkhuviññāṇena saha viññātabbattā “cakkhuviññānaviññātabbā”ti vuttā. Sesapadesupi eseṇa nayo.

6. Ādittasuttavaṇṇanā

28. Chaṭṭhe gayāsīseti gayāgāmassa hi avidūre gayāti ekā pokkharāṇīpi atthi nadīpi, gayāsīsanāmaḥ hatthikumbhasadiso piṭṭhipāsāṇopi, yattha bhikkhusahassassapi okāso pahoti, bhagavā tattha viharati. Tena vuttaṃ “gayāsīse”ti. Bhikkhū āmañtesīti tesāṃ sappāyadhammadesanaṃ vicinitvā taṃ desessāmīti āmañtesi.

Tatrāyaṃ anupubbikathā - ito kira dvānavutikappe mahindo nāma rājā ahosi. Tassa jeṭṭhaputto phusso nāma. So pūritapāramī pacchimabhavikasatto, paripākagate ñāṇe bodhimaṇḍaṃ āruya sabbaññutaṃ paṭivijjhi. Rañño kaniṭṭhaputto tassa aggasāvako ahosi, purohitaputto dutiyasāvako. Rājā cintesi - “mayhaṃ jeṭṭhaputto nikkhamitvā buddho jāto, kaniṭṭhaputto aggasāvako, purohitaputto dutiyasāvako”ti. So “amhākaṃyeva buddho, amhākaṃ dhammo, amhākaṃ saṅgho”ti vihāraṃ kāretvā vihāradvārakoṭṭhakato yāva attano gharadvārā ubhato veḷubhittikuṭṭikāhi parikkhipitvā matthake suvaṇṇatāraḥkacitasamosaritagandhadāmaṃmālādāmaṃvitānaṃ bandhāpetvā heṭṭhā rajatavaṇṇaṃ vālukaṃ santharitvā pupphāni vikirāpetvā tena maggena bhagavato āgamaṃ kāresi.

Satthā vihārasmiṃyeva ṭhito cīvaraṃ pārupitvā antosāṇiyāva saddhiṃ bhikkhusaṅghena rājagehaṃ āgacchati, katabhattakicco antosāṇiyāva gacchati. Koci kaṭacchubhikkhāmattampi dātuṃ na labhati. Tato nāgarā ujjhāyimsu, “buddho loke uppanno, na ca mayaṃ puññāni kātuṃ labhāma. Yathā hi candimasūriyā sabbesaṃ ālokaṃ karonti, evaṃ buddhā nāma sabbesaṃ hitatthāya uppajjanti, ayaṃ pana rājā sabbesaṃ puññacetanaṃ attanoyeva anto pavesetī”ti.

Tassa ca rañño aññe tayo puttā atthi. Nāgarā tehi saddhiṃ ekato hutvā sammantayimsu, “rājakulehi saddhiṃ aṭṭo nāma natthi, ekaṃ upāyaṃ karomā”ti. Te paccante core uṭṭhāpetvā, “katipayā gāma pahaṭṭā”ti sāsanaṃ āharāpetvā rañño ārocayimsu. Rājā putte pakkosāpetvā “tātā, ahaṃ mahallako, gacchatha core vūpasamethā”ti pesesi. Payuttacorā ito cito ca avippakiritvā tesāṃ santikameva āgacchimsu. Te anāvāse gāme vāsetvā “vūpasamitā corā”ti āgantvā rājānaṃ vanditvā aṭṭhaṃsu.

Rājā tuṭṭho “tātā, varaṃ vo demī”ti āha. Te adhivāsetvā gantvā nāgarehi saddhiṃ mantayimṃsu, “rañña amhākaṃ varo dinno. Kiṃ gaṇhāmā”ti? Ayyaputtā, tumhākaṃ hatthiassādayo na dullabhā, buddharatanaṃ pana dullabhaṃ, na sabbakālaṃ uppajjati, tumhākaṃ jeṭṭhabhātikassa phussabuddhassa paṭijagganavaraṃ gaṇhathāti. Te “evaṃ karissāmā”ti nāgarānaṃ paṭissuṇitvā katamassukammā sunhātā suvilittā rañño santikaṃ gantvā, “deva, no varaṃ dethā”ti yācimṃsu. Kiṃ gaṇhissatha tātāti? Deva, amhākaṃ hatthiassādīhi attho natthi, jeṭṭhabhātikassa no phussabuddhassa paṭijagganavaraṃ dethāti. “Ayaṃ varo na sakkā mayā jīvamānena dātu”nti dve kaṇṇe pidahi. “Deva, na tumhe amhehi balakkārena varaṃ dāpitā, tumhehi attano ruciyā tuṭṭhehi dinno. Kiṃ, deva, rājakulassa dve kathā vaṭṭantī”ti? Saccavāditāya bhaṇimṃsu.

Rājā vinivattitum alabhanto - “tātā, satta saṃvacchare satta māse satta ca divase upaṭṭhahitvā tumhākaṃ dassāmī”ti āha. “Sundaraṃ, deva, pāṭibhogam dethā”ti. “Kissa pāṭibhogam tātā”ti? “Ettakaṃ kālaṃ amaraṇapāṭibhogam devā”ti. “Tātā, ayuttaṃ pāṭibhogam dāpetha, na sakkā evaṃ pāṭibhogam dātum, tiṇagge ussāvabindusadisam sattānaṃ jīvita”nti. “No ce, deva, pāṭibhogam detha, mayaṃ antarā matā kiṃ kusalaṃ karissāmā”ti? “Tena hi, tātā, cha saṃvaccharāni dethā”ti. “Na sakkā, devā”ti. “Tena hi pañca, cattāri, tiṇi, dve, ekaṃ saṃvaccharaṃ detha”. “Satta, cha māse detha...pe... māsaḍḍhamattaṃ dethā”ti. “Na sakkā, devā”ti. “Tena hi sattadivasamattaṃ dethā”ti. “Sādhu, devāti satta divase sampatichimṃsu”. Rājā satta saṃvacchare satta māse satta divase kattabbasakkāraṃ sattasuyeva divasesu akāsi.

Tato puttānaṃ vasanaṭṭhānaṃ satthāraṃ pesetum aṭṭhausabhavitthataṃ maggaṃ alaṅkārapesi, majjhaṭṭhāne catuusabhappamānaṃ padesaṃ hatthīhi maddāpetvā kasiṇamaṇḍalasadisam katvā vālūkāya santharāpetvā pupphābhikiṇṇamakāsi, tattha tattha kadaliyo ca puṇṇaghaṭe ca ṭhapāpetvā dhajapaṭākā ukkhipāpesi. Usabhe usabhe pokkharāṇiṃ khaṇāpesi, aparabhāge dvīsu passesu gandhamālāpupphāpaṇe pasārāpesi. Majjhaṭṭhāne catuusabhavitthārassa alaṅkatamaggassa ubhosu passesu dve dve usabhavitthāre magge khāṇukaṇṭake harāpetvā daṇḍadīpikāyo kārapesi. Rājaputtāpi attano āṇāpavattiṭṭhāne soḷasausabhamaggaṃ tatheva alaṅkārapesum.

Rājā attano āṇāpavattiṭṭhānassa kedārasīmaṃ gantvā satthāraṃ vanditvā paridevamāno, “tātā, mayhaṃ dakkhiṇakkhiṃ uppāṭetvā gaṇhantā viya gacchatha, evaṃ gaṇhitvā gatā pana buddhānaṃ anucchavikaṃ kareyyātha. Mā surāsoṇḍā viya pamattā vicarittā”ti āha. Te “jānissāma mayaṃ, devā”ti satthāraṃ gahetvā gatā, vihāraṃ kāretvā satthu niyyātetvā tattha satthāraṃ paṭijaggantā kālena therāsane, kālena majjhimāsane, kālena saṅghanavakāsane tiṭṭhanti. Dānaṃ upaparikkhamānānaṃ tiṇṇampi janānaṃ ekasadisameva ahosi. Te upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya cintayimṃsu - “kathaṃ nu kho satthu ajjhāsayaṃ gaṇheyyāmā”ti? Atha nesaṃ etadahosi - “buddhā nāma dhammagaruno, na āmisagaruno, sīle patiṭṭhamānā mayaṃ satthu ajjhāsayaṃ gahetum sakkhissāmā”ti dānasamvidhāyake manusse pakkosāpetvā, “tātā, imināva nīhārena yāgubhattakhādānīyādīni sampādentā dānaṃ pavattethā”ti vatvā dānasamvidahanapalibodhaṃ chindimṃsu.

Atha nesaṃ jeṭṭhabhātā pañcasate purise ādāya dasasu sīlesu patiṭṭhāya dve kāsāyāni acchādetvā kappiyaṃ udakaṃ paribhuñjamāno vāsaṃ kappesi. Majjhimo tīhi, kaniṭṭho dvīhi purisasatehi saddhiṃ tatheva paṭipajji. Te yāvajīvaṃ satthāraṃ upaṭṭhahimṃsu. Satthā tesamyeva santike parinibbāyi.

Tepi kālāṃ katvā tato paṭṭhāya dvānavutikappe manussalokato devalokaṃ, devalokato ca manussalokaṃ saṃsarantā amhākaṃ satthukāle devalokā cavitvā manussaloke nibbattiṃsu. Tesāṃ dānagge byāvaṭo mahāamacco aṅgamagadhānaṃ rājā bimbisāro hutvā nibbatti. Te tasseva rañño raṭṭhe brāhmaṇamahāsālakule nibbattiṃsu. Jeṭṭhabhātā jeṭṭhova jāto, majjhimakaniṭṭhā majjhimakaniṭṭhāyeva. Yepi tesāṃ parivāramanussā, te parivāramanussāva jātā. Te vuddhimanvāya tayopi janā taṃ purisasahassaṃ ādāya nikkhamitvā tāpasā hutvā uruvelāyaṃ naditīreyeva vasiṃsu. Aṅgamagadhavāsino māse māse tesāṃ mahāsakkāraṃ abhiharanti.

Atha amhākaṃ bodhisatto katābhiniikkhamano anupubbena sabbaññutaṃ patvā pavattitavaradhammacakko yasādayo kulaputte vinetvā saṭṭhi arahante dhammadesanattāya disāsu uyyojetvā sayaṃ pattacīvaramādāya - “te tayo jaṭilabhātike damessāmī”ti uruvelaṃ gantvā anekehi pāṭihāriyasatehi tesāṃ diṭṭhiṃ bhinditvā te pabbājesi. So taṃ iddhimayapattacīvaradharaṃ samaṇasahassaṃ ādāya gayāsisaṃ gantvā tehi parivārito nisīditvā, - “katarā nu kho etesaṃ dhammakathā sappāyā”ti cintento, “ime sāyaṃpātaṃ aggiṃ paricaranti. Imesaṃ dvādasāyatanāni ādittāni sampajjalitāni viya katvā desessāmi, evaṃ ime arahattaṃ pāpuṇituṃ sakkhissanti”ti sannitṭhānamakāsi. Atha nesaṃ tathā dhammaṃ desetumaṃ imaṃ ādittapariyāyaṃ abhāsi. Tena vuttaṃ - “bhikkhū āmañtesīti tesāṃ sappāyadhammadesanaṃ vicinitvā taṃ desessāmīti āmañtesī”ti. Tattha ādittanti padittaṃ sampajjalitaṃ. Sesaṃ vuttanayameva. Iti imasmiṃ sutte dukkhalakkhaṇaṃ kathitaṃ.

7. Addhabhūtasuttavaṇṇanā

29. Sattame addhabhūtanti adhibhūtaṃ ajjhotthaṃ, upaddutanti attho. Imasmiṃ sutte dukkhalakkhaṇameva kathitaṃ.

8. Samugghātasārūppasuttavaṇṇanā

30. Atṭhame sabbamaññitasamugghātasārūppanti sabbesaṃ taṇhāmānadiṭṭhimaññitānaṃ samugghātāya anucchavikaṃ. Idhāti imasmiṃ sāsane. Cakkhuṃ na maññatīti cakkhuṃ ahanti vā mamanti vā paroti vā parassāti vā na maññati. Cakkhusmiṃ na maññatīti ahaṃ cakkhusmiṃ, mama kiñcanapalibodho cakkhusmiṃ paro cakkhusmiṃ, parassa kiñcanapalibodho cakkhusmīti na maññati. Cakkhuto na maññatīti ahaṃ cakkhuto niggato, mama kiñcanapalibodho cakkhuto niggato, paro cakkhuto niggato, parassa kiñcanapalibodho cakkhuto niggatoti evampi na maññati, taṇhāmānadiṭṭhimaññanānaṃ ekampi na uppādetīti attho. Cakkhuṃ meti na maññatīti mama cakkhūti na maññati, mamattabhūtaṃ taṇhāmāññanaṃ na uppādetīti attho. Sesaṃ uttānamevāti. Imasmiṃ sutte catucattālīsāya ṭhānesu arahattaṃ pāpetvā vipassanā kathitā.

9. Paṭhamasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā

31. Navame samugghātasappāyāti samugghātassa upakārabhūtā. Tato taṃ hoti aññathāti tato taṃ aññenākārena hoti. Aññathābhāvī bhavasatto loko bhavamevābhinandatīti aññathābhāvaṃ vipariṇāmaṃ upagamanena aññathābhāvī hutvāpi bhavesu satto laggo lagito palibuddho ayaṃ loko bhavaṃyeva abhinandati. Yāvatā, bhikkhave, khandhadhātuāyatananti, bhikkhave, yattakaṃ idaṃ khandhā ca

dhātuyo ca āyatanāni cāti khandhadhātuāyatanam. Tampi na maññatīti sabbampi na maññatīti heṭṭhā gahitameva saṃkaḍḍhitvā puna dasseti. Imasmiṃ sutte aṭṭhacattālīsāya ṭhānesu arahattam pāpetvā vipassanā kathitā.

10. Dutiyasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā

32. Dasame etaṃ mamātiādīhi tīhi tīhi padehi taṇhāmānadiṭṭhigāhe dassetvā tiparivaṭṭanayena desanā katā. Paṭipāṭiyā pana tīsupi imesu suttesu saha vipassanāya cattāropi maggā kathitāti.

Sabbavaggo tatiyo.

4. Jātidhammavaggavaṇṇanā

33-42. Jātidhammavagge jātidhammanti jāyanadhammam nibbattanasabhāvaṃ. Jarādhhammanti jīraṇasabhāvaṃ. Byādhidhammanti byādhino uppattipaccayabhāvena byādhisabhāvaṃ. Maraṇadhammanti maraṇasabhāvaṃ. Sokadhammanti sokassa uppattipaccayabhāvena sokasabhāvaṃ. Saṃkilesikadhammanti saṃkilesikasabhāvaṃ. Khayadhammanti khayagamanasabhāvaṃ. Vayadhammādīsopi eseva nayoti.

Jātidhammavaggo catuttho.

5. Sabbaaniccavaggavaṇṇanā

43-52. Aniccavagge abhiññeyyanti pade ñātapariññā āgatā, itarā pana dve gahitāyevāti veditabbā. Pariññeyyapahātabbapadesupi tīraṇapahānapariññāva āgatā, itarāpi pana dve gahitāyevāti veditabbā. Sacchikātabbanti paccakkham kātabbam. Abhiññāpariññeyyanti idhāpi pahānapariññā avuttāpi gahitāyevāti veditabbā. Upaddutanti anekaggaṭṭhena. Upassaṭṭhanti upahataṭṭhena. Sesam uttānamevāti.

Sabbaaniccavaggo pañcavo.

Paṭhamo paṇṇāsako.

6. Avijjāvaggavaṇṇanā

53-62. Avijjāvagge avijjāti catūsu saccesu aññāṇam. Vijjāti arahattamaggavijjā. Aniccato jānato passatoti dukkhānattavasenāpi jānato passato pahīyatiyeva, idaṃ pana aniccavasena kathite bujjanakapuggalassa ajjhāsayena vuttaṃ. Eseva nayo sabbattha. Api cettha saṃyojanāti dasa saṃyojanāni. Āsavāti cattāro āsavā. Anusayāti satta anusayā. Sabbupādānapariññāyāti sabbesaṃ catunnampi upādānānaṃ tīhi pariññāhi parijānanatthāya. Pariyādānāyāti khepanatthāya. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Avijjāvaggo chaṭṭho.

7. Migajālavaggo

1. Paṭhamamigajālasuttavaṇṇanā

63. Migajālavaggassa paṭhame cakkhuviññeyyāti cakkhuviññāṇena passitabbā. Sotaviññeyyādīsopi eseva nayo. Itthāti pariyaṭṭhā vā hontu mā vā, itthārammaṇabhūtāti attho. Kantāti kamanīyā. Manāpāti manavaḍḍhanakā.

Piyarūpāti piyajātikā. Kāmūpasamhitāti ārammaṇaṃ katvā uppajjamānena kāmēna upasamhitā rajanīyāti rañjanīyā, rūguppattikāraṇabhūtāti attho. Nandīti taṇhānandī. Saṃyogoti saṃyojanaṃ. Nandisaṃyojanasaṃyuttoti nandībandhanena baddho. Araññavanapatthānīti araññāni ca vanapatthāni ca. Tattha kiñcāpi abhidhamme nippariyāyena “nikkhamitvā bahi indakhilā sabbametaṃ arañña”nti vuttaṃ, tathāpi yaṃ taṃ “pañcadhanusatikaṃ pacchima”nti araññakaṅganipphādakaṃ senāsanaṃ vuttaṃ, tadeva adhippetanti veditabbaṃ. Vanapatthanti gāmantaṃ atikkamitvā manussānaṃ anupacāraṭṭhānaṃ, yattha na kasīyati na vapīyati. Vuttampi cetāṃ -

“Vanapatthanti dūrānametaṃ senāsānaṃ adhivacanaṃ. Vanapatthanti vanasaṇḍānametaṃ, vanapatthanti bhiṃsanakānametaṃ, vanapatthanti salomahaṃsānametaṃ, vanapatthanti pariyaṇṭānametaṃ, vanapatthanti amanussūpacārānaṃ senāsānaṃ adhivacana”nti.

Ettha ca pariyaṇṭānanti imaṃ ekaṃ pariyaṇṭaṃ ṭhapetvā sesapariyaṇṭehi vanapatthāni veditabbāni. Paṇṭānīti pariyaṇṭāni atidūrāni. Appasaddhānīti udukkhalamusaladārakasaddhādīnaṃ abhāvena appasaddhāni. Appanigghosānīti tesāṃ tesāṃ ninnādamahānigghosassa abhāvena appanigghosāni. Vijanavātānīti sañcaraṇajanassa sarīravātavirahitāni. Manussarāhasseyyakānīti manussānaṃ rahokammassa anucchavikāni. Paṭisallānasārūppānīti nilīyanasārūppāni.

2. Dutiyamigajālasuttavaṇṇanā

64. Dutīye nandinirodhā dukkhanirodhoti taṇhānandiyā nirodhena vaṭṭadukkhassa nirodho.

3-5. Paṭthamasamiddhimārapañhāsuttādivaṇṇanā

65-67. Tatiye samiddhīti attabhāvassa samiddhatāya evaṃ laddhanāmo. Tassa kira therassa attabhāvo abhirūpo ahosi pāsādiko, ukkhittamālāpuṭo viya alaṅkatamālāgabbho viya ca sabbākārapāripūriyā samiddho. Tasmā samiddhitveva saṅkhaṃ gato. Māroti maraṇaṃ pucchati. Mārapañhātīti māroti pañhāti nāmaṃ nāmadheyyaṃ. Atthi tattha māro vā mārapañhātīti vāti tattha maraṇaṃ vā maraṇanti idaṃ nāmaṃ vā atthīti dasseti. Catutthaṃ uttānameva, tathā pañcamaṃ.

6. Samiddhilokapañhāsuttavaṇṇanā

68. Chaṭṭhe lokoti lujjanapalujjanaṭṭhena loko. Iti migajālattherassa āyācanasuttato paṭṭhāya pañcasūpi suttesu vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ.

7. Upasenaāsīvisasuttavaṇṇanā

69. Sattame sītavaneti evaṃnāmake susānavane. Sappasonḍikapabbhāreti sappaphaṇasadisatāya evaṃladdhanāme pabbhāre. Upasenassāti dhammasenāpatino kaniṭṭhabhātikaupasenattherassa. Āsīviso patito hotīti therō kira katabhattakicco mahācīvaraṃ gahetvā leṇacchāyāya mandamandena vātapānavātena bījīyamāno nisīditvā dupaṭṭanivāsane sūcikkammaṃ karoti. Tasmīṃ khaṇe leṇacchadane dve āsīvisapotakā kīḷanti. Tesu eko patitvā therassa aṃsakūṭe avatthāsi. So ca phuṭṭhavisō hoti. Tasmā patitaṭṭhānato paṭṭhāya therassa kāye dīpasikhā viya vaṭṭiṃ pariyaḍīyamānamevassa visaṃ otiṇṇaṃ. Therō visassa tathāgamaṃ disvā kiñcāpi taṃ patitamattameva yathāparicchedena gataṃ, attano pana iddhibalena “ayaṃ attabhāvo leṇe mā vinassatū”ti adhiṭṭhahitvā bhikkhū āmantesi. Purāyaṃ kāyo idheva vikiratīti yāva na vikirati, tāva naṃ bahiddhā

nīharathāti attho. Aññathattanti aññathābhāvaṃ. Indriyānaṃ vā vipariṇāmanti cakkhusotādīnaṃ indriyānaṃ pakativijahanabhāvaṃ. Tattheva vikirīti bahi nīharitvā ṭhapitaṭṭhāne mañcakasmimyeva vikiri.

8. Upavāṇasandiṭṭhikasuttavaṇṇanā

70. Aṭṭhame rūpappaṭisaṃvedīti nīlapītādibhedam ārammaṇam vavatthāpento rūpaṃ paṭisaṃviditaṃ karoti, tasmā rūpappaṭisaṃvedī nāma hoti. Rūparāgappaṭisaṃvedīti kilesassa atthibhāveneva pana rūparāgaṃ paṭisaṃviditaṃ karoti nāma, tasmā rūparāgappaṭisaṃvedīti vuccati. Sandiṭṭhikotiādīni visuddhimagge vuttatthāneva. No ca rūparāgappaṭisaṃvedīti kilesassa natthibhāveneva na rūparāgaṃ paṭisaṃviditaṃ karoti nāma, tasmā “no ca rūparāgappaṭisaṃvedī”ti vuccati. Imasmim sutte sekhāsekhānaṃ paccavekkhaṇā kathitā.

9. Paṭhamachaphassāyatanasuttavaṇṇanā

71. Navame phassāyatanānanti phassākarānaṃ. Avusitanti avuṭṭham. Ārakāti dūre. Etthāhaṃ, bhante, anassasanti, bhante, ahaṃ ettha anassasiṃ, naṭṭho nāma ahanti vadati. Bhagavā - “ayaṃ bhikkhu ‘ahaṃ nāma imasmim sāsane naṭṭho’ti vadati, kinnu khvassa aññesu dhātukammaṭṭhāna-kasiṇakammaṭṭhānādīsu abhiyogo atthī”ti cintetvā, tampi apassanto - “kataraṃ nu kho kammaṭṭhānaṃ imassa sappāyaṃ bhavissatī”ti cintesi. Tato “āyatanakammaṭṭhānameva sappāya”nti disvā taṃ kathento taṃ kiṃ maññasi bhikkhūtiādīmāha. Sādhūti tassa byākaraṇe sampahaṃsanaṃ. Esevanto dukkhassāti ayameva vaṭṭadukkhassanto paricchedo, nibbānanti attho.

10. Dutiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā

72. Dasame anassasanti nassasiṃ, naṭṭho nāmamhi icceva attho. Āyatim apunabbhavāyāti ettha āyatim apunabbhavo nāma nibbānaṃ, nibbānatthāya pahīnaṃ bhavissatīti attho.

11. Tatiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā

73. Ekādasame anassasanti naṭṭho, panassasanti atinaṭṭho. Sesam vuttanayeneva veditabbanti.

Migajālavaggo sattamo.

8. Gilānavaggo

1-5. Paṭhamagilānasuttādivaṇṇanā

74-78. Gilānavaggassa paṭhame amukasminti asukasmim. Ayameva vā pāṭho. Appaññātoti aññāto apākaṭo. Navopi hi koci paññāto hoti rāhulatthero viya sumanasāmaṇero viya ca, ayaṃ pana navo ceva apaññāto ca. Sesamettha vuttanayamevāti. Tathā ito paresu catūsu.

6. Paṭhamaavijjāpahānasuttavaṇṇanā

79. Chaṭṭhe aniccato jānatoti dukkhānattavasena jānatopi pahīyatiyeva, idaṃ pana aniccalakkhaṇaṃ dassetvā vutte bujjanakassa ajjhāsayena vuttaṃ.

7. Dutiyaavijjāpahānasuttavaṇṇanā

80. Sattame sabbe dhammāti sabbe tebhūmakadhammā. Nālaṃ abhinivesāyāti abhinivesaparāmāsaggāhena gaṇhituṃ na yuttā. Sabbanimittānīti sabbāni saṅkhāranimittāni. Aññato passatīti yathā apariññātābhiniveso jano passati, tato aññato passati. Apariññātābhiniveso hi jano sabbanimittānipi attato passati. Pariññātābhiniveso pana anattato passati, no attatoti evaṃ imasmiṃ sutte anattalakkaṇameva kathitaṃ.

8. Sambahulabhikkhusuttavaṇṇanā

81. Aṭṭhame idha noti ettha no-kāro nipātamattameva. Sesam uttānatthameva. Kevalaṃ idha dukkhalakkhaṇaṃ kathitanti veditabbaṃ.

9. Lokapañhāsuttavaṇṇanā

82. Navame lujjatīti palujjati bhijjati. Idha aniccalakkhaṇaṃ kathitaṃ.

10. Phaggunapañhāsuttavaṇṇanā

83. Dasame chinnapapañceti taṇhāpapañcassa chinnattā chinnapapañce. Chinnavaṭṭumeti taṇhāvaṭṭumasseva chinnattā chinnavaṭṭume. Kiṃ pucchāmīti pucchati? Atikkantabuddhehi pariharitāni cakkhusotādīni pucchāmīti pucchati. Atha vā sace magge bhāvitepi anāgate cakkhusotādivaṭṭaṃ vaḍḍheyya, taṃ pucchāmīti pucchati.

Gilānavaggo aṭṭhamo.

9. Channavaggo

1. Palokadhammasuttavaṇṇanā

84. Channavaggassa paṭhame palokadhammanti bhijjanakasabhāvaṃ. Evamettha aniccalakkhaṇameva kathitaṃ.

2. Suññatalokasuttavaṇṇanā

85. Dutiye attaniyenāti attano santakena parikkhārena. Evamettha anattalakkaṇameva kathitaṃ.

3. Saṃkhittadhammasuttavaṇṇanā

86. Tatiyaṃ khandhiyavagge ānandovāde vuttanayeneva veditabbaṃ.

4. Channasuttavaṇṇanā

87. Catutthe channoti evaṃnāmako thero, na abhinikkhamanaṃ nikkhantathero. Paṭisallānāti phalasamāpattito. Gilānapucchakāti gilānupaṭṭhākā. Gilānupaṭṭhānaṃ nāma buddhapasatthaṃ buddhavaṇṇitaṃ, tasmā evamāha. Sīsaveṭhaṃ dadeyyāti sīse veṭhanaṃ sīsaveṭhaṃ, tañca dadeyya. Satthanti jīvitahāraśatthaṃ. Nāvakaṅkhāmīti na icchāmi. Pariciṇṇoti paricarito. Manāpenāti manavaḍḍhanakena kāyakammādinā. Ettha ca satta sekha paricaranti nāma, arahā paricārī nāma, bhagavā pariciṇṇo nāma.

Etañhi, āvuso, sāvakassa patirūpanti, āvuso, sāvakassa nāma etaṃ anucchavikaṃ. Anupavajjanti appavattikaṃ appaṭisandhikaṃ. Pucchāvuso sārīputta, sutvā vedissāmāti ayaṃ sāvakapavāraṇā nāma. Etaṃ mamātiādīni

taṇhāmānadiṭṭhiggāhavasena vuttāni. Nirodhaṃ disvāti khayavayaṃ ñatvā. Netam mama, nesohamasmi, na meso attāti samanupassāmīti aniccaṃ dukkhaṃ anattāti samanupassāmi. Ettakesu ṭhānesu channatthero sārīputtattherena pucchitaṃ pañhaṃ arahatte pakkhipitvā kathesi. Sārīputtatthero pana tassa puthujjanabhāvaṃ ñatvāpi taṃ “puthujjano”ti vā “khīṇāsavo”ti vā avatvā tuṇhīyeva ahosi. Cundatthero panassa puthujjanabhāvaṃ saññāpessāmīti cintetvā ovādaṃ adāsi.

Tattha tasmāti yasmā māraṇantikaṃ vedanaṃ adhivāsetuṃ asakkonto satthaṃ āharāmīti vadati, tasmā puthujjano āyasmā, tena idampi manasikarohīti dīpeti. Yasmā vā channaṃ āyatanānaṃ nirodhaṃ disvā cakkhādīni tiṇṇaṃ gāhānaṃ vasena na samanupassāmīti vadasi. Tasmā idampi tassa bhagavato sāsanaṃ āyasmatā manasikātabbantipi puthujjanabhāvameva dīpento vadati. Niccakappanti niccakālaṃ. Nissitassāti taṇhāmānadiṭṭhīhi nissitassa. Calitanti vipphanditaṃ hoti. Yathayidaṃ āyasmato uppannaṃ vedanaṃ adhivāsetuṃ asakkontassa “ahaṃ vedayāmi, mama vedanā”ti appahīnaggāhassa idāni vipphanditaṃ hoti, imināpi naṃ “puthujjanova tva”nti vadati.

Passaddhīti kāyacittapassaddhi, kilesapassaddhi nāma hotīti attho. Natiyāti taṇhānatiyā. Asatīti bhavatthāya ālayanikantipariyuṭṭhāne asati. Āgatigati na hotīti paṭisandhivasena āgati nāma, cutivasena gamanaṃ nāma na hoti. Cutūpapātoti cavanavasena cuti, upapajjanavasena upapāto. Nevidha na huraṃ na ubhayamantarenāti na idhaloke na paraloke na ubhayattha hoti. Esevanto dukkhassāti vaṭṭadukkhakilesadukkhassa ayameva anto ayaṃ paricchedo parivaṭumabhāvo hoti. Ayameva hi ettha attho. Ye pana “ubhayamantarenā”ti vacanaṃ gahetvā antarābhavaṃ icchanti, tesaṃ vacanaṃ niratthakaṃ. Antarābhavassa hi bhāvo abhidhamme paṭikkhittoyeva. “Antarenā”ti vacanaṃ pana vikappantaradīpanaṃ. Tasmā ayamettha attho - neva idha na huraṃ, aparo vikappo na ubhayanti.

Satthaṃ āharesīti jīvitahāra kasatthaṃ āhari, āharitvā kaṇṭhanālaṃ chindi. Athassa tasmim̐ khaṇe maraṇabhayaṃ okkami, gatinimittaṃ upaṭṭhāsi. So attano puthujjanabhāvaṃ ñatvā, saṃviggacitto vipassanaṃ paṭṭhapetvā, saṅkhāre pariggaṇhanto arahattaṃ patvā, samasīsī hutvā parinibbuto. Sammukhāyeva anupavajjatā byākatāti kiñcāpi idaṃ therassa puthujjanakāle byākaraṇaṃ hoti; etena pana byākaraṇena anantarāyamassa parinibbānaṃ ahosi. Tasmā bhagavā tadeva byākaraṇaṃ gahetvā kathesi.

Upavajjakulānīti upasaṅkamitabbakulāni. Iminā thero, “bhante, evaṃ upaṭṭhākesu ca upaṭṭhāyikāsu ca vijjamānāsu so bhikkhu tumhākaṃ sāsane parinibbāyissatī”ti pubbabhāgapatīpattiyaṃ kulasaṃsaggadosaṃ dassento pucchatī. Athassa bhagavā kulesu saṃsaggābhāvaṃ dīpento honti hete sārīputtātiādīmāha. Imasmim̐ kira ṭhāne therassa kulesu asaṃsaṭṭhabhāvo pākaṭo ahosi. Sesam̐ sabbattha uttānameva.

5-6. Puṇṇasuttādivaṇṇanā

88-89. Pañcame tañceti taṃ cakkhuñceva rūpañca. Nandisamudayā dukkhasamudayoti taṇhāya samodhānena pañcakkhandhadukkhassa samodhānaṃ hoti. Iti chasu dvāresu “nandisamudayā dukkhasamudayo”ti iminā dvinnaṃ saccānaṃ vasena vaṭṭaṃ matthakaṃ pāpetvā dassesi. Dutīyanaye nirodho maggoti dvinnaṃ saccānaṃ vasena vivaṭṭaṃ matthakaṃ pāpetvā dassesi. Iminā tvaṃ puṇṇāti pāṭiyekko anusandhi. Evaṃ tāva vaṭṭavivaṭṭavasena desanaṃ arahatte pakkhipitvā

idāni puṇṇattheraṃ sattuṣu tṭhānesu sīhanādaṃ nadāpetuṃ iminā tvantiādimāha.

Caṇḍāti duṭṭhā kibbisā. Pharusāti kakkhaḷā akkosissantīti dasahi akkosavatthūhi akkosissantī. Paribhāsissantīti “kiṃ samaṇo nāma tvaṃ, idaṇcīdaṇca te karissāmā”ti tajjessanti. Evametthāti evaṃ mayhaṃ ettha bhavissati. Daṇḍenāti catuhatthadaṇḍena vā khadiradaṇḍena vā ghaṭṭikamuggarena vā. Satthenāti ekatodhārādīnā satthena. Satthahāraṃ pariyesantīti jīvitaḥāraṃ sattham pariyesanti. Idaṃ thero tatiyapārājikavatthusmiṃ asubhakathaṃ sutvā attabhāvena jigucchantaṃ bhikkhūnaṃ satthahāraṃ pariyesanaṃ sandhāyāha. Damūpasamenāti ettha damoti indriyaṃ varādīnaṃ etaṃ nāmaṃ.

“Saccena danto damasā upeto,
Vedantaṃ vusitabrahmacariyo”ti. -

Ettha hi indriyaṃ varo damoti vutto. “Yadi saccā damā cāgā, khantya bhiyyodha vijjati”ti ettha paññā damoti vuttā. “Dānena damena samyamena saccavajjena”ti ettha uposathakammaṃ damoti vuttaṃ. Imasmiṃ pana sutte khanti damoti veditaḥ. Upasamoti tasveva vevacanaṃ.

Atha kho āyasmā puṇṇoti ko panesa puṇṇo, kasmā ca panettha gantukāmo ahoṣīti? Sunāparantavāsiko eva esa, sāvatthiyaṃ pana asappāyavihāraṃ sallakkhetvā tattha gantukāmo ahoṣi.

Tatrāyaṃ anupubbikathā - sunāparantaṃ kira ekasmiṃ vāṇijagāme ete dve bhātaro. Tesu kadāci jeṭṭho pañca sakaṭasatāni gahetvā janapadaṃ gantvā bhaṇḍaṃ āharati, kadāci kaniṭṭho. Imasmiṃ pana samaye kaniṭṭhaṃ ghare tṭhapetvā, jeṭṭhabhātiko pañca sakaṭasatāni gahetvā, janapadacārikaṃ caranto anupubbena sāvatthiṃ patvā, jetavanassa nātidūre sakaṭasatthaṃ niveasetvā bhuttaḥpātarāso parijanaparivuto phāsukaṭṭhāne nisīdi.

Tena ca samayena sāvatthivāsino bhuttaḥpātarāsā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya suddhuttaṃ saṅgā gandhapupphādiḥatthā yena buddho, yena dhammo, yena saṅgho, tanninnā tapponā tappabbhārā hutvā, dakkhiṇadvārena nikkhamitvā jetavanaṃ gacchanti. So te disvā “kahaṃ ime gacchantī”ti ekaṃ manussaṃ pucchi. Kiṃ tvaṃ, ayyo, na jānāsi? Loke buddhadhammasaṅgharatanāni nāma uppannāni, icceso mahājano satthu santikaṃ dhammakathaṃ sotuṃ gacchatīti. Tassa “buddho”ti vacanaṃ chaviccammādīni chinditvā aṭṭhimiṇṇaṃ āhacca aṭṭhāsi. So attano parijanaparivuto tāya parisāya saddhiṃ vihāraṃ gantvā, satthu madhurassarena dhammaṃ desentassa parisapariyante tṭhito, dhammaṃ sutvā pabbajjāya cittaṃ uppādesi. Atha tathāgatena kālaṃ veditvā parisāya uyyojitāya satthāraṃ upasaṅkamitvā, vanditvā, svātānāya nimantetvā, dutiyadivase maṇḍapaṃ kāretvā, āsanāni paññāpetvā, buddhappamukhassa saṅghassa mahādānaṃ datvā, bhuttaḥpātarāso uposathaṅgāni adhiṭṭhāya bhaṇḍāgārikaṃ pakkosāpetvā, “ettakaṃ dhaṇaṃ vissajjitaṃ, ettakaṃ dhaṇaṃ na vissajjita”nti sabbhaṃ ācikkhitvā, “imaṃ sāpateyyaṃ mayhaṃ kaniṭṭhassa dehi”ti sabbhaṃ niyyātetvā, satthu santike pabbajitvā, kammaṭṭhānaparāyaṇo ahoṣi.

Athassa kammaṭṭhānaṃ manasikarontassa kammaṭṭhānaṃ na upaṭṭhāti. Tato cintesi - “ayaṃ janapado mayhaṃ asappāyo, yaṃ nūnāhaṃ satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā sakaraṭṭhameva gaccheyya”nti. Atha pubbaṇhasamaye piṇḍāya caritvā,

sāyanhe paṭisallānā vuṭṭhahitvā, bhagavantam upasaṅkamitvā, kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā, satta sīhanāde naditvā, pakkāmi. Tena vuttam, “atha kho āyasmā puṇṇo...pe... viharatī”ti.

Kattha panāyaṃ vihāsīti? Catūsu ṭhānesu vihāsi. Sunāparantarattṭham tāva pavisitvā ca abbuhatthapabbataṃ nāma patvā vāṇijagāmaṃ piṇḍāya pāvisi. Atha naṃ kaniṭṭhabhātā sañjānitvā bhikkham datvā, “bhante, aññattha agantvā idheva vasathā”ti paṭiññaṃ kāretvā tattheva vasāpesi.

Tato samuddagirivihāraṃ nāma agamāsi. Tattha ayakantapāsāṇehi paricchinditvā katacaṅkamo atthi, koci taṃ caṅkamituṃ samattho nāma natthi. Tattha samuddavīciyo āgantvā ayakantapāsāṇesu paharitvā mahāsaddaṃ karonti. Thero “kammaṭṭhānaṃ manasikarontānaṃ phāsuvihāro hotū”ti samuddaṃ nissaddaṃ katvā adhiṭṭhāsi.

Tato mātulagirim nāma agamāsi. Tatthapi sakuṇasaṅgho ussanno rattiṇca divā ca saddo ekābaddhova ahosi. Thero “idaṃ ṭhānaṃ na phāsuka”nti tato makulakārāma vihāraṃ nāma gato. So vāṇijagāmassa nātidūro naccāsanno gamanāgamanasampanno vivitto appasaddo. Thero “imaṃ ṭhānaṃ phāsuka”nti tattha rattiṭṭhānadivāṭṭhānacaṅkamanādīni kāretvā vassaṃ upagacchi. Evaṃ catūsu ṭhānesu vihāsi.

Athekadivasam tasmimyeva antovasse pañca vāṇijasatāni “parasamuddaṃ gacchāmā”ti nāvāya bhaṇḍaṃ pakkhipimsu. Nāvārohanadivase therassa kaniṭṭhabhātā theram bhojetvā, therassa santike sikkhāpadāni gahetvā, vanditvā, “bhante, samuddo nāma asaddheyyo anekantarāyo, amhe āvajjeyyāthā”ti vatvā nāvaṃ āruhi. Nāvā uttamajavena gacchamānā aññataraṃ dīpakaṃ pāpuṇi. Manussā “pātarāsaṃ karissāmā”ti dīpake uttiṇṇā. Tasmim pana dīpake aññaṃ kiñci natthi, candanavanameva ahosi.

Atheko vāsiyā rukkaṃ ākoṭetvā lohita candanabhāvaṃ ṇatvā āha - “bho, mayaṃ lābhatthāya parasamuddaṃ gacchāma, ito ca uttari lābho nāma natthi, caturaṅgulamattā ghaṭikā sata sahassaṃ agghati. Hāretabbayuttakaṃ bhaṇḍaṃ hāretvā candanassa pūressāmā”ti te tathā kariṃsu. Candanavane adhivatthā amanussā kujjhitvā, “imehi amhākaṃ candanavanaṃ nāsitaṃ ghātesāma ne”ti cintetvā - “idheva ghātitesu sabbaṃ ekakuṇapaṃ bhavissati, samuddamajjhe nesam nāvaṃ osīdessāmā”ti āhaṃsu. Atha nesam nāvaṃ āruya muhuttaṃ gatakāleyeva uppātikaṃ utṭhapetvā sayampi te amanussā bhayānakāni rūpāni dassayiṃsu. Bhītā manussā attano attano devatānaṃ namassanti. Therassa kaniṭṭho cūḷapuṇṇakuṭumbiko “mayhaṃ bhātā avassayo hotū”ti therassa namassamāno aṭṭhāsi.

Theropi kira tasmimyeva khaṇe āvajjetvā, tesam byasanuppattiṃ ṇatvā, vehāsaṃ uppatitvā, abhimukho aṭṭhāsi. Amanussā theram disvāva “ayyo puṇṇatthero etī”ti apakkamiṃsu, uppātikaṃ sannisīdi. Thero “mā bhāyathā”ti te assāsetvā “kahaṃ gantukāmatthā”ti pucchi. Bhante, amhākaṃ sakaṭṭhānameva gacchāmāti. Thero nāvaṅgaṇe akkamitvā “etesam icchitaṭṭhānaṃ gacchatū”ti adhiṭṭhāsi. Vāṇijā sakaṭṭhānaṃ gantvā, taṃ pavattiṃ puttadārassa ārocetvā, “etha theram saraṇaṃ gacchāmā”ti pañcasatāpi attano pañcahi mātugāmasatehi saddhiṃ tīsu saraṇesu patiṭṭhāya upāsakattaṃ paṭivedesum. Tato nāvāya bhaṇḍaṃ otāretvā therassa ekaṃ koṭṭhāsaṃ katvā, “ayaṃ, bhante, tumhākaṃ koṭṭhāso”ti āhaṃsu. Thero mayhaṃ

visum koṭṭhāsakiccaṃ natthi. Satthā pana tumhehi diṭṭhapubboti. Na diṭṭhapubbo, bhanteti. Tena hi iminā satthu maṇḍalamālaṃ karoṭha. Evaṃ satthāraṃ passissathāti. Te sādhu, bhanteti. Tena ca koṭṭhāsena attano ca koṭṭhāsehi maṇḍalamālaṃ kātuṃ ārabhiṃsu.

Satthāpi kira taṃ āraddhakālato paṭṭhāya paribhogaṃ akāsi. Ārakkhamanussā rattiṃ obhāsaṃ disvā, “mahesakkhā devatā atthī”ti saññaṃ kariṃsu. Upāsakā maṇḍalamālañca bhikkhusaṅghassa ca senāsanāni niṭṭhāpetvā dānasambhāraṃ sajjetvā, “kataṃ, bhante, amhehi attano kiccaṃ, satthāraṃ pakkosathā”ti therassa ārocesuṃ. Thero sāyanhasamaye iddhiyā sāvattiṃ gantvā, “bhante, vāṇijagāmaṃvāsino tumhe daṭṭhukāmā, tesāṃ anukampaṃ karoṭhā”ti bhagavantāṃ yāci. Bhagavā adhvāsesi. Thero sakatṭhānameva paccāgato.

Bhagavāpi ānandattheraṃ āmantesi, “ānanda, sve sunāparante vāṇijagāme piṇḍāya carissāma, tvaṃ ekūnapaṇcasatānaṃ bhikkhūnaṃ salākaṃ dehi”ti. Thero “sādhu, bhante”ti bhikkhusaṅghassa tamatthaṃ ārocetvā, “ākāsacārī bhikkhū salākaṃ gaṇhantū”ti āha. Taṃdivasaṃ kuṇḍadhānatthero paṭhamāṃ salākaṃ aggahesi. Vāṇijagāmaṃvāsino “sve kira satthā āgamissatī”ti gāmaṃmajjhe maṇḍapaṃ katvā dānaggaṃ sajjayīṃsu. Bhagavā pātova sarīrapaṭijaggaṃ katvā, gandhakuṭiṃ pavisitvā, phalasamāpattiṃ appetvā, nisīdi. Sakkassa paṇḍukambalasilāsaṃ uṇhaṃ ahosi. So “kiṃ ida”nti āvajjetvā satthu sunāparantagamaṃ disvā, vissakammaṃ āmantesi, “tāta, ajja bhagavā tiṃsamattāni yojanasatāni piṇḍacāraṃ gamissati. Pañca kūṭāgārasatāni māpetvā jetavanadvārakoṭṭhakamatthake gamanasajjāni katvā ṭhāpehi”ti. So tathā akāsi. Bhagavato kūṭāgāraṃ catumukhaṃ ahosi, dvinnāṃ aggasāvakaṃ dvimukhāni, sesāni ekamukhāni, satthā gandhakuṭito nikkhamitvā paṭipāṭiyā ṭhapitakūṭāgāresu dhurakūṭāgāraṃ pāvīsi. Dve aggasāvake ādiṃ katvā ekūnapaṇcabhikkhusatānīpi kūṭāgāragatāni ahesuṃ. Ekaṃ tucchaṃ kūṭāgāraṃ ahosi, pañcapi kūṭāgārasatāni ākāse uppattiṃsu.

Satthā saccabandhapabbataṃ nāma patvā kūṭāgāraṃ ākāse ṭhāpesi. Tasmīṃ pabbate saccabandho nāma micchādiṭṭhikatāpaso mahājanaṃ micchādiṭṭhiṃ uggaṇhāpento lābhaggaṃyaggaṃpattatto hutvā vasati, abbhantare cassa antocāṭiyaṃ padīpo viya arahattaphalassa upanissayo jalati. Taṃ disvā “dhammamassa kathessāmī”ti gantvā dhammaṃ desesi. Tāpaso desanāpariyosāne arahattaṃ pāpuṇi. Maggenevassa abhiññā āgatā. So ehibhikkhu hutvā iddhimayapattacīvaradharo tucchakūṭāgāraṃ pāvīsi.

Bhagavā kūṭāgāragatehi pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ vāṇijagāmaṃ gantvā, kūṭāgārāni adissamānakāni katvā, vāṇijagāmaṃ pāvīsi. Vāṇijā buddhappamukhassa saṅghassa mahādānaṃ datvā satthāraṃ makulakārāmaṃ nayīṃsu. Satthā maṇḍalamālaṃ pāvīsi. Mahājano yāva satthā bhattadarathaṃ paṭippassambheti, tāva pātārāsaṃ katvā uposathaṅgāni samādāya bahuṃ gandhañca pupphañca ādāya dhammassavanatthāya ārāmaṃ paccāgamāsi. Satthā dhammaṃ desesi. Mahājanassa bandhanamokkho jāto, mahantaṃ buddhakolāhalaṃ ahosi.

Satthā mahājanassa saṅghatthāya sattāhaṃ tattheva vasi, aruṇaṃ pana mahāgandhakuṭiyaṃyeva utṭhāpesi. Sattāhampi dhammadesanāpariyosāne caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Tattha sattāhaṃ vasitvā, vāṇijagāme piṇḍāya caritvā, “tvaṃ idheva vasāhi”ti puṇṇattheraṃ nivattetvā antare nammadānadī nāma atthi, tassā tīraṃ agamāsi. Nammadā nāgarājā satthu

paccuggamanam katvā, nāgabhavanam pavesetvā, tiṇṇam ratanānam sakkāram akāsi. Satthā tassa dhammam kathetvā nāgabhavanā nikkhami. So “mayham, bhante, paricaritabbam dethā”ti yāci. Bhagavā nammadānadītīre padacetiyaṃ dassesi. Tam vīcīsu āgatāsu pidhīyati, gatāsu vivarīyati. Mahāsakkārapattam ahosi. Satthā tato nikkhamitvā saccabandhapabbatam gantvā saccabandham āha - “tayā mahājano apāyamagge otārito. Tvaṃ idheva vasitvā, etesaṃ laddhiṃ vissajjāpetvā, nibbānamagge patiṭṭhāpehī”ti. Sopi paricaritabbam yāci. Satthā ghanapiṭṭhipāsāṇe allamattikapinḍamhi lañchanam viya padacetiyaṃ dassesi. Tato jetavanameva gato. Etamattham sandhāya teneva antaravassenātiādi vuttam.

Parinibbāyīti anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Mahājano therassa satta divasāni sarīrapūjam katvā, bahūni gandhakaṭṭhāni samodhānetvā, sarīram jhāpetvā dhātuyo ādāya cetiyaṃ akāsi. Sambahulā bhikkhūti therassa ālāhanatṭhāne ṭhitabhikkhū. Sesaṃ sabbattha uttānameva. Chaṭṭham uttānameva.

7-8. Paṭhamaejāsuttādivaṇṇanā

90-91. Sattame ejāti taṇhā. Sā hi calanaṭṭhena ejāti vuccati. Sāva ābādhanatṭhena rogo, anto dussanaṭṭhena gaṇḍo, nikantanaṭṭhena sallaṃ. Tasmāti yasmā ejā rogo ceva gaṇḍo ca sallaṇca, tasmā. Cakkhum na maññeyyātiādi vuttanayameva, idhāpi sabbam heṭṭhā gahitameva saṃkaḍḍhitvā dassitam. Aṭṭhamam vuttanayameva.

9-10. Paṭhamadvayasuttādivaṇṇanā

92-93. Navame dvayanti dve dve koṭṭhāse. Dasame itthetam dvayanti evametaṃ dvayam. Calaṇceva byathañcāti attano sabhāvena asaṇṭhahanato calati ceva byathati ca. Yopi hetu yopi paccayoti cakkhuviññāṇassa vatthārammaṇam hetu ceva paccayo ca. Kuto niccam bhavissatīti kena kāraṇena niccam bhavissati. Yathā pana dāsassa dāsiyā kucchismiṃ jāto putto parova dāso hoti, evaṃ aniccameva hotīti attho. Saṅgatīti saḡagati. Sannipātoti ekato sannipatanam. Samavāyoti ekato samāgamo. Ayaṃ vuccati cakkhusamphassoti iminā saṅgatisannipātasamavāyasaṅkhātena paccayena uppannattā paccayanāmeneva saṅgati sannipāto samavāyoti ayaṃ vuccati cakkhusamphasso.

Sopi hetūti phassassa vatthu ārammaṇam saḡatā tayo khandhāti ayaṃ hetu. Phuṭṭhoti upayogatthe paccattam, phassena phuṭṭhameva gocaram vedanā vedeti, cetanā ceteti, saññā sañjānātīti attho. Phuṭṭhoti vā phassasamaṅgīpuggalo, phassena phuṭṭhārammaṇameva vedanādīhi vedeti ceteti sañjānātītipi vuttam hoti. Iti imasmim sutte samatiṃsakkhandhā kathitā honti. Katham? Cakkhudvāre tāva vatthu ceva ārammaṇaṇca rūpakkhandho, phuṭṭho vedetīti vedanākkhandho, cetetīti saṅkhārakkhandho, sañjānātīti saññākkhandho, vijānātīti viññāṇakkhandhoti. Sesadvāresupi eseva nayo. Manodvārepi hi vatthurūpaṃ ekantato rūpakkhandho, rūpe pana ārammaṇe sati ārammaṇampi rūpakkhandhoti cha pañcakātiṃsa honti. Saṅkhepena panete chasupi dvāresu pañceva khandhāti sapaccaye pañcakkhandhe aniccāti vitthāretvā vuccamāne bujjhanakānam ajjhāsayena idaṃ suttaṃ desitanti.

Channavaggo navamo.

10. Saḡavaggo

1. Adantaaguttavaṇṇanā

94. Saḷavaggassa paṭhame adantāti adamitā. Aguttāti agopitā. Arakkhitāti na rakkhitā. Asaṃvutāti apihitā. Dukkādhivāhā hontīti nerayikā dibhedam adhikadukkham āvahanakā honti. Sukkādhivāhā hontīti jhānamaggaphalapabhedam adhikasukham āvahanakā honti. Adhivahātipi pāṭho, esevattho.

Saḷevāti cha eva. Asaṃvuto yattha dukkham nigacchatīti yesu āyatanesu saṃvaravirahito dukkham pāpuṇāti. Tesañca ye saṃvaraṇam avedisunti ye tesam āyatanānam saṃvaram vindiṃsu paṭilabhiṃsu. Viharantānavassutāti viharanti anavassutā atintā.

Asāditañca sādunti assādavantañca madhurañca. Phassadvayaṃ sukhadukkhe upekkheti sukhaphassañca dukkhaphassañcāti idaṃ phassadvayaṃ upekkhe, upekkhāmevettha uppādeyyāti attho. Phassadvayaṃ sukhadukkham upekkhoti vā pāṭho, phassahetukaṃ sukhadukkham upekkho, sukhe anurodham dukkhe ca virodham anuppādentō upekkhako bhavēyyāti attho. Anānuroddho aviruddho kenacīti kenaci saddhiṃ neva anuroddho na viruddho bhavēyya.

Papañcasaññāti kilesasaññāya papañcasaññā nāma hutvā. Itarītārā narāti lāmakasattā papañcayantā upayantīti papañcayamānā vaṭṭam upagacchanti. Saññinoti sasaññā sattā. Manomayaṃ gehasitañca sabbanti sabbameva pañcakāmaguṇagehanissitaṃ manomayaṃ vitakkaṃ. Panujjāti panuditvā nīharitvā. Nekkhammasitaṃ iriyatīti dabbajātiko bhikkhu nekkhammasitaṃ iriyena iriyati.

Chassu yadā subhāvitoti chasu ārammaṇesu yadā suṭṭhu bhāvito. Phuṭṭhassa cittaṃ na vikampate kvacīti sukhaphassena vā dukkhaphassena vā phuṭṭhassa kismiñci cittaṃ na kampati na vedhati. Bhavattha jātīmaraṇassa pāragāti jātīmaraṇānam pāram nibbānam gamakā hotha.

2. Mālukiyaṭṭasuttavaṇṇanā

95. Dutiye mālukiyaṭṭoti mālukiya brāhmaṇiṇiṃ puttō. Etthāti etasmiṃ tava ovādāyācane. Iminā theram apasādetipi ussādetipi. Kathaṃ? Ayaṃ kira daharakāle rūpādīsū pamajjitvā pacchā mahallakakāle araññavāsaṃ patthento kammaṭṭhānam yāceti. Atha bhagavā “ettha dahare kiṃ vakkhāma? Mālukiyaṭṭo viya tumhepi taruṇakāle pamajjitvā mahallakakāle araññam pavisitvā samaṇadhammaṃ kareyyāthā”ti iminā adhippāyena bhaṇanto theram apasādeti nāma.

Yasmā pana therō mahallakakālepi araññam pavisitvā samaṇadhammaṃ kātukāmo, tasmā bhagavā “ettha dahare kiṃ vakkhāma? Ayaṃ amhākaṃ mālukiyaṭṭo mahallakakālepi araññam pavisitvā samaṇadhammaṃ kattukāmo kammaṭṭhānam yāceti, tumhe nāma taruṇakālepi vīriyaṃ na karoṭhā”ti iminā adhippāyena bhaṇanto theram ussādeti nāma.

Yatra hi nāmāti yo nāma. Kiñcāpāhanti kiñcāpi “ahaṃ mahallako”ti ñātaṃ. Yadi ahaṃ mahallako, mahallako samānopi sakkhissāmi samaṇadhammaṃ kātuṃ, desetu me, bhante, bhagavāti adhippāyena mahallakabhāvaṃ anuggaṇhanto ovādañca pasamsanto evamāha.

Adiṭṭhā adiṭṭhapubbāti imasmiṃ attabhāve adiṭṭhā atītepi adiṭṭhapubbā. Na ca passasīti etarahipi na passasi. Na ca te hoti passeyyanti evaṃ samannāhāropi te yattha natthi, api nu te tattha chandādayo uppajjeyyunti pucchati.

Diṭṭhe diṭṭhamattanti rūpāyatane cakkhuviññāṇena diṭṭhe diṭṭhamattaṃ bhavissati. Cakkhuviññāṇaṇhi rūpe rūpamattameva passati, na niccādisabhāvaṃ, iti sesaviññāṇehipi me ettha diṭṭhamattameva cittaṃ bhavissatīti attho. Atha vā diṭṭhe diṭṭhaṃ nāma cakkhuviññāṇaṃ, rūpe rūpavijānananti attho. Mattāti pamāṇaṃ, diṭṭhaṃ mattā assāti diṭṭhamattaṃ, cittaṃ, cakkhuviññāṇamattameva me cittaṃ bhavissatīti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti - yathā āpāthagatarūpe cakkhuviññāṇaṃ na rajjati na dussati na muyhati, evaṃ rāgādivirahena cakkhuviññāṇamattameva javanaṃ bhavissati, cakkhuviññāṇapamāṇeneva javanaṃ ṭhapessāmīti. Atha vā diṭṭhaṃ nāma cakkhuviññāṇena diṭṭharūpaṃ, diṭṭhe diṭṭhamattaṃ nāma tattheva uppannaṃ sampaṭicchanasantīraṇavoṭṭhabbanasaṅkhātāṃ cittattayaṃ. Yathā taṃ na rajjati, na dussati, na muyhati, evaṃ āpāthagate rūpe teneva sampaṭicchanaḍippamāṇena javanaṃ uppādessāmi, nāhaṃ taṃ pamāṇaṃ atikkamitvā rajjanādivasena uppajjitum dassāmīti ayamettha attho. Eseva nayo sutamutesu.

Viññāte viññātamattanti ettha pana viññātaṃ nāma manodvārāvajjanena viññātārammaṇaṃ, tasmim viññāte viññātamattanti āvajjanapamāṇaṃ. Yathā āvajjanena na rajjati na dussati na muyhati, evaṃ rajjanādivasena uppajjitum adatvā āvajjanapamāṇeneva cittaṃ ṭhapessāmīti ayamettha attho.

Yatoti yadā. Tatoti tadā. Na tenāti tena rāgena vā ratto, dosena vā duṭṭho, mohena vā mūḷho na bhavissati. Tato tvaṃ mālukyaputta na tatthāti yadā tvaṃ tena rāgena vā dosamohehi vā ratto vā duṭṭho vā mūḷho vā na bhavissasi, tadā tvaṃ na tattha tasmim diṭṭhe vā sutamutaviññāte vā paṭibaddho allīno patiṭṭhito nāma bhavissasi. Nevidhātīdi vuttatthameva.

Sati muṭṭhāti sati naṭṭhā. Tañca ajjhosāti taṃ ārammaṇaṃ gilitvā. Abhijjhā ca vihesā cāti abhijjhāya ca vihiṃsāya ca. Atha vā “tassa vaḍḍhantī”ti padenāpi saddhim yojetabbaṃ, abhijjhā ca vihesā cāti imepi dve dhammā tassa vaḍḍhantīti attho.

Cittamassūpahaññatīti abhijjhāvihesāhi assa cittaṃ upahaññati. Ācinatoti ācinantassa. Ārā nibbāna vuccatīti evarūpassa puggalassa nibbānaṃ nāma dūre pavuccati. Ghatvāti ghāyitvā. Bhotvāti bhutvā sāyitvā lehitvā. Phussāti phusitvā. Paṭissatoti paṭissatisaṅkhātāya satiyā yutto. Sevato cāpi vedananti catumaggasampayuttaṃ nibbattitalokuttaravedanaṃ sevantassa. Khīyatīti khayam gacchati. Kim taṃ? Dukkhampi kilesajātampi. Aññataroti asītiyā mahāsāvakānaṃ abbhantaro eko. Iti imasmim sutte gāthāhipi vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ.

3. Parihānadhammasuttavaṇṇanā

96. Tatiye parihānadhammanti parihānasabhāvaṃ. Abhibhāyatanānīti abhibhavitāni āyatanāni. Sarasaṅkappāti ettha sarantīti sarā, dhāvantīti attho. Sarā ca te saṅkappā ca sarasaṅkappā. Saṃyojanīyāti bandhaniyā bandhanassa paccayabhūtā. Tañce bhikkhūti taṃ evaṃ uppannaṃ kilesajātaṃ, taṃ vā ārammaṇaṃ. Adhivāsetīti citte āropetvā vāseti. Nappajahatīti chandarāgappahānena na pajahati. Evaṃ sabbapadehi yojetabbaṃ. Abhibhāyatanañhetam vuttaṃ bhagavatāti etaṃ buddhena bhagavatā abhibhavitam āyatananti kathitaṃ. Idha dhammaṃ pucchitvā vibhajantena puggalena dhammo dassito.

4. Pamādavihārīsuttavaṇṇanā

97. Catutthe asaṃvutassāti apihitassa na pidahitvā sañchāditvā ṭhapitassa. Byāsiñcatīti viāsiñcati, kilesatintaṃ hutvā vattati. Pāmojjanti dubbalapīti. Pītīti balavapīti. Passaddhīti darathapassaddhi. Dhammā na pātubhavantīti samathavipassanādharmā na uppajjanti. Imasmiṃ sutte puggalaṃ pucchitvā vibhajantena dhammena puggalo dassito.

5. Saṃvarasuttavaṇṇanā

98. Pañcame kathaṇca, bhikkhave, asaṃvaroti idaṃ maggakusalassa vāmaṃ muñcitvā dakkhiṇaṃ gaṇheyyāsīti paṭhamaṃ pahātabbamaggakkhānaṃ viya uddesakkamena avatvā desanākusalatāya paṭhamaṃ pahātabbadhammakkhānavasena vuttanti veditabbaṃ. Idha dhammaṃ pucchitvā dhammova vibhatto.

6. Samādhisuttavaṇṇanā

99. Chaṭṭhe samādhinti cittekaggataṃ. Idañhi suttaṃ cittekaggatāya parihāyamāne disvā, “imesaṃ cittekaggataṃ labhantānaṃ kammaṭṭhānaṃ phātiṃ gamissatī”ti ñatvā kathitaṃ.

7. Paṭisallānasuttavaṇṇanā

100. Sattame paṭisallānanti kāyavivekaṃ. Idañhi suttaṃ kāyavivekena parihāyamāne disvā, “imesaṃ kāyavivekaṃ labhantānaṃ kammaṭṭhānaṃ phātiṃ gamissatī”ti ñatvā kathitaṃ.

8-9. Paṭhamanatumhākaṃsuttādivaṇṇanā

101-102. Aṭṭhamaṃ upamāya parivāretvā kathite bujjanakānaṃ, navamaṃ suddhikavaseneva bujjanakānaṃ ajjhāsayavasena vuttaṃ. Attho pana ubhayatthāpi khandhiyavagge vuttanayeneva veditabbo.

10. Udakasuttavaṇṇanā

103. Dasame udako sudanti ettha sudanti nipātamattaṃ. Udakoti tassa nāmaṃ. Idaṃ jātu vedagūti ettha idanti nipātamattaṃ. Atha vā idaṃ mama vacanaṃ suṇāthāti dīpento evamāha. Jātu vedagūti ahaṃ ekaṃseneva vedagū, vedasaṅkhātena ñāṇena neyyesu gato, vedaṃ vā gato adhigato, paṇḍitohamasmiṃti attho. Sabbajīti ekaṃsena sabbavaṭṭaṃ jinitvā abhibhavitvā ṭhitosmiṃti vadati. Apalikhataṃ gaṇḍamūlanti apalikhataṃ dukkhamūlaṃ. Palikhaṇinti palikhataṃ mayā, khanitvā ṭhitosmiṃti dīpeti.

Mātāpettikasambhavassāti mātito ca pitito ca nibbattena mātāpettikena sukkasoṇitena sambhūtaṃ. Odanakummāsūpacayassāti odanena ceva kummāsena ca upacitassa vaḍḍhitassa.

Aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṃsanadhammassāti ettha ayaṃ kāyo hutvā abhāvaṭṭhena aniccadhammo, duggandhavighātathāya tanuvilepanena ucchādanadhammo, aṅgapaccaṅgābhāvinodanathāya khuddakasambāhanena parimaddanadhammo, daharakāle vā ūrūsu sayāpetvā gabbhavāsena dussaṇṭhitānaṃ tesam tesam aṅgānaṃ saṇṭhānasampādanatthaṃ añchanapīlanādīnaṃ vasena parimaddanadhammo, evaṃ pariharitopi ca bhedanaviddhaṃsanadhammo bhijjati ceva vikirati ca, evaṃ sabhāvoti attho.

Tattha mātāpettikasambhavaodanakummāsūpacayaparimaddanapadehi vaḍḍhi kathitā, aniccabhedanavidhamaṇṇasapadehi parihāni. Purimehi vā tīhi samudayo, pacchimehi atthaṅgamoti. Evaṃ cātumahābhūtikassa kāyassa vaḍḍhiparihāninibbattibhedā dassitā. Sesam uttānatthamevāti.

Saḷavaggo dasamo.

Dutiyo paṇṇāsako.

11. Yogakkhemivaggo

1. Yogakkhemisuttavaṇṇanā

104. Yogakkhemivaggassa paṭhame yogakkhemipariyāyanti catūhi yogehi khemino kāraṇabhūtaṃ. Dhammapariyāyanti dhammakāraṇaṃ. Akkhāsi yoganti yuttiṃ kathesi. Tasmāti kasmā? Kiṃ akkhātattā, udāhu pahīnattāti? Pahīnattā. Na hi akkhānena yogakkhemi nāma hoti.

2-10. Upādāyasuttādivaṇṇanā

105-113. Dutiye vedanāsukhadukkhaṃ kathitaṃ, taṃ pana vipākasukhadukkhaṃ vaṭṭati. Tatiye dukkhassāti vaṭṭadukkhassa. Catutthe lokassāti saṅkhāralokassa. Pañcamādīsu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ khandhiyavagge vuttanayameva.

Yogakkhemivaggo ekādasamo.

12. Lokakāmaguṇavaggo

1-2. Paṭhamamārapāsasuttādivaṇṇanā

114-115. Lokakāmaguṇavaggassa paṭhame āvāsagatoti vasaṇatṭhānaṃ gato. Mārassa vasaṃ gatoti tividdhassāpi mārassa vasaṃ gato. Paṭimukka'ssa mārapāsoti assa gīvāya mārapāso paṭimukko pavesito. Dutiyaṃ uttānameva.

3. Lokantagamanasuttavaṇṇanā

116. Tatiye lokassāti cakkavāḷalokassa. Lokassa antanti saṅkhāralokassa antaṃ. Vihāraṃ pāvisīti “mayi vihāraṃ pavitṭhe ime bhikkhū, imaṃ uddesaṃ ānandaṃ pucchissanti, so ca tesam mama sabbaññutaññānena saṃsanditvā kathessati. Tato naṃ thomessāmi, mama thomaṇaṃ sutvā bhikkhū ānandaṃ upasaṅkamitabbaṃ, vacanañcassa sotabbaṃ saddhāttabbaṃ maññissanti, taṃ nesaṃ bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti cintetvā saṃkhittena bhāsitaṃ vitthārena atthaṃ avibhajitvāva nisinnāsane antarahito gandhakuṭiyaṃ pāturahosi. Tena vuttaṃ “utthāyāsanaṃ vihāraṃ pāvisī”ti.

Satthu ceva saṃvaṇṇitoti satthārā ca pasattho. Viññūnanti idampi karaṇatthe sāmivacanaṃ, paṇḍitehi sabrahmacārīhi ca sambhāvitoti attho. Pahotīti sakkoti. Atikkammeva mūlaṃ atikkammeva khandhanti sāro nāma mūle vā khandhe vā bhaveyya, tampi atikkamitvāti attho. Evaṃsāmpadamidanti evaṃsāmpattikaṃ, īdisanti attho. Atisitvāti atikkamitvā. Jānaṃ jānātīti jānitabbameva jānāti. Passaṃ passatīti passitabbameva passati. Yathā vā ekacco viparītaṃ gaṇhanto jānantopi na jānāti, passantopi na passati, na evaṃ bhagavā. Bhagavā pana jānanto jānāti, passantopi passatiyeva. Svāyaṃ dassanapariyāyakaṭṭhena cakkhubhūto. Veditakaraṇatṭhena ñāṇabhūto. Aviparītasabhāvaṭṭhena pariyattidhammapavattanato

vā hadayena cintetvā vācāya nicchāritadhammamayoti dhammabhūto. Setṭhaṭṭhena brahmabhūto. Atha vā cakkhu viya bhūtoti cakkhubhūto. Evametesu padesu attho veditabbo. Svāyaṃ dhammassa vattanato vattā. Pavattanato pavattā. Atthaṃ nīharitvā nīharitvā dassanasamatthatāya atthassa ninnetā. Amatādhigamāya paṭipattiṃ desetīti amatassa dātā.

Agarūṃ karitvāti punappunaṃ yācāpentopi hi garūṃ karoti nāma. Attano sekkhapaṭisambhidāñāṇe ṭhatvā sinerupādato vālikaṃ uddharamāno viya dubbiññeyyaṃ katvā kathentopi garūṃ karotiyeva nāma. Evaṃ akatvā amhe punappunaṃ ayācāpetvā suviññeyyampi no katvā kathehīti vuttaṃ hoti.

Yaṃ kho voti yaṃ kho tumhākaṃ. Cakkhunā kho, āvuso, lokasmiṃ lokasaññī hoti lokamānīti cakkhuñhi loke appahīnadiṭṭhi puthujjano sattalokavasena lokoti sañjānāti ceva maññati ca, tathā cakkavāḷalokavasena. Na hi aññatra cakkhādīhi dvādasāyatanehi tassa sā saññā vā māno vā uppajjati. Tena vuttaṃ, “cakkhunā kho, āvuso, lokasmiṃ lokasaññī hoti lokamānī”ti. Imassa ca lokassa gamanena anto nāma ñātumaṃ vā daṭṭhumaṃ vā pattumaṃ vā na sakkā. Lujjanaṭṭhena pana tasseva cakkhādibhedassa lokassa nibbānasaṅkhātamaṃ antamaṃ appatvā vaṭṭadukkhassa antakiriya nāma natthīti veditabbā.

Evaṃ pañhaṃ vissajjetvā idāni “sāvakena pañho kathitoti mā nikkaṅkhā ahuvattha, ayaṃ bhagavā sabbaññutaññāṇatulaṃ gahetvā nisinno. Icchamānā tameva upasaṅkamitvā nikkaṅkhā hothā”ti uyyojento ākaṅkhamānā panātiādīmāha.

Imehi ākārehīti imehi kāraṇehi cakkavāḷalokassa antābhāvakāraṇehi ceva saṅkhāralokassa antāpattikāraṇehi ca. Imehi padehīti imehi akkharasampiṇḍanehi. Byañjanehīti pāṭiyekkaakkharehi.

Paṇḍitoti paṇḍiccena samannāgato. Catūhi kāraṇehi paṇḍito dhātukusalo āyatanakusalo paccayākāraṅkusalo kāraṇākāraṅkusaloti. Mahāpaññoti mahante atthe mahante dhamme mahantā niruttiyo mahantāni paṭibhānāni paṭiggaṇhanasamatthatāya mahāpaññāya samannāgato. Yathā taṃ ānandenāti yathā ānandena byākatamaṃ, taṃ sandhāya vuttaṃ. Yathā ānandena taṃ byākatamaṃ, ahampi taṃ evameva byākareyyanti attho.

4. Kāmaguṇasuttavaṇṇanā

117. Catutthe ye meti ye mama. Cetaso samphuṭṭhapubbāti cittaṇa anubhūtapubbā. Tatra me cittaṃ bahulaṃ gacchamānaṃ gaccheyyāti tesu pāsādattayatividhanāṭakādibhedasampattivaseṇa anubhūtapubbesu pañcasu kāmaguṇesu bahūsu vāresu uppajjamānaṃ uppajjeyyāti dīpeti. Paccuppannesu vāti idha padhānacariyakāle chabbassāni supupphitavanasaṇḍajātānaṃ dijagaṇādīnaṃ vaseṇa diṭṭhasutādibhedamaṃ manoramārammaṇamaṃ kāmaguṇamaṃ katvā dassento “evarūpesu paccuppannesu vā bahulaṃ uppajjeyyā”ti dasseti. Appamaṃ vā anāgatesūti anāgate “metteyyo nāma buddho bhavissati, saṅkho nāma rājā, ketumatī nāma rājadhānī”tiādivaseṇa parittakameva anāgatesu kāmaguṇesu uppajjeyyāti dasseti. Tatra me attarūpenāti tatra mayā attano hitakāmajātikena. Appamādoti sātaccakiriya pañcasu kāmaguṇesu cittassa avossaggo. Satīti ārammaṇapariggahitasati. Ārakkhoti ayaṃ appamādo ca sati ca cetaso ārakkho karaṇīyo, evaṃ me ahoṣīti dasseti, ārakkhatthāya ime dve dhammā kātābbāti vuttaṃ hoti.

Tasmātiha, bhikkhave, se āyatane veditabbeti yasmā cetaso ārakkhatthāya

appamādo ca sati ca kātabbā, yasmā tasmiṃ āyatane vidite appamādena vā satiyā vā kātabbam natthi, tasmā se āyatane veditabbe, taṃ kāraṇaṃ jānitabbanti attho. Saḷāyatananīrodhanti saḷāyatananīrodho vuccati nibbānaṃ, taṃ sandhāya bhāsanti attho. Nibbānasmiṃhi cakkhuādīni ceva nirujjhanti rūpasaññādayo ca nirujjhantīti. Sesam vuttanayameva.

5-6. Sakkapañhasuttādivaṇṇanā

118-119. Pañcame diṭṭheva dhammeti imasmiṃyeva attabhāve. Parinibbāyantīti kilesaparinibbānena parinibbāyanti. Tannissitaṃ viññāṇaṃ hotīti taṇhānissitaṃ kammaviññāṇaṃ hoti. Tadupādānanti taṃgahaṇaṃ, taṇhāgahaṇena saḡagataṃ viññāṇaṃ hotīti attho. Chaṭṭhaṃ uttānameva.

7. Sāriputtasaddhivihārikasuttavaṇṇanā

120. Sattame santānessatīti ghaṭessati, yogavicchedamassa pāpuṇitum na dassati.

8. Rāhulovādasuttavaṇṇanā

121. Atṭhame vimutti-paripācaniyāti vimuttiṃ paripācentīti vimutti-paripācaniyā. Dhammāti pannarasa dhammā, te saddhindriyādīnaṃ visuddhikaraṇavasena veditabbā. Vuttañhetam -

“Assaddhe puggale parivajjayato, saddhe puggale sevato bhajato payirupāsato, pasādaniye suttante paccavekkhato, imehi tīhākārehi saddhindriyaṃ visujjhati. Kusīte puggale parivajjayato, āradhaviṇīye puggale sevato bhajato payirupāsato, sammappadhāne paccavekkhato, imehi tīhākārehi vīriyindriyaṃ visujjhati. Muṭṭhassatī puggale parivajjayato, upaṭṭhitassatī puggale sevato bhajato payirupāsato, satipaṭṭhāne paccavekkhato, imehi tīhākārehi satindriyaṃ visujjhati. Asamāhite puggale parivajjayato, samāhite puggale sevato bhajato payirupāsato, jhānavimokkhe paccavekkhato, imehi tīhākārehi samādhindriyaṃ visujjhati. Duppaññe puggale parivajjayato, paññavante puggale sevato bhajato payirupāsato, gambhīraññācariyaṃ paccavekkhato, imehi tīhākārehi paññindriyaṃ visujjhati. Iti ime pañca puggale parivajjayato, pañca puggale sevato bhajato payirupāsato, pañca suttante paccavekkhato, imehi pannarasahi ākārehi imāni pañcindriyāni visujjhantī”ti.

Apārepi pannarasa dhammā vimutti-paripācaniyā - saddhāpañcamāni indriyāni, aniccasaññā, anicce dukkhasaññā, dukkhe anattasaññā, pahānasaññā, virāgasaññāti imā pañca nibbedhabhāgiyā saññā, meghiyattherassa kathitā kalyāṇamittatādayo pañca dhammāti. Kāya pana velāya bhagavato etadahosīti? Paccūsasamaye lokaṃ volokentassa.

Anekāni devatāsahassānīti āyasmatā rāhulena padumuttarassa bhagavato pādamūle pālitanāgarājakāle patthanaṃ paṭṭhapentena saddhiṃ patthanaṃ paṭṭhapitadevatāsu pana kāci bhūmaṭṭhakā devatā, kāci antalikkhaṭṭhakā, kāci cātumahārājikā, kāci devaloke, kāci brahmaloke nibbattā. Imasmiṃ pana divase sabbāpi tā ekaṭṭhāne andhavanasmīyeva sannipatitā, tā sandhāyāha - “anekāni devatāsahassānī”ti. Dhammacakkhūnti imasmiṃ sutte cattāro ca maggā cattāri ca phalāni dhammacakkhūnti veditabbāni. Tattha hi kāci devatā sotāpannā ahesum, kāci sakadāgāmī, anāgāmī, khīṇāsavā. Tāsañca pana devatānaṃ ettakāti gaṇanavasena paricchedo natthi. Sesam sabbattha uttānameva.

9-10. Saṃyojanīyadhammasuttādivaṇṇanā

122-123. Navamadasamāni itṭhārammaṇavasena kathiyamāne bujḥhanakānaṃ vasena vuttānīti.

Lokakāmaguṇavaggo dvādasamo.

13. Gahapativaggo

1-3. Vesālīsuttādivaṇṇanā

124-126. Gahapativaggassa paṭhame uggoti paṇītaḍāyakānaṃ aggauggo, so bhagavatā “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ paṇītaḍāyakānaṃ yadidaṃ uggo gahapatī”ti evaṃ etadagge ṭhapito. Sesametesu ceva dvīsu, tatiye ca vuttatthameva.

4-5. Bhāradvājasuttādivaṇṇanā

127-128. Catutthe piṇḍaṃ ulamāno pariyesamāno pabbajitoti piṇḍolo. So kira pariṇiṇṇabhogo brāhmaṇo ahosi. Atha bhikkhusaṅghassa lābhasakkāraṃ disvā piṇḍatthāya nikkhamitvā pabbajito. So mahantaṃ kapallapattaṃ gaḥetvā carati, tena kapallapūraṃ yāguṃ pivati, kapallapūre pūve khādati, kapallapūraṃ bhattaṃ bhuñjati. Athassa mahagghasabhāvaṃ satthu ārocayimṣu. Satthā tassa pattatthavikaṃ nānujāni. Heṭṭhāmañce pattaṃ nikkujjitvā ṭhapeti. So ṭhapentopi ghaṃsantova paṇāmetvā ṭhapeti, gaṇhantopi ghaṃsantova ākaḍḍhitvā gaṇhāti. Taṃ gacchante kāle dhaṃsanena parikkhīṇaṃ nālīkodanamattameva gaṇhanakaṃ jātaṃ. Tato satthu ārocesuṃ, athassa satthā pattatthavikaṃ anujāni. Thero aparena samayena indriyabhāvanaṃ bhāvetvā aggaphale arahatte patitṭhāsi. Iti so piṇḍatthāya pabbajitattā piṇḍolo, gottena pana bhāradvājoti ubhayaṃ ekato katvā piṇḍolabhāradvājoti vuccati.

Upasaṅkamīti uggatuggatehi mahāamaccehi parivuto upasaṅkami. Thero kira ekadivasam sāvattiyaṃ piṇḍāya caritvā katabhattakicco nidāghasamaye sītaṭhāne divāvihāraṃ nisīdissāmīti ākāseṇa gantvā gaṇḍātīre udenassa rañño udapānaṃ nāma uyyānaṃ atthi, tattha pavisitvā aññatarasmim rukkhamaṇḍale divāvihāraṃ nisīdi sītena udakavātena bījīyamāno.

Udenopi kho nāma rājā sattāhaṃ mahāpānaṃ pivitvā sattame divase uyyānaṃ paṭijaggāpetvā mahājanaparivāro uyyānaṃ gantvā maṅgalasilāpaṭṭe atthatāya seyyāya nipajji. Tassa ekā paricārikā pāde sambāhamānā nisinnā. Rājā kamena niddaṃ okkami. Tasmim niddaṃ okkante nāṭakitthiyo “yassatthāya mayaṃ gītādīni payojeyyāma, so niddaṃ upagato, na ca niddākāle mahāsaddaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti attano attano tūriyāni ṭhapetvā uyyānaṃ pakkantā. Tā tattha tattha phalāphalāni khādamānā pupphāni piḷandhamānā vicarantiyo therāṃ disvā “mā saddaṃ karitthā”ti aññamaññaṃ nivārayamānā vanditvā nisīdimṣu. Thero “issā pahātabbā, maccheraṃ vinodetabba”ntiadinā nayena tāsāṃ anurūpaṃ dhammakathaṃ kathesi.

Sāpi kho rañño pāde sambāhamānā nisinnā itthi pāde cāletvā rājānaṃ pabodhesi. So “kahaṃ tā gatā”ti pucchi. Kim tāsāṃ tumhehi? Tā ekaṃ samaṇaṃ parivāretvā nisinnāti. Rājā kuddho uddhane pakkhittaloṇaṃ viya taṭataṭāyamaṇo utṭhahitvā “tambakipillikāhi naṃ khādāpessāmī”ti gacchanto ekasmim asokarukkhe tambakipillikānaṃ puṭaṃ disvā hatthenākaḍḍhitvā sākhaṃ gaṇhituṃ nāsakkhi.

Kipillikapuṭo chijjivā rañño sīse pati, sakalasarīraṃ sālithusehi parikiṇṇaṃ viya daṇḍadāpikāhi ḍayhamānaṃ viya ca ahosi. Thero rañño paduṭṭhabhāvaṃ ṇatvā iddhiyā ākāsaṃ pakkhandi. Tāpi itthiyo uṭṭhāya rañño santikaṃ gantvā sarīraṃ puñchantiyo viya bhūmiyaṃ patitapatitā kipillikāyo gahetvā sarīre khipamānā sabbā mukhasattīhi vijjhimsu - “kiṃ nāmetaṃ, aññe rājāno pabbajite disvā vandanti, pañhaṃ pucchanti, ayaṃ pana rājā kipillikapuṭaṃ sīse bhinditukāmo jāto”ti.

Rājā attano aparādhaṃ disvā uyyānapālaṃ pakkosāpetvā pucchi - “kiṃ esa pabbajito? Aññesupi divasesu idha āgacchatī”ti? Āma, devāti. Idha tvaṃ āgatadivase mayhaṃ āroceyyāsīti. Theropi katipāheneva puna āgantvā rukkhamaṇe nisīdi. Uyyānapālo disvā - “mahanto me ayaṃ paṇṇākāro”ti vegena gantvā rañño ārocesi. Rājā uṭṭhahitvā saṅkhapaṇavādisaddaṃ nivāretvā uggatuggatehi amaccehi saddhiṃ uyyānaṃ agamāsi. Tena vuttaṃ “upasaṅkamī”ti.

Anikīlītāvino kāmesūti yā kāmesu kāmakīlā, taṃ akīlītapubbā, aparibhuttakāmāti attho. Addhānañca āpādentīti paveṇiṃ paṭipādentī, dīgharattaṃ anubandhāpentī. Mātumattīsūti mātupamāṇāsu. Lokasmiñhi mātā bhaginī dhītāti idaṃ tividhaṃ garukārammaṇaṃ nāma, iti garukārammaṇe upanibandhaṃ cittaṃ vimocetuṃ na labhatīti dassento evamaṃha. Athassa tena pañhena cittaṃ anotarantaṃ disvā bhagavatā paṭikūlamanasikāravasena cittūpanibandhanatthaṃ vuttaṃ dvattiṃsākāraṃ kammaṭṭhānaṃ kathesi.

Abhāvitakāyāti abhāvitapañcadvārikakāyā. Tesam taṃ dukkaraṃ hotīti tesam taṃ asubhakammaṭṭhānaṃ bhāvetuṃ dukkaraṃ hoti. Itissa imināpi cittaṃ anotarantaṃ disvā indriyaṃ varasīlaṃ kathesi. Indriyaṃ varasmiñhi upanibandhacittaṃ viheṭhetuṃ na labhati. Rājā taṃ sutvā tattha otiṇṇacitto acchariyaṃ, bho bhāradvājātiādimaṃha.

Arakkhiteneva kāyenātiādīsū hatthapāde kīlāpento gīvaṃ parivattento kāyaṃ na rakkhati nāma, nānappakāraṃ duṭṭhullaṃ kathento vacanaṃ na rakkhati nāma, kāmavitakkādayo vitakkento cittaṃ na rakkhati nāma. Rakkhiteneva kāyenātiādīsū vuttavipariyāyena attho veditabbo.

Ativīya maṃ tasmīṃ samaye lobhadhammā parisahantīti maṃ tasmīṃ samaye atikkamitvā lobho adhibhavatīti attho. Upaṭṭhitāya satiyāti kāyagatāya satiyā supaṭṭhitāya. Na maṃ tathā tasmīṃ samayeti tasmīṃ samaye maṃ yathā pubbe, na tathā lobho atikkamitvā uppajjatīti attho. Parisahantīti padassa uppajjantīti pi atthoyeva. Iti imasmīṃ sutte tayo kāyā kathitā. Kathaṃ? “Imameva kāya”nti ettha hi karajakāyo kathito, “bhāvitakāyo”ti ettha pañcadvārikakāyo, “rakkhiteneva kāyenā”ti ettha copanakāyo, kāyaviññattīti attho. Pañcamaṃ uttānameva.

6. Ghositasuttavaṇṇanā

129. Chaṭṭhe rūpā ca manāpāti rūpā ca manāpā saṃvijjanti. Cakkhuviññāṇaṇcāti cakkhuviññāṇaṇca saṃvijjati. Sukhavedaniyaṃ phassanti cakkhuviññāṇasampayuttaṃ upanissayavasena javanakāle sukhavedanāya paccayabhūtaṃ phassaṃ. Sukhā vedanāti ekaṃ phassaṃ paṭicca javanasena sukhavedanā uppajjati. Sesapadesupi eseva nayo.

Iti imasmīṃ sutte tevīsati dhātuyo kathitā. Kathaṃ? Ettha hi cakkhupasādo cakkhudhātu, tassa ārammaṇaṃ rūpadhātu, cakkhuviññāṇaṃ viññāṇadhātu, cakkhuviññāṇadhātuyā saṃjātā tayo khandhā dhammadhātu, evaṃ pañcasu

dvāresu catunnaṃ catunnaṃ vasena vīsati. Manodvāre “manodhātū”ti āvajjanacittaṃ gahitaṃ, ārammaṇaṇceva hadayavatthu ca dhammadhātu, vatthunissitaṃ manoviññāṇadhātūti evaṃ tevīsati honti. Evaṃ tevīsatiyā dhātūnaṃ vasena dhātunānattaṃ vuttaṃ bhagavatāti dasseti.

7-8. Hālidikānisuttādivaṇṇanā

130-131. Sattame manāpaṃ itthetanti pajānātīti yaṃ anena manāpaṃ rūpaṃ diṭṭhaṃ, taṃ itthetanti evametaṃ manāpameva tanti pajānāti. Cakkhuviññāṇaṃ sukhavedaniyaṇca phassaṃ paṭiccāti cakkhuviññāṇaṇceva, yo ca upanissayaakoṭiyā vā anantarakoṭiyā vā samanantarakoṭiyā vā sampayuttakoṭiyā vā sukhavedanāya paccayo phasso, taṃ sukhavedaniyaṃ phassaṇca paṭicca uppajjati sukhavedanāti. Esa nayo sabbattha. Iti imesu dvīsu suttesu kiriyāmanoviññāṇadhātu āvajjanakiccā, manodhātuyeva vā samānā manodhātunāmena vuttāti veditabbā. Aṭṭhamāṃ uttānameva.

9. Lohiccasuttavaṇṇanā

132. Navame makkarakateti evaṃnāmake nagare araṇṇakuṭikāyanti araṇṇe katāya pāṭiyekkāya kuṭiyaṃ, na vihārapaccantakuṭiyaṃ. Māṇavakāti yepi tattha mahallakā, te mahallakakālepi antevāsikatāya māṇavakātveva vuttā. Tenupasaṅkamiṃsūti pāto sippaṃ uggaṇhitvā sāyaṃ “ācariyassa kaṭṭhāni āharissāmā”ti araṇṇaṃ pavisitvā vicarantā yena sā kuṭikā, tenupasaṅkamiṃsu. Parito parito kuṭikāyāti tassā kuṭikāya samantato samantato. Seleyyakānīti aññaṃaññaṃ piṭṭhiṃ gahetvā laṅghitvā ito cito caṅkamanakīlanāni.

Muṇḍakātiādīsu muṇḍe muṇḍāti, samaṇe ca samaṇāti vattum vaṭṭeyya, ime pana hīlentā “muṇḍakā samaṇakā”ti āhaṃsu. Ibbhāti gahapatikā. Kaṇhāti kaṇhā, kālakāti attho. Bandhupādāpaccāti ettha bandhūti brahmā adhippeto. Tañhi brāhmaṇā pitāmahoti voharanti. Pādānaṃ apaccā pādāpaccā, brahmuno piṭṭhipādato jātāti adhippāyo. Tesaṃ kira ayaṃ laddhi “brāhmaṇā brahmuno mukhato nikkhantā, khattiyā urato, vessā nābhito, suddā jāṇuto, samaṇā piṭṭhipādato”ti. Bharatakānanti kuṭimbikānaṃ. Kuṭimbikā hi yasmā raṭṭhaṃ bharanti, tasmā bharatāti vuccanti. Ime pana paribhavaṃ katvā vadamānā “bharatakāna”nti āhaṃsu.

Vihārā nikkhamitvāti “rattiṭṭhakāparicchanne rajatapaṭṭasannibhasamavippakiṇṇavālike ramaṇīye pariveṇe kaṭṭhakalāpe bandhitvā khipamānā vālikaṃ āluṇetvā, hatthena hatthaṃ ādāya paṇṇakuṭiṃ pariyāyanta ‘ime imesaṃ bharatakānaṃ sakkatā, ime imesaṃ bharatakānaṃ sakkatā’ti punappunaṃ viravantā ativiya ime māṇavakā kīlaṃ karonti, vihāre bhikkhūnaṃ atthibhāvampi na jānanti, dassessāmi nesaṃ bhikkhūnaṃ atthibhāva”nti cintetvā paṇṇakuṭito nikkhami.

Sīluttamā pubbatarā ahesunti guṇavantānaṃ guṇe kathite nigguṇānaṃ guṇābhāvo pākaṭova bhavissatīti porāṇakabrāhmaṇānaṃ guṇe kathento evamāha. Tattha sīluttamāti sīlajetṭhakā. Sīlañhi tesaṃ uttamaṃ, na jātigottaṃ. Ye purāṇaṃ sarantīti ye porāṇakaṃ brāhmaṇadhammaṃ saranti. Abhibhuyya kodhanti kodhaṃ abhibhavitvā tesaṃ dvārāni suguttāni surakkhitāni ahesum. Dhamme ca jhāne ca ratāti dasavidhe kusalakammamāpathadhamme aṭṭhasamāpattijhānesu ca ratā.

Evam porāṇānaṃ guṇaṃ kathetvā athetarahi brāhmaṇānaṃ mānaṃ nimmaddento ime ca vokkamma japāmasetiādīmāha. Tattha vokkammāti etehi guṇehi apakkamitvā. Japāmaseti mayaṃ japāma sajjhāyāmāti ettakeneva brāhmaṇamhāti maññaṃānā brāhmaṇā mayanti iminā gottena mattā hutvā visamaṃ caranti, visamāni kāyakammādīni karontīti attho. Puthuattadaṇḍāti puthu attā daṇḍā etehīti puthuattadaṇḍā, gahitanānāvidhadaṇḍāti attho. Sataṇhātaṇhesūti sataṇhanittaṇhesu. Aguttadvārassa bhavanti moghāti asaṃvutadvārassa sabbepi vatasamādānā moghā bhavantīti dīpeti. Yathā kinti? Supineva laddhaṃ purisassa vittanti yathā supine purisassa laddhaṃ maṇimuttādinānāvidhaṃ vittaṃ moghaṃ hoti, pabujjhivā kiñci na passati, evaṃ moghā bhavantīti attho.

Anāsakāti ekāhadvīhādivasena anāhārakā. Thaṇḍilasāyikā cāti haritakusasanthate bhūmibhāge sayanaṃ, pāto sinānañca tayo ca vedāti pātova udakaṃ pavisitvā nhānañceva tayo ca vedā. Kharājinaṃ jaṭā paṅkoti kharasamphassaṃ ajinacammañceva jaṭākalāpo ca paṅko ca, paṅko nāma dantamalaṃ. Mantā sīlabbataṃ tapoti mantā ca ajasīlagosīlasaṅkhātāṃ sīlaṃ ajavatagovatasāṅkhātāṃ vatañca. Ayaṃ idāni brāhmaṇānaṃ tapoti vadati. Kuhanā vaṅkadaṇḍā cāti paṭicchannakūpo viya paṭicchannadosaṃ kohaññañceva vaṅkadaṇḍo, ca udumbarapalāsabeḷuvarukkhānaṃ aññatarato gahitaṃ vaṅkadaṇḍañcāti attho. Udakācamanāni cāti udakena mukhaparimajjanāni. Vaṇṇā ete brāhmaṇānanti ete brāhmaṇānaṃ parikkhārabhaṇḍakavaṇṇāti dasseti. Kata kiñcikkhabhāvanāti katā kiñcikkhabhāvanā. Ayameva vā pāṭho, āmisakiñcikkhassa vaḍḍhanatthāya katanti attho.

Evam etarahi brāhmaṇānaṃ mānaṃ nimmadditvā puna porāṇakabrāhmaṇānaṃ vaṇṇaṃ kathento cittañca susamāhitantiādīmāha. Tattha susamāhitanti tesam brāhmaṇānaṃ cittaṃ upacārappanāsamādhīhi susamāhitaṃ ahoṣīti dasseti. Akhilanti mudu athaddhaṃ. So maggo brahmapattiyāti so seṭṭhapattiyā maggo, tumhe pana kiṃ brāhmaṇā nāmāti dīpento evamāha.

Āgamaṃsu nu khvidhāti āgamaṃsu nu kho idha. Adhimuccatīti kilesavasena adhimutto giddho hoti. Byāpajjatīti byāpādasena pūticittaṃ hoti. Parittacetasoti anupaṭṭhitasatitāya saṃkilesacittena parittacitto. Cetovimuttinti phalasamādhim. Paññāvimuttinti phalapaññaṃ. Appamāṇacetasoti upaṭṭhitasatitāya nikkilesacittena appamāṇacitto.

10. Verahaccānisuttavaṇṇanā

133. Dasame kāmaṇḍāyanti evaṃnāmake nagare. Yaggheti codanatthe nipāto. Sesam uttānamevāti.

Gahapativaggo terasamo.

14. Devadahavaggo

1. Devadahasuttavaṇṇanā

134. Devadahavaggassa paṭhame devadahanti napuṃsakaliṅgena laddhanāmo nigamo. Manoramāti manam ramayantā, manāpāti attho. Amanoramāti amanāpā.

2. Khaṇasuttavaṇṇanā

135. Dutiye chaphassāyatanikā nāmāti visuṃ chaphassāyatanikā nāma nirayā natthi. Sabbesupi hi ekatiṃsamahānirayesu chadvāraphassāyatanapaññatti hotiyeva. Idam pana avīcimahānirayaṃ sandhāya vuttaṃ. Saggāti idhāpi tāvatimsapurameva adhippetam. Kāmāvacaradevaloke pana ekasmimpi chaphassāyatanapaññattiyā abhāvo nāma natthi. Iminā kiṃ dīpeti? Niraye ekantadukkhasamappitabhāvena, devaloke ca ekantasukhasamappitattā ekantakhiḍḍārativasena uppannapamādena maggabrahmacariyavāsaṃ vasituṃ na sakkā. Manussaloko pana vokiṇṇasukhadukkho, idheva apāyopi saggopi paññāyati. Ayaṃ maggabrahmacariyassa kammabhūmi nāma, sā tumhehi laddhā. Tasmā ye vo ime mānussakā khandhā laddhā, te vo lābhā. Yañca vo idam manussattaṃ laddham, paṭiladdho vo brahmacariyavāsassa khaṇo samayoti. Vuttampi hetam porāṇehi -

“Ayaṃ kammabhūmi idha maggabhāvanā,
 Tḥānāni saṃvejaniyā bahū idha;
 Saṃvegasaṃvejaniyesu vatthusu,
 Saṃvegajātova payuñca yoniso”ti.

3. Paṭhamarūpārāmasuttavaṇṇanā

136. Tatiye rūpasammuditāti rūpe sammuditā pamoditā. Dukkhatī dukkhitā. Sukhoti nibbānasukhena sukhito. Kevalāti sakalā. Yāvatatthīti vuccatīti yattakā atthīti vuccati. Ete voti ettha vo-kāro nipātamattaṃ. Paccanīkamidaṃ hoti, sabbalokena passatanti yaṃ idam passantānaṃ paṇḍitānaṃ dassanaṃ, taṃ sabbalokena paccanīkaṃ hoti viruddham. Loko hi pañcakkhandhe niccā sukhā attā subhāti maññati, paṇḍitā aniccā dukkhā anattā asubhāti. Sukhato āhūti sukhanti kathenti. Sukhato vidūti sukhanti jānanti. Sabbametaṃ nibbānameva sandhāya vuttaṃ.

Sammūlhetthāti ettha nibbāne sammūlḥā. Aviddasūti bālā. Sabbepi hi channavutipāsaṇḍino “nibbānaṃ pāpuṇissāmā”ti saññino honti, te pana “nibbānaṃ nāma ida”ntipi na jānanti. Nivutānanti kilesanīvaraṇena nivutānaṃ pariyonaddhānaṃ. Andhakāro apassatanti apassantānaṃ andhakāro hoti. Kiṃ taṃ evaṃ hoti? Nibbānaṃ vā nibbānadassanaṃ vā apassantānañhi bālānaṃ nibbānampi nibbānadassanampi kāḷameghaavacchāditaṃ viya candamaṇḍalaṃ kaṭāhena paṭikujjitapatto viya ca niccakālaṃ tamo ceva andhakāro ca sampajjati.

Satañca vivaṭaṃ hoti, āloko passatāmivāti satañca sappurisānaṃ paññādassanena passantānaṃ nibbānaṃ āloko viya vivaṭaṃ hoti. Santike na vijānanti, magā dhammassa akovidāti yaṃ attano sarīre kese vā lomādīsu vā aññatarakoṭṭhāsaṃ paricchinditvā anantarameva adhigantabbato attano vā khandhānaṃ nirodhamaggato santike nibbānaṃ. Taṃ evaṃ santike samānampi maggabhūtā janā maggāmaggadhammassa catusaccadhammassa vā akovidā na jānanti.

Māradheyyānupannehīti tebhūmakavaṭṭaṃ māraṣsa nivāsaṭṭhānaṃ anupannehi. Ko nu aññatra ariyebhīti ṭhapetvā ariye ko nu añño nibbānapadaṃ jānituṃ arahati. Sammadaññāya parinibbantīti arahattapaññāya sammā jānitvā anantarameva anāsavā hutvā kilesaparinibbānena parinibbanti. Atha vā sammadaññāya anāsavā hutvā ante khandhaparinibbānena parinibbāyanti.

4-12. Dutiyarūpārāmasuttādivaṇṇanā

137-145. Catutthaṃ suddhikaṃ katvā desiyamāne bujghanakānaṃ ajjhāsayena vuttaṃ. Pañcamādīni tathā tathā bujjhantānaṃ ajjhāsayena vuttāni. Attho pana tesam pākaṭoyevāti.

Devadahavaggo cuddasamo.

15. Navapurāṇavaggo

1. Kammanirodhasuttavaṇṇanā

146. Navapurāṇavaggassa paṭhame navapurāṇānīti navāni ca purāṇāni ca. Cakkhu, bhikkhave, purāṇakammanti na cakkhu purāṇaṃ, kammameva purāṇaṃ, kammato pana nibbattattā paccayanāmena evaṃ vuttaṃ. Abhisankhatanti paccayehi abhisamāgantvā kataṃ. Abhisāñcetaṇṭi cetaṇāya pakappitaṃ. Vedaniyaṃ daṭṭhabbanti vedanāya vatthūti passitabbaṃ. Nirodhā vimuttiṃ phusatīti imassa tividhassa kammaṃ nirodhena vimuttiṃ phusati. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ tassā vimuttiyā ārammaṇabhūto nirodho kammanirodhoti vuccati. Iti imasmim sutte pubbabhāgavipassanā kathitā.

2-5. Aniccanibbānasappāyasuttādivaṇṇanā

147-150. Dutiye nibbānasappāyanti nibbānassa sappāyaṃ upakārapaṭipadaṃ. Tatiyādīsūpi eseṇa nayo. Paṭipāṭiyā pana catūsūpi etesu suttasu saha vipassanāya cattāro maggā kathitā.

6-7. Antevāsikasuttādivaṇṇanā

151-152. Chaṭṭhe anantevāsikanti anto vasanakakilesavirahitaṃ. Anācariyakanti ācāraṇakakilesavirahitaṃ. Antassa vasantīti anto assa vasanti. Te naṃ samudācarantīti te etaṃ adhibhavanti ajjhottharanti sikkhāpenti vā. “Evaṃ vejjakammaṃ karohi, evaṃ dūtakamma”nti iti sikkhāpanasaṅkhātena samudācāraṇatthenassa te ācariyā nāma honti, tehi ācariyehi sācariyakoti vuccati. Sesamettha vuttanayeneva veditabbaṃ. Sattamaṃ heṭṭhā kathitanayameva.

8. Atthinukhopariyāyasuttavaṇṇanā

153. Atṭhame yaṃ pariyāyaṃ āgammāti yaṃ kāraṇaṃ āgama. Aññatreva saddhāyāti vinā saddhāya saddhaṃ apantvā. Ettha ca saddhāti na paccakkhā saddhā. Yo pana parassa evaṃ kira evaṃ kirāti kathentassa sutvā uppanno saddahanākāro, taṃ sandhāyetam vuttaṃ. Ruciādīsūpi rucāpetvā khamāpetvā atthetanti gahaṇākāro ruci nāma, evaṃ kira bhavissatīti anussavanaṃ anussavo, nisīditvā ekaṃ kāraṇaṃ cintentassa kāraṇaṃ upaṭṭhāti, evaṃ upaṭṭhitassa atthetanti gahaṇaṃ ākāraparivitakko nāma, kāraṇavitakkoti attho. Kāraṇaṃ cintentassa pāpikā laddhi uppajjati, taṃ atthesāti gahaṇākāro diṭṭhinijjhānakkhanti nāma. Aññaṃ byākareyyāti imāni pañca ṭhānāni muñcitvā arahattaṃ byākareyya. Imasmim sutte sekhāsekhānaṃ paccavekkhaṇā kathitā.

9-10. Indriyasampannasuttādivaṇṇanā

154-155. Navame indriyasampannoti paripuṇṇindriyo. Tattha yena cha indriyāni sammāsītva arahattaṃ pattaṃ, so tehi nibbisevanehi indriyehi samannāgatattā, cakkhādīni vā cha indriyāni sammasantassa uppannehi saddhādīni indriyehi

samannāgatattā paripuṇṇindriyo nāma hoti, taṃ sandhāya bhagavā cakkhundriye cetiādinā nayena desanaṃ vitthāretvā ettāvatā kho bhikkhu indriyasampanno hotīti āha. Dasamaṃ heṭṭhā vuttanayamevāti.

Navapurāṇavaggo pañcadasamo.

Tatiyo paṇṇāsako.

16. Nandikkhayavaggo

1-4. Ajjhattanandikkhayasuttādivaṇṇanā

156-159. Nandikkhayavaggassa paṭhame nandikkhayā rāgakkhayo, rāgakkhayā nandikkhayoti nandiyā ca rāgassa ca atthato ekattā vuttaṃ. Suvimuttanti arahattaphalavimuttivasena suṭṭhu vimuttaṃ. Sesamettha dutiyādīsu ca uttānameva.

5-6. Jīvakambavanasamādhisuttādivaṇṇanā

160-161. Pañcamaṃ samādhivikalānaṃ, chaṭṭhaṃ paṭisallānavikalānaṃ cittekaggatañca kāyavivekañca labhantānaṃ etesaṃ kammaṭṭhānaṃ phātiṃ gamissatīti ñatvā kathitaṃ. Tattha okkhāyatīti paññāyati pākaṭaṃ hoti. Iti dvīsupi etesu saha vipassanāya cattāro maggā kathitā.

7-9. Koṭṭhikaaniccasuttādivaṇṇanā

162-164. Sattamādīsu tīsu therassa vimuttiparipācaniyā dhammāva kathitā.

10-12. Micchādiṭṭhipahānasuttādivaṇṇanā

165-167. Dasamādīni tīṇi pāṭiyekkena puggalajjhāsayavasena vuttāni. Tesāṃ attho vuttanayeneva veditabboti.

Nandikkhayavaggo solasamo.

17. Saṭṭhipeyyālavaggo

1-60. Ajjhattaaniccachandasuttādivaṇṇanā

168-227. Tadanantaro saṭṭhipeyyālo nāma hoti, so uttānatthova. Yāni panettha saṭṭhi vuttāni vuttāni, tāni “chando pahātabbo”ti evaṃ tassa tasseva padassa vasena bujjanakānaṃ ajjhāsayavasena vuttāni. Iti sabbāni tāni pāṭiyekkena puggalajjhāsayavasena kathitāni. Ekekasuttapariyosāne cettha saṭṭhi saṭṭhi bhikkhū arahattaṃ pattāti.

Saṭṭhipeyyālavaggo.

18. Samuddavaggo

1. Paṭhamasamuddasuttavaṇṇanā

228. Samuddavaggassa paṭhame cakkhu, bhikkhave, purisassa samuddoti yadi duppūraṇaṭṭhena yadi vā samuddanaṭṭhena samuddo, cakkhumeva samuddo. Tassa hi pathavito yāva akaniṭṭhabrahmalokā nīlādīārammaṇaṃ samosarantaṃ paripuṇṇabhāvaṃ kātuṃ na sakkoti, evaṃ duppūraṇaṭṭhenapi samuddo. Cakkhu ca tesu tesu nīlādīsu ārammaṇesu samuddati, asaṃvutaṃ hutvā osaramānaṃ kilesuppattiyā kāraṇabhāvena sadosagamanena gacchatīti samuddanaṭṭhenapi

samuddo. Tassa rūpamayo vegoti samuddassa appamāṇo ūmimayo vego viya tassāpi cakkhusamuddassa samosarantassa nīlādibhedassa ārammaṇassa vasena appameyyo rūpamayo vego veditabbo. Yo taṃ rūpamayaṃ vegaṃ sahatīti yo taṃ cakkhusamudde samosaṭaṃ rūpamayaṃ vegaṃ, manāpe rūpe rāgaṃ, amanāpe dosaṃ, asamapekkhite mohanti evaṃ rāgādikilese anuppādentō upekkhakabhāvena sahati.

Saūmintiādīsu kilesaūmīhi saūmiṃ. Kilesāvaṭṭhehi sāvaṭṭaṃ. Kilesagāhehi sagāhaṃ. Kilesarakkhasehi sarakkhasaṃ. Kodhūpāyāsassa ca vasena saūmiṃ. Vutañhetāṃ “ūmibhayanti kho, bhikkhave, kodhūpāyāsassetāṃ adhivacana”nti. Kāmaguṇavasena sāvaṭṭaṃ. Vutañhetāṃ “āvaṭṭaggāhoti kho, bhikkhave, pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ adhivacana”nti. Mātugāmasena sagāhaṃ sarakkhasaṃ. Vuttañhetāṃ “gāharakkhasoti kho, bhikkhave, mātugāmassetāṃ adhivacana”nti. Sesavāresupī eseṇa nayo. Sabhayaṃ duttaraṃ accatārīti ūmibhayena sabhayaṃ duratikkamaṃ atikkami. Lokantagūti saṅkhāralokassa antaṃ gato. Pāragatoti vuccatīti nibbānaṃ gatoti kathīyati.

2-3. Dutiyasamuddasuttādivaṇṇanā

229-230. Dutīye samuddoti samuddanaṭṭhena samuddo, kiledanaṭṭhena temanaṭṭhenāti vuttaṃ hoti. Yebhuyyenaṭi ṭhapetvā ariyasāvake. Samunnāti kilinnā tintā nimuggā. Tantākulakajātātīdi heṭṭhā vitthāritameva. Maccujahoti tayo maccū jahitvā ṭhito. Nirupadhīti tīhi upadhīhi anupadhi. Apunabbhavāyāti nibbānatthāya. Amohayī maccurājanti yathā tassa gatiṃ na jānāti, evaṃ maccurājānaṃ mohetvā gato. Tatiyaṃ vuttanayameva.

4-6. Khīrarukkhopamasuttādivaṇṇanā

231-233. Catutthe appahīnaṭṭhena atthi, tenevāha so appahīnoti. Parittāti, pabbatamattampi rūpaṃ anīṭṭhaṃ arajāniyaṃ parittaṃ nāma hoti, evarūpāpissa rūpā cittaṃ pariyādiyaṇṭīti dasseti. Ko pana vādo adhimattānanti iṭṭhārammaṇaṃ panassa rajaniyaṃ vatthu cittaṃ pariyādiyaṇṭīti ettha kā kathā? Ettha ca nakhapīṭṭhipamāṇampi maṇimuttādi rajaniyaṃ vatthu adhimattārammaṇamevāti veditabbaṃ. Daharotīādīni tīṇipi aññaṃaññaṃavevacanāneva. Ābhindeyyāti pahareyya padāleyya vā. Pañcame tadubhayanti taṃ ubhayaṃ. Chaṭṭhaṃ uttānameva.

7. Udāyīsuttavaṇṇanā

234. Sattame anekapariyāyenāti anekehi kāraṇehi. Itipāyanti itipi ayaṃ. Imasmiṃ sutte aniccena anattalakkhaṇaṃ kathitaṃ.

8. Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā

235. Atṭhame anubyañjanaso nimittaggāhoti “hatthā sobhanā pādā sobhanā”ti evaṃ anubyañjanavasena nimittaggāho. Nimittaggāhoti hi saṃsandetvā gahaṇaṃ, anubyañjanaggāhoti vibhattigahaṇaṃ. Nimittaggāho kumbhīlasadiso sabbameva gaṇhāti, anubyañjanaggāho rattapāsadiso vibhajitvā hatthapādādīsu taṃ taṃ koṭṭhāsaṃ. Ime pana dve gāhā ekajavanavārepi labbhanti, nānājavanavāre vattabbameva natthi.

Nimittassādagathitanti nimittassādena ganthitaṃ baddhaṃ. Viññāṇanti kammaviññāṇaṃ. Tasmīṃ ce samaye kālaṃ kareyyāti na koci saṃkiliṭṭhena cittena kālaṃ karonto nāma atthi. Sabbasattānañhi bhavaṅgeneva kālakiriyaṃ hoti.

Kilesabhayaṃ pana dassento evamāha. Samayavasena vā evaṃ vuttaṃ.
Cakkhudvārasmiñhi āpāthagate ārammaṇe rattacittaṃ vā duṭṭhacittaṃ vā
mūlhamittaṃ vā ārammaṇarasam anubhavitvā bhavaṅgaṃ otarati, bhavaṅge tthatvā
kālakiriyaṃ karoti. Tasmim samaye kālaṃ karontassa dveva gatiyo pāṭikaṅkhā,
imassa samayassa vasenetaṃ vuttaṃ.

Imaṃ khvāhaṃ, bhikkhave, ādīnavanti imaṃ anekāni vassasatasahassāni niraye
anubhavitabbam dukkham sampassamāno evaṃ vadāmi tattāya ayosalākāya akkhīni
añjāpetukāmoti. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. Ayosaṅkunāti ayasūlena.
Sampalimaṭṭhanti dvepi kaṇṇacchiddāni vinivijjhivā pathaviyaṃ ākoṭanavasena
sampalimaṭṭham.

Tatīyavāre sampalimaṭṭhanti nakhacchedanaṃ pavesetvā ukkhipitvā
sahadhunaṭṭhena chinditvā pātanavasena sampalimaṭṭham. Catutthavāre
sampilimaṭṭhanti bandhanamūlaṃ chetvā pātanavasena sampalimaṭṭham.
Pañcamavāre sampalimaṭṭhanti tikhiṇāya sattiyā kāyapasādaṃ uppāṭetvā
patanavasena sampalimaṭṭham. Sattiyāti ettha mahatī daṇḍakavāsi veditabbā.
Sottanti nipajjitvā niddokkamaṃ. Yathārūpānaṃ vitakkānaṃ vasaṃ gato saṅghaṃ
bhindeyyāti iminā vitakkānaṃ yāva saṅghabhedā pāpakammāvahanatā dassitā.
Sesamettha uttānameva.

9-10. Paṭhamahatthapādopamasuttādivaṇṇanā

236-237. Navame hatthesu, bhikkhave, satīti hatthesu vijjamānesu. Dasame na
hotīti vuccamāne bujghanakānaṃ ajjhāsayavasena vuttaṃ. Dvīsūpi cetesu
vipākasukhadukkameva dassetvā vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti.

Samuddavaggo nīṭṭhito.

19. Āsīvisavaggo

1. Āsīvisopamasuttavaṇṇanā

238. Āsīvisavaggassa paṭhame bhikkhū āmantesīti
ekacārikadvicārikaticārikacatucārikapañcacārike sabhāgavuttino kārake yuttapayutte
sabbepi dukkhalakkhaṇakammaṭṭhānike parivāretvā nisinne yogāvacare bhikkhū
āmantesi. Idañhi suttaṃ puggalajjhāsayena vuttaṃ. Puggalesūpi vipaṇcitaññūnaṃ
disāvāsikānaṃ dukkhalakkhaṇakammaṭṭhānikānaṃ upaṭṭhānavelāya āgantvā
satthāraṃ parivāretvā nisinnānaṃ vasena vuttaṃ. Evaṃ santēpi
ugghaṭitaññūādīnaṃ catunnampi puggalānaṃ paccayabhūtamēva. Ugghaṭitaññū
puggalo hi imassa suttassa mātikanikkhepeveva arahattaṃ pāpuṇissati, vipaṇcitaññū
mātikāya vitthārabhājanena, neyyapuggalo imeva suttaṃ sajjhāyanto
paripucchanto yoniso manasikaronto kalyāṇamitte sevanto bhajanto payirupāsanto
arahattaṃ pāpuṇissati. Padaparamassettaṃ suttaṃ anāgate vāsana bhavissatīti evaṃ
sabbesampi upakārabhāvaṃ ṇatvā bhagavā sineruṃ ukkhipanto viya ākāsaṃ
vitthārento viya cakkavāḷapabbataṃ kampento viya ca mahantena ussāhena
seyyathāpi, bhikkhaveti imaṃ āsīvisopamasuttaṃ ārabhi.

Tattha cattāro āsīvisāti kaṭṭhamukho, pūtimukho, aggimukho, satthamukhoti ime
cattāro. Tesu kaṭṭhamukhena daṭṭhassa sakalasarīraṃ sukkhakaṭṭhaṃ viya thaddhaṃ
hoti, sandhipabbesu adhimattaṃ ayasūlasamappitaṃ viya tiṭṭhati. Pūtimukhena
daṭṭhassa pakkapūtipanasam viya vipubbakabhāvaṃ āpajjitvā paggharati, caṅgavāre

pakkhittaudakam viya hoti. Aggimukhena datthassa sakalasarīram jhāyitvā bhasmamuttthi viya thusamuttthi viya ca vippakiriyati. Sattamukhena datthassa sakalasarīram bhijjati, asanipātattthānam viya mahānikhādanena khatasandhimukham viya ca hoti. Evaṃ visavasena vibhattā cattāro āsīvisā.

Visavegavikārena panete soḷasa honti. Katthamukho hi datthaviso, ditthaviso, phutthaviso, vātavisoti catubbidho hoti. Tena hi datthampi ditthampi phutthampi tassa vātena pahaṭampi sarīram vuttappakārena thaddham hoti. Sesesupi eseva nayoti. Evaṃ visavegavikāravasena soḷasa honti.

Puna puggalapaṇṇattivasena catusatthi honti. Kathaṃ? Katthamukhesu tāva datthaviso ca āgataviso no ghoraviso, ghoraviso no āgataviso, āgataviso ceva ghoraviso ca, nevāgataviso na ghoravisoti catubbidho hoti. Tattha yassa visam sampajjalitatinukkāya aggi viya sīgham abhiruhitvā akkhīni gahetvā khandham gahetvā sīsam gahetvā tthitanti vattabbataṃ āpajjati maṇisappādīnam visam viya, mantam pana parivattetvā kaṇṇavātam datvā daṇḍakena pahaṭamatte otaritvā datthattthāneyeva tiṭṭhati, ayaṃ āgataviso no ghoraviso nāma. Yassa pana visam saṇikaṃ abhiruhati, āruḷhāruḷhaṭthāne pana ayaṃ sītaudakam viya hoti udakasappādīnam visam viya, dvādasavassaccayenāpi kaṇṇapiṭṭhikhandhapiṭṭhikādīsū gaṇḍapiḷakādivasena paññāyati, mantaparivattanādīsū ca kayiramānāsū sīgham na otarati, ayaṃ ghoraviso no āgataviso nāma. Yassa pana visam sīgham abhiruhati, na sīgham otarati aneḷakasappādīnam visam viya, ayaṃ āgataviso ceva ghoraviso ca. Yassa pana visam mandam hoti, otāriyamānampi sukheneva otarati nīlasappadhammanisappādīnam visam viya, ayaṃ nevāgataviso na ghoraviso nāma. Iminā upāyena katthamukhe datthavisādayo pūtimukhādīsū ca datthavisādayo veditabbāti. Evaṃ puggalapaṇṇattivasena catusatthi.

Tesu “aṇḍajā nāgā”tiādinā yonivasena ekekaṃ catudhā vibhajitvā chapaṇṇāsādhikāni dve satāni honti. Te jalajāthalaajāti dviguṇitā dvādasādhikāni pañcasatāni honti, te kāmarūpaakāmarūpānam vasena dviguṇitā catuvīsādhikasahassasaṅkhā honti. Puna gatamaggassa paṭilomato samkhippamānā katthamukhādivasena cattārova hontīti. Te sandhāya bhagavā “seyyathāpi, bhikkhave, cattāro āsīvisā”ti āha. Kulavasena hi ete gahitā.

Tattha āsīvisāti āsittavisāti āsīvisā, asitavisāti āsīvisā, asisadisavisāti āsīvisā. Āsittavisāti sakalakāye āsiñcitvā viya tthapitavisā, parassa ca attano sarīre ca āsiñcanavisāti attho. Asitavisāti yaṃ yaṃ etehi asitam hoti paribhuttaṃ, taṃ taṃ visameva sampajjati, tasmā asitam visam hoti etesanti āsīvisā. Asisadisavisāti asiviya tikhiṇaṃ paramammacchedanasamattham visam etesanti āsīvisāti evamettha vacanattho veditabbo. Uggatejāti uggatatejā balavatejā. Ghoravisāti dunnimmaddanavisā.

Evaṃ vadeyyunti paṭijaggāpanattham evaṃ vadeyyuṃ. Rājāno hi āsīvise gāhāpetvā - “tathārūpe core vā etehi ḍaṃsāpetvā māressāma, nagarūparodhakāle parasenāya vā taṃ khipissāma, parabalam nimmadetum asakkontā subhojanaṃ bhuñjitvā varasayanaṃ āruya etehi attānam ḍaṃsāpetvā sattūnam vasaṃ anāgacchantā attano ruciyaṃ marissāmā”ti āsīvise jaggāpentī. Te yaṃ coraṃ sahasāva māretum na icchanti, “evamete dīgharattaṃ dukkhappatto hutvā marissantī”ti icchantā taṃ purisaṃ evaṃ vadanti ime te ambho purisa cattāro āsīvisāti.

Tattha kālena kālanti kāle kāle. Saṃvesetabbāti nipajjāpetabbā. Aññataro vā aññataro vāti kaṭṭhamukhādīsu yo koci. Yaṃ te ambho purisa karaṇīyaṃ, taṃ karohīti idaṃ atthacarakassa vacanaṃ veditabbaṃ. Tassa kira purisassa evaṃ āsīvise paṭipādetvā ‘ayaṃ vo upaṭṭhāko’ti catūsu peḷāsu ṭhapitānaṃ āsīvisānaṃ ārocenti. Atheko nikkhamitvā āgamma tassa purisassa dakkhiṇapādānusārena abhiruhitvā dakkhiṇahatthaṃ maṇibandhato paṭṭhāya veṭhetvā dakkhiṇakaṇṇasotamūle phaṇaṃ katvā susūti karonto nipajji. Aparo vāmapādānusārena abhiruhitvā tatheva vāmahatthaṃ veṭhetvā vāmapaṇṇasotamūle phaṇaṃ katvā susūti karonto nipajji, tatiyo nikkhamitvā abhimukhaṃ abhiruhitvā kucchiṃ veṭhetvā galavāṭakamūle phaṇaṃ katvā susūti karonto nipajji, catuttho piṭṭhibhāgena abhiruhitvā gīvaṃ veṭhetvā uparimuddhani phaṇaṃ ṭhapetvā susūti karonto nipajji.

Evaṃ catūsu āsīvisesu sarīraṭṭhakesuyeva jātesu eko tassa purisassa atthacarakapuriso taṃ disvā “kiṃ te, bho purisa, laddha”nti, pucchi. Tato tena “ime me, bho, hatthesu hatthakaṭakaṃ viya bāhāsu keyūraṃ viya kucchimhi kucchiveṭhanasāṭako viya kaṇṇesu kaṇṇacūlikā viya gale muttāvaliyo viya sīse sīsapasādhanaṃ viya keci alaṅkāravisesā raññā dinnā”ti vutte so āha - “bho andhabāla, mā evaṃ maññittha ‘raññā me tuṭṭhenetaṃ pasādhanaṃ dinna’nti. Tvaṃ rañño āgucārī coro, ime ca cattāro āsīvisā durupaṭṭhāhā duppaṭijaggiyā, ekasmiṃ uṭṭhātukāme eko nhāyitukāmo hoti, ekasmiṃ nhāyitukāme eko bhuñjitukāmo, ekasmiṃ bhuñjitukāme eko nipajjitukāmo. Tesu yasseva icchā na pūrati, so tattheva ḍaṃsitvā māretī”ti. Atthi pana, bho, evaṃ sante koci sotthimaggoti? Āma, rājapurisānaṃ vikkhittabhāvaṃ ñatvā palāyanaṃ sotthibhāvoti vatvā “yaṃ te karaṇīyaṃ, taṃ karohī”ti vadeyya.

Taṃ sutvā itaro catunnaṃ āsīvisānaṃ pamādakkaṇaṃ rājapurisehi ca pavivittaṃ disvā, vāmahatthena dakkhiṇahatthaṃ veṭhetvā, dakkhiṇakaṇṇacūlikāya phaṇaṃ ṭhapetvā, sayitāsīvisassa sarīraṃ parimajjanto viya saṇikaṃ taṃ apanetvā, eteneva upāyena sesepi apanetvā tesam bhīto palāyeyya. Atha naṃ te āsīvisā “ayaṃ amhākaṃ raññā upaṭṭhāko dinno”ti anubandhamānā āgaccheyyūṃ. Idaṃ sandhāya atha kho so, bhikkhave, puriso bhīto catunnaṃ āsīvisānaṃ...pe... palāyethāti vuttaṃ.

Tasmiṃ pana purise evaṃ āgatamaggaṃ oloketvā oloketvā palāyante rājā “palāto so puriso”ti sutvā “ko nu kho taṃ anubandhitvā ghātetuṃ sakkhissatī”ti vicinanto tasseeva paccatthike pañca jane labhitvā “gacchatha naṃ anubandhitvā ghātethā”ti peseyya. Athassa atthacarā purisā taṃ pavattiṃ ñatvā āroceyyūṃ. So bhiyyosomattāya bhīto palāyetha. Imamatthaṃ sandhāya tamenā evaṃ vadeyyuntiādi vuttaṃ.

Chaṭṭho antaracaro vadhakoti “paṭhamaṃ āsīvisehi anubaddho ito cito ca te vañcento palāyi, idāni pañcahi paccatthikehi anubaddho suṭṭhutamaṃ palāyati, na sakkā so evaṃ gahetuṃ, upalājanāya pana sakkā, tasmā daharakālato paṭṭhāya ekato khāditvā ca pivitvā ca santhavaṃ antaracaraṃ vadhakamassa pesethā”ti amaccehi vuttana raññā pariyesitvā pesito antaracaro vadhako.

So passeyya suññaṃ gāmanti nivattitvā olokento padaṃ ghāyitvā ghāyitvā vegenāgacchante cattāro āsīvise pañca vadhake paccatthike chaṭṭhaṇca antaracaraṃ vadhakaṃ “nivatta bho, mā palāyi, puttadārena saddhiṃ kāme paribhuñjanto sukhaṃ vasissasī”ti vatvā āgacchantam disvā, bhiyyosomattāya yena vā tena vā palāyanto paccantaraṭṭhe abhimukhagataṃ ekaṃ chakuṭikaṃ suññaṃ

gāmaṃ passeyya. Rittakaññeva paviseyyāti dhanadhaññaṃaṇcapīṭhādīhi virahitattā rittakaññeva paviseyya. Tucchakaṃ suññaṃanti etasseva vevacanaṃ. Parimaseyyāti “sace pāṇīyaṃ bhavissati, pivissāmi, sace bhattaṃ bhavissati, bhuñjissāmi”ti bhājanaṃ vivarivā hatthaṃ anto pavesetvā parimaseyya.

Tameṇaṃ evaṃ vadeyyunti channaṃ gharāṇaṃ ekagharepi kiñci alabhitvā gāmamajjhe eko sandacchāyo rukkho atthi, tattha vaṅkaphalakaṃ atthataṃ disvā, “idha tāva nisīdissāmi”ti gantvā, tattha nisinnaṃ mandamandena vātena bījīyamānaṃ tattakamattampi sukhaṃ santato assādayamānaṃ, tamenāṃ purisaṃ kecideva atthacarakā bahi pavattiṃ ṇatvā āgatā evaṃ vadeyyuṃ. Idāni ambho purisāti ambho, purisa, idāni. Corā gāmaghātakāti “yadevettha labhissāma, taṃ gaṇhissāma vā ghātessāma vā”ti āgatā cha gāmaghātakacorā.

Udakaṇṇavanti gambhīraṃ puthulaṃ udakaṃ. Gambhīrampi hi aputhulaṃ, puthulaṃ vā agambhīraṃ, na aṇṇavoti vuccati, yampana gambhīraṇca puthulaṇca, tassevetaṃ nāmaṃ. Sāsaṅkaṃ sappatibhayanti catunnaṃ āsīvisānaṃ pañcannaṃ vadhakānaṃ chaṭṭhassa antaracarassa channaṇca gāmaghātakacorānaṃ vasena sāsaṅkaṃ sappatibhayaṃ. Khemaṃ appatibhayanti tesameva āsīvisādīnaṃ abhāvena khemaṇca nibbhayaṇca vicitrauyyānavaraṃ bahvannapānaṃ devanagarasadisam. Na cassa nāvā santāraṇīti “imāya nāvāya orimatīrato paratīraṃ gamissantī”ti evaṃ ṭhapitā ca santāraṇī nāvā na bhavye. Uttarasetu vāti rukkhasetu-jaṅghasetu-sakaṭasetūnaṃ aññataro uttarasetu vā na bhavye. Tiṭṭhati brāhmaṇoti na kho esa brāhmaṇo. Kasmā naṃ brāhmaṇoti āha? Ettakānaṃ paccatthikānaṃ bāhitattā, desanaṃ vā vinivattento ekaṃ khīṇāsavabrāhmaṇaṃ dassetumpi evamāha.

Tasmiṃ pana evaṃ uttiṇṇe cattāro āsīvisā “na laddho vatāsi amhehi, ajja te murumurāya jīvitaṃ khāditvā chaḍḍeyyāma”. Pañca paccatthikā “na laddho vatāsi amhehi, ajja te parivāretvā aṅgamaṅgāni chinditvā rañño santikaṃ gatā sataṃ vā sahassaṃ vā labheyyāma”. Chaṭṭho antaracaro “na laddho vatāsi mayā, ajja te phalikavaṇṇena asinā sīsaṃ chinditvā, senāpatiṭṭhānaṃ labhitvā sampattiṃ anubhaveyyaṃ”. Cha corā “na laddho vatāsi amhehi, ajja te vividhāni kammakāraṇāni kāretvā bahudhanaṃ āharāpessāmā”ti cintetvā, udakaṇṇavaṃ otarituṃ asakkontā rañño āṇāya kopitattā parato gantumpi avisahantā tattheva sussitvā mareyyuṃ.

Upamā kho myāyanti ettha evaṃ ādito paṭṭhāya opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ - rājā viya hi kammaṃ daṭṭhabbaṃ, rājāparādhikapuriso viya vaṭṭanissito puthujjano. Cattāro āsīvisā viya cattāri mahābhūtāni, rañño tassa cattāro āsīvise paṭicchāpitakālo viya kammunā puthujjanassa paṭisandhikkhaṇe ya catunnaṃ mahābhūtānaṃ dinnakālo. “Imesaṃ āsīvisānaṃ pamādakkaṇe rājapurisānaṇca vivittakkaṇe nikkhamitvā yaṃ te ambho, purisa, karaṇīyaṃ, taṃ karohī”ti vacanena “palāyassū”ti vuttakālo viya satthārā imassa bhikkhuno mahābhūtakammaṭṭhānaṃ kathetvā “imesu catūsu mahābhūtesu nibbinda virajja, evaṃ vaṭṭato parimuccissasi”ti kathitakālo, tassa purisassa atthacarakavacanaṃ sutvā catunnaṃ āsīvisānaṃ pamādakkaṇe rājapurisānaṇca vivittakkaṇe nikkhamitvā yena vā tena vā palāyanaṃ viya imassa bhikkhuno satthu santike kammaṭṭhānaṃ labhitvā mahābhūtāsīvisehi parimuccanatthāya ṇāṇapalāyanena palāyanaṃ.

Idāni catunnetam mahābhūtānam adhivacanam pathavīdhātuyā āpodhātuyātiādīsu catumahābhūtakathā ca pañcupādānakkhandhakathā ca āyatanakathā ca visuddhimagge vitthāritanayeneva veditabbā. Ettha ca kaṭṭhamukhaāsīvisō viya pathavīdhātu daṭṭhabbā, pūtimukhaaggimukhasatthamukhā viya sesadhātuyo. Yatheva hi kaṭṭhamukhena daṭṭhassa sakalakāyo thaddho hoti, evaṃ pathavīdhātupakopenāpi. Yathā ca pūtimukhādīhi daṭṭhassa paggharati ceva jhāyati ca chijjati ca, evaṃ āpodhātutejodhātuvāyodhātupakopenāpīti. Tenāhu aṭṭhakathācariyā -

“Patthaddho bhavatī kāyo, daṭṭho kaṭṭhamukhena vā;
Pathavīdhātupakopena, hoti kaṭṭhamukheva so.

“Pūtikō bhavatī kāyo, daṭṭho pūtimukhena vā;
Āpodhātupakopena, hoti pūtimukheva so.

“Santatto bhavatī kāyo, daṭṭho aggimukhena vā;
Tejodhātupakopena, hoti aggimukheva so.

“Sañchinno bhavatī kāyo, daṭṭho satthamukhena vā;
Vāyodhātupakopena, hoti satthamukheva so”ti. -

Evaṃ tāvettha visesato sadisabhāvo veditabbo.

Avisesato pana āsayato visavegavikārato anathaggahaṇato durupaṭṭhānato durāsadato akataññutato avisesakārīto anantadosūpaddavatoti imehi kāraṇehi etesaṃ āsīvisasadisatā veditabbā. Tattha āsayatoti āsīvisānañhi vammikō āsayo, tattheva te vasanti. Mahābhūtānampi kāyavammikō āsayo. Āsīvisānañca rukkhasusiratiṇapaṇṇagahanasaṅkāraṭṭhānānīpi āsayo. Etesupī hi te vasanti. Mahābhūtānampi kāyasusiraṃ kāyagahanaṃ kāyasaṅkāraṭṭhānaṃ āsayoti. Evaṃ tāva āsayato sadisatā veditabbā.

Visavegavikāratoti āsīvisā hi kulavasena kaṭṭhamukhādibhedato cattāro. Tattha ekeko visavikārato vibhajjamāno daṭṭhavisādivasena catubbidho hoti. Mahābhūtānīpi paccattalakkhaṇavasena pathavīdhādibhedato cattārī. Ettha ekekaṃ kammamuṭṭhānādivasena catubbidhaṃ hoti. Evaṃ visavegavikārato sadisatā veditabbā.

Anathaggahaṇatoti āsīvise gaṇhantā pañca anathe gaṇhanti - duggandhaṃ gaṇhanti, asuciṃ gaṇhanti, byādhim gaṇhanti, viṣaṃ gaṇhanti, maraṇaṃ gaṇhanti. Mahābhūtānīpi gaṇhantā pañca anathe gaṇhanti - duggandhaṃ gaṇhanti, asuciṃ gaṇhanti, byādhim gaṇhanti, jaraṃ gaṇhanti, maraṇaṃ gaṇhanti. Tenāhu porāṇā -

“Yekeci sappamaṃ gaṇhanti, mīlhalittaṃ mahāvisaṃ;
Pañca gaṇhantunatthāni, loke sappābhinandino.

“Duggandhaṃ asuciṃ byādhim, viṣaṃ maraṇapañcamāṃ;
Anatthā honti pañcete, mīlhalitte bhujaṅgame.

“Evamevaṃ akusalā, andhabālaputhujjanā;
Pañca gaṇhantunatthāni, bhava jātābhinandino.

“Duggandham asuciṃ byādhim, jaraṃ maraṇapañcamam;
Anatthā honti pañcete, mīlhalitteva pannage”ti. -

Evaṃ anattaggahaṇato sadisatā veditabbā.

Durupaṭṭhānatoti te āsīvisā durupaṭṭhānā, ekasmiṃ utṭhātukāme eko nhāyitukāmo hoti, tasmīṃ nhāyitukāme aparo bhuñjitukāmo, tasmīṃ bhuñjitukāme añño nipajjitukāmo hoti. Tesu yassa yasseva ajjhāsayo na pūراتi, so tattheva ḍaṃsitvā māreti. Imehi pana āsīvisehi bhūtāneva durupaṭṭhānatarāni. Pathavīdhātuyā hi bhesajje kayiramāne āpodhātu kuppāti, tasseeva bhesajjaṃ karontassa tejodhātūti evaṃ ekissā bhesajje kayiramāne aparā kuppantīti. Evaṃ durupaṭṭhānato sadisatā veditabbā.

Durāsadatoti durāsadā hi āsīvisā, gehassa purimabhāge āsīvisaṃ disvā pacchimabhāgena palāyanti, pacchimabhāge disvā purimabhāgena, gehamajjhe disvā gabbhaṃ pavisanti, gabbhe disvā mañcapīṭhaṃ abhiruhanti. Mahābhūtāni tatopi durāsadatarāni. Tathārūpena hi kuṭṭharogena phuṭṭhassa kaṇṇanāsādīni chinditvā patanti, sarīraṃ samphuṭati nīlamakkhikā parivārenti, sarīragandho dūratova ubbāhati. Taṃ purisaṃ akkosamānampi paridevamānampi neva rosavasena, na kāruñṇena, upasaṅkamtum sakkonti, nāsikaṃ pidahitvā kheḷaṃ pātentā dūratova naṃ vivajjenti. Evaṃ aññesampi bhagandarakucchirogavātarogādīnaṃ bībhacchajegucchabhāvakarānañca rogānaṃ vasena ayamevattho vibhāvetabboti. Evaṃ durāsadato sadisatā veditabbā.

Akataññutatoti āsīvisā hi akataññuno honti, nhāpiyamānāpi bhojijamānāpi gandhamālādīhi pūjijamānāpi peḷāyaṃ pakkhipitvā parihariyamānāpi otārameva gavesanti. Yattha otāraṃ labhanti, tattheva naṃ ḍaṃsitvā mārenti. Āsīvisehipi mahābhūtāneva akataññutarāni. Etesañhi kataṃ nāma natthi, sītena vā uṇhena vā nimmalena jalena nhāpiyamānānīpi gandhamālādīhi sakkariyamānānīpi muduvatthamudusayanamuduyānādīhi parihariyamānānīpi, varabhojanaṃ bhojijamānānīpi, varapānaṃ pāyāpiyamānānīpi otārameva gavesanti. Yattha otāraṃ labhanti, tattheva kuppitvā anayabyasanaṃ pāpentīti. Evaṃ akataññutato sadisatā veditabbā.

Avisesakāritoti āsīvisā hi “ayaṃ khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā”ti visesaṃ na karonti, sampattasampattameva ḍaṃsitvā mārenti. Mahābhūtānīpi “ayaṃ khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā devo vā manusso vā māro vā brahmā vā nigguṇo vā saguṇo vā”ti visesaṃ na karonti. Yadi hi nesaṃ “ayaṃ guṇavā”ti lajjā uppajjeyya, sadevake loke aggapuggale tathāgate lajjaṃ uppādeyyum. Athāpi nesaṃ “ayaṃ mahāpañño ayaṃ mahiddhiko ayaṃ dhutavādo”tiādīnaṃ nayena lajjā uppajjeyya, dhammasenāpatisāriputtattherādīsu lajjaṃ uppādeyyum. Athāpi nesaṃ “ayaṃ nigguṇo dāruṇo thaddho”ti bhayaṃ uppajjeyya, sadevake loke nigguṇathaddhadāruṇānaṃ aggassa devadattassa channaṃ vā satthārānaṃ bhāyeyyum, na ca lajjanti na ca bhāyanti, kuppitvā yaṃkiñci anayabyasanaṃ āpādentīyeva. Evaṃ avisesakārito sadisatā veditabbā.

Anantadosūpaddavatoti āsīvise nissāya uppajjanakānañhi dosūpaddavānaṃ pamānaṃ natthi. Tathā hete ḍaṃsitvā kāṇampi karonti khujjampi pīṭhasappimpi ekapakkhalampīti evaṃ aparimānaṃ vipakāraṃ dassenti. Bhūtānīpi kuppitāni na

kāṇāḍibhāvesu na kiñci vippekāraṃ na karonti, appamāṇo etesaṃ dosūpaddavoti. Evaṃ anantadosūpaddavato sadisatā veditabbā.

Idānettha catumahābhūtavasena yāva arahattā kammaṭṭhānaṃ kathetabbam siyā, taṃ visuddhimagge catudhātuvavatthānaniddese kathitameva.

Pañca vadhakā paccatthikāti kho bhikkhave pañcannetaṃ upādānakkhandhānaṃ adhivacananti ettha dvīhi ākārehi khandhānaṃ vadhakapaccatthikasadisatā veditabbā. Khandhā hi aññamaññañca vadhenti, tesu ca santesu vadho nāma paññāyati. Kathaṃ? Rūpaṃ tāva rūpampi vadheti arūpampi, tathā arūpaṃ arūpampi vadheti rūpampi. Kathaṃ? Ayañhi pathavīdhātu bhijjamānā itarā tisso dhātuyo gahetvāva bhijjati, āpodhātuādīsupi eseva nayo, evaṃ tāva rūpaṃ rūpameva vadheti. Rūpakkhandho pana bhijjamāno cattāro arūpakkhandhe gahetvāva bhijjati, evaṃ rūpaṃ arūpampi vadheti. Vedanākkhandhopi bhijjamāno saññāsāṅkhāraviññāṇakkhandhe gahetvāva bhijjati. Saññākkhandhādīsupi eseva nayo. Evaṃ arūpaṃ arūpameva vadheti. Cutikkhaṇe pana cattāro arūpakkhandhā bhijjamānā vatthurūpampi gahetvāva bhijjanti, evaṃ arūpaṃ rūpampi vadheti. Evaṃ tāva aññamaññaṃ vadhentīti vadhakā. Yattha pana khandhā atthi, tattha chedanabhedanavadhabandhanādayo honti, na aññatthāti. Evaṃ khandhesu santesu vadho paññāyatīti vadhakā.

Idāni pañcakkhandhe rūpārūpavasena dve koṭṭhāse katvā, rūpavasena vā nāmavasena vā rūpapariggahaṃ ādiṃ katvā, yāva arahattā kammaṭṭhānaṃ kathetabbam siyā tampi visuddhimagge kathitameva.

Chaṭṭho antaracaro vadhako ukkhittāsikoti kho, bhikkhave, nandīrāgassetam adhivacananti ettha dvīhākārehi nandīrāgassa ukkhittāsikavadhakasadisatā veditabbā paññāsirapātanato ca yonisampaṭipādanato ca. Kathaṃ? Cakkhudvārasmiñhi iṭṭhārammaṇe āpāthagate taṃ ārammaṇam nissāya lobho uppajjati, ettāvatā paññāsīsam patitaṃ nāma hoti, sotadvārādīsupi eseva nayo. Evaṃ tāva paññāsirapātanato sadisatā veditabbā. Nandīrāgo panesa aṇḍajādibhedā catasso yoniyo upaneti. Tassa yoniupagamanamūlakāni pañcavīsati mahābhayāni dvattiṃsa kammakāraṇāni ca āgatāneva hontīti evaṃ yonisampaṭipādanatopissa ukkhittāsikavadhakasadisatā veditabbā.

Iti nandīrāgavasenāpi ekassa bhikkhuno kammaṭṭhānaṃ kathitameva hoti. Kathaṃ? Ayañhi nandīrāgo saṅkhārakkhandho, taṃ saṅkhārakkhandhoti vavatthapetvā taṃsampayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, cittaṃ viññāṇakkhandho, tesam vatthārammaṇam rūpakkhandhoti, evaṃ pañcakkhandhe vavatthapeti. Idāni te pañcakkhandhe nāmarūpavasena vavatthapetvā, tesam paccayapariyesanato paṭṭhāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā, anupubbena eko arahattaṃ pāpuṇātīti evaṃ nandīrāgavasena kammaṭṭhānaṃ kathitaṃ hoti.

Channaṃ ajjhattikāyatanānaṃ suññagāmena sadisatā pāḷiyamyeva āgatā. Ayaṃ panettha kammaṭṭhānanayo - yathā ca te cha corā chakuṭikaṃ suññaṃ gāmaṃ pavisitvā aparāparaṃ vicarantā kiñci alabhitvā gāmena anattikā honti, evamevaṃ bhikkhu chasu ajjhattikāyatanesu abhinivisitvā vicinanto “aha”nti vā “mama”nti vā gahetabbam kiñci adisvā tehi anattiko hoti. So “vipassanaṃ paṭṭhapessāmī”ti upādārūpakammaṭṭhānavasena cakkhupasādādayo pariggahetvā “ayaṃ rūpakkhandho”ti vavatthapeti, manāyatanaṃ “arūpakkhandho”ti. Iti sabbānīpetāni nāmañceva rūpañcāti nāmarūpavasena vavatthapetvā, tesam paccayaṃ pariyesitvā

vipassanaṃ vaḍḍhetvā, saṅkhāre sammasanto anupubbena arahatte paṭiṭṭhāti. Idaṃ ekassa bhikkhuno yāva arahattā kammaṭṭhānaṃ kathitaṃ hoti.

Idāni bāhirānaṃ gāmaghātakacorehi sadisaṃ dassento corā gāmaghātakāti khotiādimāha. Tattha manāpāmanāpesūti karaṇatthe bhummaṃ, manāpāmanāpehīti attho. Tattha coresu gāmaṃ hanantesu pañca kiccāni vattanti - corā tāva gāmaṃ parivāretvā ṭhitā aggim datvā kaṭakaṭasaddaṃ uṭṭhāpenti, tato manussā hatthasāraṃ gahetvā bahi nikkhamanti. Tato tehi saddhiṃ bhaṇḍakassa kāraṇā hatthaparāmāsaṃ karonti. Keci panettha pahāraṃ pāpuṇanti, keci pahāraṭṭhāne patanti, avasese pana arogajane bandhitvā attano vasanaṭṭhānaṃ netvā rajjubandhanādīhi bandhitvā dāsaparibhogena paribhuñjanti.

Tattha gāmaghātakacorānaṃ gāmaṃ parivāretvā aggidānaṃ viya chasu dvāresu ārammaṇe āpāthagate kilesapariḷāhuppatti veditabbā, hatthasāraṃ ādāya bahi nikkhamanaṃ viya. Taṅkhaṇe kusaladhammaṃ pahāya akusalasamaṅgitā, bhaṇḍakassa kāraṇā hatthaparāmāsanāpajjanaṃ viya dukkaṭadubbhāsitaṃ āpācittiyathullaccayānaṃ āpajjanakālo, pahāraladdhakālo viya saṅghādisesaṃ āpajjanakālo, pahāraṃ laddhā pana pahāraṭṭhāne patitakālo viya pārājikaṃ āpajjitvā assamaṇakālo, avasesajanassa bandhitvā vasanaṭṭhānaṃ netvā dāsaparibhogena paribhuñjanakālo viya tameva ārammaṇaṃ nissāya sabbesaṃ passantānaṃ yeva cūlasīlamajjhimasīlamahāsīlāni bhinditvā sikkhaṃ paccakkhāya gihibhāvaṃ āpajjanakālo. Tatrassa puttadāraṃ posentassa sandiṭṭhiko dukkhakkhandho veditabbo, kālaṃ katvā apāye nibbattassa samparāyiko.

Imānipi bāhirāyatanāni ekassa bhikkhuno kammaṭṭhānavaseneva kathitāni. Ettha hi rūpādāni cattāri upādārūpāni, phoṭṭhabbāyatanāni tisso dhātuyo, dhammāyatane āpodhātuyā saddhiṃ tā catassoti imāni cattāri bhūtāni, tesāṃ paricchedavasena ākāśadhātu, lahutādivasena lahutādayoti evamidaṃ sabbampi bhūtupādāyarūpaṃ rūpakkhando, tadārammaṇā vedanādayo cattāro arūpakkhandhā. Tattha “rūpakkhando rūpaṃ, cattāro arūpino khandhā nāma”nti. Nāmarūpaṃ vavatthapetvā purimanayeneva paṭipajjantassa yāva arahattā kammaṭṭhānaṃ kathitaṃ hoti.

Oghānanti ettha duruttaraṇaṭṭho oghaṭṭho. Ete hi “sīlasaṃvaraṃ pūretvā arahattaṃ pāpuṇissāmī”ti ajjhāsaṃ samuṭṭhāpetvā kalyāṇamitte nissāya sammā vāyamantena taritabbā, yena vā tena vā duruttarā. Iminā duruttaraṇaṭṭhena oghāti vuccanti. Tepi ekassa bhikkhuno kammaṭṭhānavasena kathitā. Cattāropi hi ete eko saṅkhārakkhandho vāti. Sesāṃ nandīrāge vuttanayeneva yojetvā vitthāretabbāṃ.

Sakkāyassetāṃ adhivacananti, sakkāyopi hi āsīvisādīhi udakaṇṇavassa orimatīraṃ viya catumahābhūtādīhi sāsāṅko sappatibhaya, sopi ekassa bhikkhuno kammaṭṭhānavaseneva kathito. Sakkāyo hi tebhūmakapañcakkhandhā, te ca samāsato nāmarūpamevāti. Evamettha nāmarūpavavatthānaṃ ādiṃ katvā yāva arahattā kammaṭṭhānaṃ vitthāretabbanti.

Nibbānassetāṃ adhivacananti nibbānañhi udakaṇṇavassa pārimatīraṃ viya catumahābhūtādīhi khemaṃ appatibhayaṃ. Vīriyārambhassetāṃ adhivacananti ettha cittakiriyadassanattaṃ heṭṭhā vuttavāyāmaeva vīriyanti gaṇhitvā dasseti. Tiṇṇo pāraṅgatoṭi taritvā pāraṃ gato.

Tattha yathā sāsāṅkaorimatīre t̥hitenā udakaṇṇavaṃ taritukāmena katipāhaṃ vasitvā saṇikaṃ nāvaṃ sajjetvā udakakīlaṃ kīlāntena viya na nāvā abhiruhitabbā. Evaṃ karonto hi anāruḷhova byasanaṃ pāpuṇāti. Evameva kilesaṇṇavaṃ taritukāmena “taruṇo tāvamhi, mahallakakāle aṭṭhaṅgikamaggakullaṃ bandhissāmī”ti papaṇco na kātabbo. Evaṃ karonto hi mahallakakālaṃ apatvāpi vināsaṃ pāpuṇāti, patvāpi kātuṃ na sakkoti. Bhaddekarattādīni pana anussaritvā vegeneva ayaṃ ariyamaggakullo bandhitabbo.

Yathā ca kullaṃ bandhantassa hatthapādapāripūri icchitabbā. Kuṇṭhapādo hi khaṇṇapādo vā patit̥ṭhātuṃ na sakkoti, phaṇahatthakādayo tiṇapaṇṇādīni gaheṭuṃ na sakkonti. Evamimampi ariyamaggakullaṃ bandhantassa sīlapādānañceva saddhāhatthassa ca pāripūri icchitabbā. Na hi dussīlo assaddho sāsane appatit̥ṭhito paṭipattiṃ assaddahanto ariyamaggakullaṃ bandhituṃ sakkoti. Yathā ca paripuṇṇahatthapādopi dubbalo byādhipīlito kullaṃ bandhituṃ na sakkoti, thāmasampannova sakkoti, evaṃ sīlavā saddhopi alaso kusīto imaṃ maggkullaṃ bandhituṃ na sakkoti, āradhaviṇiyova sakkotīti imaṃ bandhitukāmena āradhaviṇiyena bhavitabbā. Yathā so puriso kullaṃ bandhitvā tīre t̥hatvā yojanavitt̥hāraṃ udakaṇṇavaṃ “ayaṃ mayā paccattapurisakāraṃ nissāya nittharitabbo”ti mānasaṃ bandhati, evaṃ yogināpi caṅkamā oruyha “ajja mayā catumaggavajjhaṃ kilesaṇṇavaṃ taritvā arahatte patit̥ṭhātabba”nti mānasaṃ bandhitabbā.

Yathā ca so puriso kullaṃ nissāya udakaṇṇavaṃ taranto gāvutamattaṃ gantvā nivattitvā olovento “ekakoṭṭhāsaṃ atikkantomhi, aññe tayo sesā”ti jānāti, aparampi gāvutamattaṃ gantvā nivattitvā olovento “dve atikkantomhi, dve sesā”ti jānāti, aparampi gāvutamattaṃ gantvā nivattitvā olovento “tayo atikkantomhi, eko seso”ti jānāti, tampi atikkamma nivattitvā olovento “cattāropi me koṭṭhāsā atikkantā”ti jānāti, tañca kullaṃ pādena akkamitvā sotābhimukhaṃ khipitvā uttaritvā tīre tit̥ṭhati. Evaṃ ayampi bhikkhu ariyamaggakullaṃ nissāya kilesaṇṇavaṃ taranto sotāpattimaggena paṭhamamaggavajjhe kilese taritvā maggānantare phale t̥hito paccavekkhaṇaññena nivattitvā olovento “catumaggavajjhānaṃ me kilesānaṃ eko koṭṭhāso pahīno, itare tayo sesā”ti jānāti. Puna tatheva indriyabalabojjhaṅgāni samodhānetvā saṅkhāre sammasanto sakadāgāmimaggena dutiyamaggavajjhe kilese taritvā maggānantare phale t̥hito paccavekkhaṇaññena nivattitvā, olovento “catumaggavajjhānaṃ me kilesānaṃ dve koṭṭhāsā pahīnā, itare dve sesā”ti jānāti. Puna tatheva indriyabalabojjhaṅgāni samodhānetvā saṅkhāre sammasanto anāgāmimaggena tatiyamaggavajjhe kilese taritvā maggānantare phale t̥hito paccavekkhaṇaññena nivattitvā olovento “catumaggavajjhānaṃ me kilesānaṃ tayo koṭṭhāsā pahīnā, eko seso”ti jānāti. Puna tatheva indriyabalabojjhaṅgāni samodhānetvā saṅkhāre sammasanto arahattamaggena catutthamaggavajjhe kilese taritvā maggānantare phale t̥hito paccavekkhaṇaññena nivattitvā olovento “sabbakilesā me pahīnā”ti jānāti.

Yathā so puriso taṃ kullaṃ sote pavāhetvā uttaritvā thale t̥hito nagaraṃ pavisitvā uparipāsādavaragato “ettakena vatamhi anātthena mutto”ti ekaggacitto tuṭṭhamānaso nisīdati, evaṃ tasmimyeva vā āsane aññesu vā rattit̥ṭhānadivāṭṭhānādīsu yattha katthaci nisinno “ettakena vatamhi anātthena mutto”ti nibbānārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ appetvā ekaggacitto tuṭṭhamānaso nisīdati. Idaṃ vā sandhāya vuttaṃ tiṇṇo pāraṅgato thale tit̥ṭhati brāhmaṇoti kho,

bhikkhave, arahato etaṃ adhivacananti. Evaṃ tāvettha nānākammatṭhānāni kathitāni, samodhānetvā pana sabbānipi ekameva katvā dassetabbāni. Ekaṃ katvā dassentenāpi pañcakkhandhavaseneva vinivattetabbāni.

Kathaṃ? Ettha hi cattāri mahābhūtāni ajjhattikāni pañcāyatanāni bāhirāni pañcāyatanāni dhammāyatane pannarasa sukhumarūpāni sakkāyassa ekadesoti ayaṃ rūpakkhandho, manāyatanam viññāṇakkhandho dhammāyatanekadeso cattāro oghā sakkāyekadesoti ime cattāro arūpino khandhā. Tattha rūpakkhandho rūpaṃ, cattāro arūpino khandhā nāmantī idam nāmarūpaṃ. Tassa nandīrāgo kāmogho bhavogho dhammāyatanekadeso sakkāyekadesoti ime paccayā. Iti sappaccayaṃ nāmarūpaṃ vavatthapeti nāma. Sappaccayaṃ nāmarūpaṃ vavatthapetvā tilakkhaṇam āropetvā vipassanam vaḍḍhetvā saṅkhāre sammāsanto arahattaṃ pāpuṇātīti idam ekassa bhikkhuno niyyānamukhaṃ.

Tattha cattāro mahābhūtā pañcupādānakkhandhā ajjhattikabāhirāni ekādasāyatanāni dhammāyatanekadeso diṭṭhogho avijjogho sakkāyekadesoti idam dukkhasaccaṃ, nandīrāgo dhammāyatanekadeso kāmogho bhavogho sakkāyekadesoti idam samudayasaccaṃ, pārimatīrasaṅkhātāṃ nibbānaṃ nirodhasaccaṃ, ariyamaggo maggasaccaṃ. Tattha dve saccāni vaṭṭam, dve vivaṭṭam, dve lokiyāni, dve lokuttarānīti cattāri saccāni soḷasahākārehi saṭṭhinayasahashehi vibhajitvā dassetabbānīti. Desanāpariyosāne vipaṇcitaññū pañcasatā bhikkhū arahatte patiṭṭhahiṃsu. Suttaṃ pana dukkhalakkhaṇavasena kathitaṃ.

2. Rathopamasuttavaṇṇanā

239. Dutiye sukhasomanassabahuloti kāyikasukhañceva cetasikasomanassañca bahulaṃ assāti sukhasomanassabahulo. Yoni cassa āradhā hotīti kāraṇaṇcassa paripuṇṇam hoti. Āsavānaṃ khayāyāti idha āsavakkhayoti arahattamaggo adhippeto, tadatthāyāti attho. Odhastapatodoti rathamajjhe tiriyaṃ ṭhapitapatodo. Yenicchakanti yena disābhāgena icchati. Yadicchakanti yaṃ yaṃ gamanaṃ icchati. Sāreyyāti peseyya. Paccāsāreyyāti paṭivinivatteyya. Ārakkhāyāti rakkaṇatthāya. Saṃyamāyāti veganiggahaṇatthāya. Damāyāti nibbisevanatthāya. Upasamāyāti kilesūpasamatthāya.

Evameva khoti ettha yathā akusalassa sārathino adante sindhave yojetvā visamamaggena ratham pesentassa cakkānipi bhijjanti, akkhopi sindhavānañca khurā, attanāpi anayabyasanaṃ pāpuṇātī, na ca icchiticchitena gamanena sāretuṃ sakkoti; evaṃ chasu indriyesu aguttadvāro bhikkhu na icchiticchitaṃ samaṇaratim anubhavituṃ sakkoti. Yathā pana cheko sārathi dante sindhave yojetvā, same bhūmibhāge ratham otāretvā rasmiyo gahetvā, sindhavānaṃ khuresu satim ṭhapetvā, patodaṃ ādāya nibbisevane katvā, pesento icchiticchitena gamanena sāreti. Evameva chasu indriyesu guttadvāro bhikkhu imasmiṃ sāsane icchiticchitaṃ samaṇaratim anubhoti, sace aniccānupassanābhimukhaṃ ñāṇam pesetukāmo hoti, tadabhimukhaṃ ñāṇam gacchati. Dukkhanupassanādīsipi eseva nayo.

Bhojane mattaññūti bhojanamhi pamāṇaññū. Tattha dve pamāṇāni - paṭiggahaṇapamāṇaṃ paribhogapamāṇaṃ. Tattha paṭiggahaṇapamāṇe dāyakassa vaso veditabbo, deyyadhammassa vaso veditabbo, attano thāmo jānitabbo. Evarūpo hi bhikkhu sace deyyadhammo bahuko hoti, dāyako appaṃ dātukāmo, dāyakassa vasena appaṃ gaṇhāti. Deyyadhammo appo, dāyako bahuṃ dātukāmo, deyyadhammassa vasena appaṃ gaṇhāti. Deyyadhammopi bahu,

dāyakopi bahuṃ dātukāmo, attano thāmaṃ ñatvā pamāṇena gaṇhāti. So tāya paṭiggahaṇe mattaññutāya anuppannañca lābhaṃ uppādeti, uppannañca thāvaraṃ karoti dhammatissamahārājakāle sattavassiko sāmaṇero viya.

Raṇṇo kira pañcahi sakaṭasatehi guḷaṃ āharimṣu. Rājā “manāpo paṇṇākāro, ayyehi vinā na khādissāmā”ti aḍḍhateyyāni sakaṭasatāni mahāvihāraṃ pesetvā sayampi bhuttaṭātarāso agamāsi. Bheriyā pahaṭāya dvādasa bhikkhusahassāni sannipatiṃsu. Rājā ekamante ṭhito ārāmikaṃ pakkosāpetvā āha - “raṇṇo nāma dāne pattapūrova pamāṇaṃ, gahitabhājanaṃ pūretvāva dehi, sace koci mattapaṭiggahaṇe ṭhito na gaṇhāti, mayhaṃ āroceyyāsī”ti.

Atheko mahāthero “mahābodhimahācetiyaṇi vandissāmī”ti cetiyapabbatā āgantvā, vihāraṃ pavisanto mahāmaṇḍapaṭṭhāne bhikkhū guḷaṃ gaṇhante disvā pacchato āgacchantaṃ sāmaṇeraṃ āha, “natthi te guḷena attho”ti. “Āma, bhante, natthī”ti. Sāmaṇera mayaṃ maggakilaṇṭā, ekena kapiṭṭhaphalamattena piṇḍakena amhākaṃ atthoti. Sāmaṇero thālakaṃ nīharitvā therassa vassaggapaṭipāṭiyaṃ aṭṭhāsi. Ārāmiko gahaṇamānaṃ pūretvā ukkhipi, sāmaṇero aṅguliṃ cālesi. Tāta sāmaṇera, rājakulānaṃ dāne bhājanapūrameva pamāṇaṃ, thālakaṃ pūraṃ gaṇhāhīti. Āma, upāsaka, rājāno nāma mahajjhāsayā honti, amhākaṃ pana upajjhāyassa ettakeneva atthoti.

Rājā tassa kathaṃ sutvā, “kiṃ bho sāmaṇero bhaṇatī”ti? Tassa santikaṃ gato. Ārāmiko āha - “sāmi, sāmaṇerassa bhājanaṃ khuddakaṃ, bahuṃ na gaṇhātī”ti. Rājā āha, “ānītabhājanaṃ pūretvā gaṇhatha, bhante”ti. Mahārāja, rājāno nāma mahajjhāsayā honti, ukkhittabhājanaṃ pūretvāva dātukāmā, amhākaṃ pana upajjhāyassa ettakeneva atthoti. Rājā cintesi - “ayaṃ sattavassikadārako, ajjāpissa mukhato khīragandho na muccati, gahetvā kuṭe vā kuṭumbe vā pūretvā svepi punadivasepi khādissāmāti na vadati, sakkā buddhasāsaṇaṃ pariggahetu”nti purise āṇāpesi, “bho, pasannomhi sāmaṇerassa, itarānipi aḍḍhateyyāni sakaṭasatāni ānetvā sagmaṃssa dethā”ti.

Soyeva pana rājā ekadivasam tittiramaṃsam khāditukāmo cintesi - “sace ahaṃ aṅgārapakkaṃ tittiramaṃsam khāditukāmosmīti aññassa kathessāmi, samantā yojanaṭṭhāne tittirasamugghātaṃ karissanti”ti uppannaṃ pipāsaṃ adhivāsento tīṇi samvaccharāni vītināmesi. Athassa kaṇṇesu pubbo saṇṭhāsi, so adhivāsetuṃ asakkonto “atthi nu kho, bho, amhākaṃ koci upaṭṭhākupāsako sīlarakkhako”ti pucchi. Āma, deva, atthi, tisso nāma so akhaṇḍasīlaṃ rakkhatīti. Atha naṃ vīmaṃsitukāmo pakkosāpesi. So āgantvā rājānaṃ vanditvā aṭṭhāsi. Tato naṃ āha - “tvaṃ, tāta, tisso nāmā”ti? “Āma devā”ti. Tena hi gacchāti. Tasmim gate ekaṃ kukkuṭaṃ āharāpetvā ekaṃ purisaṃ āṇāpesi, “gaccha tissaṃ vadāhi, imaṃ tīhi pākehi pacitvā amhākaṃ upaṭṭhāpehi”ti. So gantvā tathā avoca. So āha - “sace, bho, ayaṃ matako assa, yathā jānāmi, tathā pacitvā upaṭṭhaheyyaṃ. Pāṇātipātaṃ paṇāhaṃ na karomī”ti. So āgantvā raṇṇo ārocesi.

Rājā puna “ekavāraṃ gacchā”ti pesesi. So gantvā, “bho, rājupaṭṭhānaṃ nāma bhāriyaṃ, mā evaṃ kari, punapi sīlaṃ sakkā samādātuṃ, paceta”nti āha. Atha naṃ tisso avoca, “bho, ekasmim nāma attabhāve dhuvaṃ ekaṃ maraṇaṃ, nāhaṃ paṇātipātaṃ karissāmī”ti. So punapi raṇṇo ārocesi. Rājā tatiyampi pesetvā asampaṭicchantaṃ pakkosāpetvā attanā pucchi. Raṇṇopi tatheva paṭivacanaṃ adāsi. Atha rājā purise āṇāpesi, “ayaṃ raṇṇo ānaṃ kopeti, gacchathetassa

āghātanabhaṇḍikāyaṃ ṭhapetvā, sīsaṃ chindathā”ti. Raho ca pana nesaṃ saññamadāsi - “imaṃ santajjayamānā netvā sīsamassa āghātanabhaṇḍikāyaṃ ṭhapetvā āgantvā mayhaṃ ārocethā”ti.

Te taṃ āghātanabhaṇḍikāyaṃ nipajjāpetvā tamassa kukkuṭaṃ hatthesu ṭhapyimsu. So taṃ hadaye ṭhapetvā “ahaṃ, tāta, mama jīvitaṃ tuyhaṃ demi, tava jīvitaṃ ahaṃ gaṇhāmi, tvaṃ nibbhayo gacchā”ti vissajjesi. Kukkuṭo pakkhe papphoṭetvā ākāsenā gantvā vaṭarukkhe nilīyi. Tassa kukkuṭassa abhayadinnaṭṭhānaṃ kukkuṭagiri nāma jātaṃ.

Rājā taṃ pavattiṃ sutvā amaccaputtaṃ pakkosāpetvā sabbābharaṇehi alaṅkaritvā āha - “tāta, mayā tvaṃ etadatthameva vīmaṃsito, mayhaṃ tittiramaṃsaṃ khāditukāmassa tīṇi saṃvaccharāni atikkantāni, sakkhissasi me tikoṭiparisuddhaṃ katvā upaṭṭhāpetu”nti. “Etaṃ nāma, deva, mayhaṃ kamma”nti nikkhamitvā dvārantare ṭhito ekaṃ purisaṃ pātova tayo tittire gahetvā pavisantaṃ disvā, dve kaḥāpaṇe datvā tittire ādāya parisodhetvā, jīrakādīhi vāsetvā, aṅgāresu supakke pacitvā rañño upaṭṭhāpesi. Rājā mahātale sirīpallaṅke nisinnova ekaṃ gahetvā thokaṃ chinditvā mukhe pakkhipi, tāvadevassa sattarasaharaṇīsahassāni pharitvā aṭṭhāsi.

Tasmiṃ samaye bhikkhusaṅghaṃ saritvā, “mādiso nāma pathavissaro rājā tittiramaṃsaṃ khāditukāmo tīṇi saṃvaccharāni na labhi, apaccamāno bhikkhusaṅgho kuto labhissatī”ti? Mukhe pakkhittakkhaṇḍaṃ bhūmiyaṃ chaḍḍesi. Amaccaputto jaṇṇukehi patitvā mukhena gaṇhi. Rājā “apehi, tāta, jānāmahaṃ tava niddosabhāvaṃ, iminā nāma kāraṇena mayā etaṃ chaḍḍita”nti kathetvā, “sesakaṃ tatheva saṅgopetvā ṭhapehī”ti āha.

Punadivase rājakulūpako thero piṇḍāya pāvīsi. Amaccaputto taṃ disvā pattaṃ gahetvā rājagehaṃ pavesesi. Aññataro vuḍḍhapabbajitopi therassa pacchāsamaṇo viya hutvā anubandhanto pāvīsi. Thero “rañña pakkosāpitabhikkhu bhavissatī”ti pamajji. Amaccaputtopi “therassa upaṭṭhāko bhavissatī”ti pamādaṃ āpajji. Tesam nisīdāpetvā yāguṃ adaṃsu. Yāguyā pītāya rājā tittire upanesi. Thero ekaṃ gaṇhi, itaropi ekaṃ gaṇhi. Rājā “anubhāgo atthi, anāpucchitvā khādituṃ na yutta”nti mahātheraṃ āpucchi. Thero hatthaṃ pidahi, mahallakatthero sampaṭicchī. Rājā anattamano hutvā katabhattakiccaṃ theram pattaṃ ādāya anugacchanto āha - “bhante, kulagehaṃ āgacchantehi uggahitavattaṃ bhikkhuṃ gahetvā āgantūṃ vaṭṭatī”ti. Thero tasmiṃ khaṇe aññāsi “na esa rañña pakkosāpito”ti.

Punadivase upaṭṭhākasāmaṇeraṃ gahetvā pāvīsi. Rājā tadāpi yāguyā pītāya tittire upanāmesī. Thero ekaṃ aggahesi, sāmaṇero aṅguḷiṃ cāletvā majjhe chindāpetvā ekakoṭṭhāsameva aggahesi. Rājā taṃ koṭṭhāsaṃ mahātherassa upanāmesī. Mahāthero hatthaṃ pidahi, sāmaṇeropi pidahi. Rājā avidūre nisīditvā khaṇḍākhaṇḍaṃ chinditvā khādanto “uggahitavatte nissāya diyaḍḍhatittire khādituṃ labhimhā”ti āha. Tassa maṃse khāditamatteva kaṇṇehi pubbo nikkhami. Tato mukhaṃ vikkhāletvā sāmaṇeraṃ upasaṅkamitvā, “pasannosmi, tāta, aṭṭha te dhuvabhattāni demī”ti āha. Ahaṃ, mahārāja, upajjhāyassa dammīti. Aparāni aṭṭha demīti. Tāni amhākaṃ ācariyassa dammīti. Aparānipi aṭṭha demīti. Tāni samānupajjhāyānaṃ dammīti. Aparānipi aṭṭha demīti. Tāni bhikkhusaṅghassa dammīti. Aparānipi aṭṭha demīti. Sāmaṇero adhvīsesi. Evaṃ paṭiggahaṇamattaṃ jānanto anuppannañceva lābhaṃ uppādeti, uppannañca thāvaram karoti. Idaṃ

paṭiggahaṇapamāṇaṃ nāma. Tattha paribhogapamāṇaṃ paccavekkhaṇapayojanaṃ, “idamatthiyaṃ bhojanaṃ bhuñjāmi”ti pana paccavekkhitaparibhogasseva payojanattā paribhogapamāṇaṃyeva nāma, taṃ idha adhippetāṃ. Teneva paṭisaṅkhā yonisotiādimāha, itarampi pana vaṭṭatiyeva.

Sīhaseyyanti ettha kāmabhogiseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā, tathāgataseyyāti catasso seyyā. Tattha “yebhuyyena, bhikkhave, kāmabhogī vāmena passena sentī”ti ayaṃ kāmabhogiseyyā. Tesañhi yebhuyyena dakkhiṇapassena sayāno nāma natthi.

“Yebhuyyena, bhikkhave, petā uttānā sentī”ti ayaṃ petaseyyā. Petā hi appamaṃsalohitattā aṭṭhisaṅghāṭajātītā ekena passena sayituṃ na sakkonti, uttānāva sayanti.

“Yebhuyyena, bhikkhave, sīho migarājā naṅguṭṭhaṃ antarasatthimhi anupakkhipitvā dakkhiṇena passena sayatī”ti ayaṃ sīhaseyyā. Tejussadattā hi sīho migarājā dve purimāpāde ekasmiṃ, pacchimāpāde ekasmiṃ ṭhāne ṭhapetvā naṅguṭṭhaṃ antarasatthimhi pakkhipitvā purimāpādapacchimāpādanaṅguṭṭhānaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkhetvā dvinnāṃ purimāpādānaṃ matthake sīsaṃ ṭhapetvā sayati, divasampi sayitvā pabujjhamāno na utrasanto pabujjhati, sīsaṃ pana ukkhipitvā purimāpādādīnaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkheti. Sace kiñci ṭhānaṃ vijahitvā ṭhitaṃ hoti, “nayidaṃ tuyhaṃ jātiyā sūrabhāvassa ca anurūpa”nti anattamano hutvā tattheva sayati, na gocarāya pakkamati. Avijahitvā ṭhite pana “tuyhaṃ jātiyā ca sūrabhāvassa ca anurūpamida”nti haṭṭhatuṭṭho utṭhāya sīhavijambhitaṃ vijambhitvā kesarabhāraṃ vidhunitvā tikkhattuṃ sīhanādaṃ naditvā gocarāya pakkamati.

Catutthajjhānaseyyā pana tathāgataseyyāti vuccati. Tāsu idha sīhaseyyā āgatā. Ayañhi tejussadairiyāpathattā uttamaseyyā nāma.

Pāde pādanti dakkhiṇapāde vāmapādaṃ. Accādhāyāti atiādhāya, īsakaṃ atikkamma ṭhapetvā. Gopphakena hi gopphake, jāṇunā vā jāṇumhi saṅghaṭṭiyamāne abhiṇhaṃ vedanā uppajjati, cittaṃ ekaggaṃ na hoti, seyyā aphāsukā hoti. Yathā pana na saṅghaṃṭṭeti, evaṃ atikkamma ṭhapite vedanā nuppajjati, cittaṃ ekaggaṃ hoti, seyyā phāsukā hoti. Tasmā evaṃ seyyaṃ kappeti.

Sato sampajānoti satiyā ceva sampajāñṇena ca samannāgato. Kathaṃ niddāyanto sato sampajāno hotīti? Satisampajāñṇassa appahānena. Ayañhi divasañceva sakalayāmañca āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetvā paṭhamayāmāvasāne caṅkamā oruyha pāde dhovantopi mūlakammaṭṭhānaṃ avijahantova dhovati, taṃ avijahantova dvāraṃ vivarati, mañce nisīdati, avijahantova niddaṃ okkamati. Pabujjhanto pana mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvāva pabujjhati. Evaṃ niddaṃ okkamantopi sato sampajāno hoti. Evaṃ pana ñāṇadhātukanti na rocayiṃsu.

Vuttanayena panesa cittaṃ parisodhetvā paṭhamayāmāvasāne “upādinnaṃ sarīraṃ niddāya samassāsessāmi”ti caṅkamā oruyha mūlakammaṭṭhānaṃ avijahantova pāde dhovati, dvāraṃ vivarati, mañce pana nisīditvā mūlakammaṭṭhānaṃ pahāya, “khandhāva khandhesu, dhātuyova dhātūsu paṭihañṇanti”ti senāsaṇaṃ paccavekkhanto kamena niddaṃ okkamati, pabujjhanto pana mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvāva pabujjhati. Evaṃ niddaṃ okkamantopi sato sampajāno nāma hotīti veditabbo.

Iti imasmiṃ sutte tivaṅgikā pubbabhāgavipassanāva kathitā. Ettakeneva pana vosānaṃ anāpajjitvā tāneva indriyabalabojjhaṅgāni samodhānetvā vipassanaṃ

vaḍḍhetvā bhikkhu arahattaṃ pāpuṇātīti. Evaṃ yāva arahattā desanā kathetabbā.

3. Kummopamasuttavaṇṇanā

240. Tatiye kummoti aṭṭhikummo. Kacchapoti tasseva vevacanaṃ. Anunadītireti nadiyā anutīre. Gocarapasutoti “sace kiñci phalāphalaṃ labhissāmi, khādissāmī”ti gocarattāya pasuto ussukko tannibandho. Samodahitvāti samugge viya pakkhipitvā. Saṅkasāyatīti acchati. Samodahanti samodahanto ṭhapento. Idaṃ vuttaṃ hoti - yathā kummo aṅgāni sake kapāle samodahanto siṅgālassa otāraṃ na deti, na ca naṃ siṅgālo pasahati, evaṃ bhikkhu attano manovitaṃ sake ārammaṇakapāle samodahanto kilesamārassa otāraṃ na deti, na ca naṃ māro pasahati.

Anissitoti taṇhādīṭṭhinissayehi anissito. Aññaṃmaheṭṭhayānoti aññaṃ kañci puggalaṃ aviheṭṭhento. Parinibbutoti kilesaparinibbānena parinibbuto. Nūpavadeyya kañcīti aññaṃ kañci puggalaṃ sīlavipattiyā vā ācāravipattiyā vā attānaṃ ukkaṃsetukāmatāya vā paraṃ vambhetukāmatāya vā na upavadeyya, aññadatthu pañca dhamme ajjhattaṃ upaṭṭhapetvā, “kālena vakkhāmi, no akālena, bhūtena vakkhāmi, no abhūtena, saṇhena vakkhāmi, no pharusena, atthasaṃhitena vakkhāmi, no anattasaṃhitena, mettacitto vakkhāmi, no dosantaro”ti evaṃ ullumpanasabhāvasaṇṭhiteneva cittaṃ viharati.

4. Paṭhamadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā

241. Catutthe addasāti gaṅgātīre paññattavarabuddhāsane nisinno addasa. Vuyhamānanti caturassaṃ tacchetvā pabbatantare ṭhapitaṃ vātātapena suparisukkhaṃ pāvussake meghe vassante udakena uplavitvā anupubbena gaṅgāya nadiyā sote patitaṃ tena sotena vuyhamānaṃ. Bhikkhū āmañtesīti “iminā dārukkhandhena sadisaṃ katvā mama sāsane saddhāpabbajitaṃ kulaputtaṃ dassessāmī”ti dhammaṃ desetukāmatāya āmañtesi. Amuṃ mahantaṃ dārukkhandhaṃ gaṅgāya nadiyā sotena vuyhamānanti idaṃ pana aṭṭhadosavimuttatā sotapaṭipannassa dārukkhandhassa apare samuddapattiyā antarāyakare aṭṭha dose dassetuṃ ārabhi.

Tatrassa evaṃ aṭṭhadosavimuttatā veditabbā - eko hi gaṅgāya nadiyā avidūre pabbatatale jāto nānāvallīhi paliveṭṭhito paṇḍupalāsataṃ āpajjitvā upacikādīhi khajjamāno tasmimyeva ṭhāne apaṇṇattikabhāvaṃ gacchati, ayaṃ dārukkhandho gaṅgaṃ otarivā vaṅkaṭṭhānesu vilāsamāno sāgaraṃ patvā maṇivaṇṇe ūmipitṭhe sobhitaṃ na labhati.

Aparo gaṅgātīre bahimūlo antosākho hutvā jāto, ayaṃ kiñcāpi kālena kālaṃ olambinīhi sākkhāhi udakaṃ phusati, bahimūlattā pana gaṅgaṃ otarivā vaṅkaṭṭhānesu vilāsamāno sāgaraṃ patvā maṇivaṇṇe ūmipitṭhe sobhitaṃ na labhati.

Aparo majjhe gaṅgāya jāto, daḷhamūlena pana suppatiṭṭhito, bahi cassa gatā vaṅkasākhā nānāvallīhi ābaddhā, ayampi daḷhamūlattā bahiddhā vallīhi ābaddhattā ca gaṅgaṃ otarivā...pe... sobhitaṃ na labhati.

Aparo patitaṭṭhāneyeva vālikāya otthaṭo pūtibhāvaṃ āpajjati, ayampi gaṅgaṃ otarivā...pe... na labhati.

Aparo dvinnaṃ pāsāṇānaṃ antare jātattā, sunikhāto viya niccalo ʒhito, āgatāgataṃ udakaṃ dvidhā phāleti, ayaṃ pāsāṇantare suʒṭhu patitʒṭhitattā gaṅgaṃ otarivā...pe... na labhati.

Aparo abbhokāsattʒhāne nabhaṃ pūretvā vallīhi ābaddho ʒhito. Ekaṃ dve saṃvacchare atikkamitvā āgate mahoghe sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā temeti, ayampi nabhaṃ pūretvā ʒhitatāya ceva ekassa vā dvinnaṃ vā saṃvaccharānaṃ accayena sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā temanatāya ca gaṅgaṃ otarivā...pe... na labhati.

Aparopi majjhe gaṅgāya dīpake jāto mudukkhandhasākho oghe āgate anusotaṃ nipajjitvā, udae gate sīsaṃ ukkhipitvā, naccanto viya titʒṭhati. Yassattʒhāya sāgaro gaṅgaṃ evaṃ viya vadati, “bhoti gaṅge tvaṃ mayhaṃ candanasārasalaḷasārādīni nānādārūni āharasi, dārukkhandhaṃ pana nāharasī”ti. Sulabho esa, deva, punavāre jānissāmīti. Punavāre tambavaṇṇena udakena āliṅgamānā viya āgacchati. Sopi tattheva anusotaṃ nipajjitvā, udae gate sīsaṃ ukkhipitvā, naccanto viya titʒṭhati. Ayaṃ attano mudutāya gaṅgaṃ otarivā...pe... na labhati.

Aparo gaṅgāya nadiyā tiriyaṃ patito vālikāya ottharito antarasetu viya bahūnaṃ paccayo jāto, ubhosu tīresu veḷunaḷakaraṅjakakudhādayo uplavitvā tattheva lagganti. Tathā nānāvidhā gacchā vuyhamānā bhinnamusalabhinnasuppaahikukkurahatthiassādikuṇapānipi tattheva lagganti. Mahāgaṅgāpi naṃ āsajja bhijjitvā dvidhā gacchati, macchakacchapakumbhīlamakarādayopi tattheva vāsaṃ kappenti. Ayampi tiriyaṃ patitvā mahājanassa paccayattakatabhāvena gaṅgaṃ otarivā vaṅkaʒṭṭhānesu vilāsamāno sāgaraṃ patvā maṇivaṇṇe ūmipitʒṭhe sobhituṃ na labhati.

Iti bhagavā imehi aʒṭṭhahi dosehi vimuttattā sotapaʒipannassa dārukkhandhassa apare samuddapattiyā antarāyakare aʒṭṭha dose dassetuṃ amuṃ mahantaṃ dārukkhandhaṃ gaṅgāya nadiyā sotenā vuyhamānantiādīmāha. Tattha na thale ussīdissatīti thalaṃ nābhiruhissati. Na manussaggāho gahessatīti “mahā vatāyaṃ dārukkhandho”ti disvā, uḷumpena taramānā gantvā, gopānasīādīnaṃ atthāya manussā na gaṇhissanti. Na amanussaggāho gahessatīti “mahaggho ayaṃ candanasāro, vimānadvāre naṃ ʒhapessāmā”ti maṅṅamānā na amanussā gaṇhissanti.

Evameva khoti ettha saddhiṃ bāhirehi aʒṭṭhahi dosehi evaṃ opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ - gaṅgāya avidūre pabbatatale jāto tattheva upacikādīhi khajjamāno apaṇṇattikabhāvaṃ gatadārukkhandho viya hi “natthi dinna”ntiādikāya micchāditiʒṭhiyā samannāgato puggalo veditabbo. Ayaṅhi sāsanaṃ dūrībhūtattā ariyamaggaṃ oruyha samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṃ pāpuṇituṃ na sakkoti.

Gaṅgātīre bahimūlo antosākho hutvā jāto viya acchinnagihibandhanaṃ samaṇakuṭimbikapuggalo datʒṭhabbo. Ayaṅhi “cittaṃ nāmetaṃ anibaddhaṃ, ‘samaṇomhī’ti vadantova gihī hoti, ‘gihīmhi’ti vadantova samaṇo hoti. Ko jānissati, kiṃ bhavissati”ti? Mahallakakāle pabbajantopi gihibandhanaṃ na vissajjeti. Mahallakapabbajitānaṃ sampatti nāma natthi. Tassa sace cīvaraṃ pāpuṇāti, antacchinnakaṃ vā jiṇṇadubbaṇṇaṃ vā pāpuṇāti. Senāsanampi vihārapaccante paṇṇasālā vā maṇḍapo vā pāpuṇāti. Piṇḍāya carantenāpi puttanaṭṭakānaṃ dāraṇaṃ pacchato caritabbaṃ hoti, pariyaṇṇe nisīditabbaṃ hoti. Tena so dukkhī dummano assūni muṅcanto, “atthi me kulasantaṃ dhaṇaṃ, kappati nu kho taṃ khādantena jīvitu”nti cintetvā ekaṃ vinayadharaṃ pucchati - “kiṃ, bhante ācariya,

attano santakaṃ vicāretvā khādituṃ kappati, no kappatī”ti? “Natthettha doso, kappateta”nti. So attano bhajamānake katipaye dubbace durācāre bhikkhū gahetvā, sāyanhasamaye antogāmaṃ gantvā, gāmamajjhe t̥hito gāmike pakkosāpetvā, “amhākaṃ payogato ut̥thitaṃ āyaṃ kassa dethā”ti āha. Bhante, tumhe pabbajitā, mayaṃ kassa dassāmāti? Kiṃ pabbajitānaṃ attano santakaṃ na vaṭṭatīti? Kuddāla-piṭakaṃ gahetvā, khetamariyādabandhanādīni karonto nānāppakāraṃ pubbaṇṇāparaṇṇaṇceva phalāphale ca saṅgaṇhitvā, hemantagimhavassānesu yaṃ yaṃ icchatī, taṃ taṃ pacāpetvā khādanto samaṇakuṭumbiko hutvā jīvati. Kevalamassa pañcacūḷakena dārakena saddhiṃ pādaparicārīkāva ekā natthi. Ayaṃ puggalo kiñcāpi olambinīhi sākāhi udakaṃ phusamāno antosākho rukkho viya cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇādīsu bhikkhūnaṃ kāyasāmaggiṃ deti, gihibandhanassa pana acchinnatāya bahimūlattā ariyamaggaṃ otarivā samādhikulle nisinno nibbānasāgaram pāpuṇituṃ na sakkoti.

Gaṇḍāya majjhe jāto bahiddhā vallīhi ābaddhavaṅkasākhā viya saṅghasantakaṃ nissāya jivamāno bhinnājīvapuggalo dat̥ṭhabbo. Ekacco gihibandhanaṃ pahāya pabbajantopi sārappaṭṭhāne pabbajjaṃ na labhati. Pabbajjā hi nāmesā paṭisandhiggahaṇasadisā. Yathā manussā yattha paṭisandhiṃ gaṇhanti, tesamyeva kulānaṃ ācāraṃ sikkhanti, evaṃ bhikkhūpi yesaṃ santike pabbajanti, tesamyeva ācāraṃ gaṇhanti. Tasmā ekacco asārappaṭṭhāne pabbajitvā ovādānusāsaniuddesaparipucchādīhi paribāhiro hutvā pātova muṇḍaghaṭaṃ gahetvā udakatitthaṃ gacchati, ācariyupajjhāyānaṃ bhattatthāya khandhe pattaṃ katvā bhattasālaṃ gacchati, dubbacasāmaṇerehi saddhiṃ nānākīlaṃ kīlati, ārāmikadārakehi saṃsaṭṭho viharati.

So daharabhikkhukāle attano anurūpehi daharabhikkhūhi ceva ārāmikehi ca saddhiṃ saṅghabhogaṃ gantvā, “ayaṃ khīṇāsavehi asukaraṇṇo santikā paṭiggahitasāṅghabhogo, tumhe saṅghassa idaṇcīdaṇca na detha, na hi tumhākaṃ pavattiṃ sutvā rājā vā rājamahāmattā vā attamanā bhavissanti, etha dāni idaṇcīdaṇca karoṭhā”ti kuddāla-piṭakāni gāhāpetvā heṭṭhā taḷākamātikāsu kattabbakiccāni kārāpetvā bahuṃ pubbaṇṇāparaṇṇaṃ vihāraṃ pavesetvā ārāmikehi attano upakārabhāvaṃ saṅghassa ārocāpeti. Saṅgho “ayaṃ daharo bahūpakāro, imassa sataṃ vā dvisataṃ vā dethā”ti dāpeti. Iti so ito cito ca saṅghasantakeneva vaḍḍhanto bahiddhā ekavīsatividhāhi anesanāhi baddho ariyamaggaṃ otarivā samādhikulle nisinno nibbānasāgaram pāpuṇituṃ na sakkoti.

Patitaṭṭhāneyeva vālikāya ottharivā pūtibhāvaṃ āpāditarukkho viya ālasiyamahagghaso vedītabbo. Evarūpaṇhi puggalaṃ āmisacakkhuṃ paccayalolaṃ vissaṭṭhaācariyupajjhāyavattaṃ uddesaparipucchāyonisomanasikāravajjitaṃ sandhāya pañca nīvaraṇāni atthato evaṃ vadanti - “bho, kassa santikaṃ gacchāmā”ti? Atha thinamiddhaṃ ut̥thāya evamāha - “kiṃ na passatha? Eso asukavihāravāsī kusītapuggalo asukaṃ nāma gāmaṃ gantvā yāgumattake yāguṃ, pūvamattake pūvaṃ, bhattamatthake bhattaṃ ajjhoharivā vihāraṃ āgamma vissaṭṭhasabbavatto uddesādivirahito mañcaṃ upagacchanto mayhaṃ okāsaṃ karotī”ti.

Tato kāmacchandanivaraṇaṃ ut̥thāyāha - “bho, tava okāse kate mayhaṃ katova hoti, idāneva so niddāyivā kilesānurañjitova pabujjhivā kāmavitakkaṃ vitakkessatī”ti. Tato byāpādanīvaraṇaṃ ut̥thāyāha - “tumhākaṃ okāse kate mayhaṃ

katova hoti. Idāneva niddāyitvā vuṭṭhito ‘vattapaṭivattam karohī’ti vuccamāno, ‘bho, ime attano kammaṃ akatvā amhesu byāvaṭā’ti nānappakāraṃ pharusavacanam vadanto akkhīni nīharitvā vicarissatī’ti. Tato uddhaccanīvaraṇam uṭṭhāyāha - “tumhākaṃ okāse kate mayhaṃ katova hoti, kusīto nāma vātāhato aggikkhandho viya uddhato hotī”ti. Atha kukuccanīvaraṇam uṭṭhāyāha - “tumhākaṃ okāse kate mayhaṃ katova hoti, kusīto nāma kukkucapakatova hoti, akappiye kappiyasaññaṃ kappiye ca akappiyasaññaṃ uppādetī”ti. Atha vicikicchānīvaraṇam uṭṭhāyāha - “tumhākaṃ okāse kate mayhaṃ katova hoti. Evarūpo hi aṭṭhasu ṭhānesu mahāvicikiccham uppādesī”ti. Evaṃ ālasiyamahagghasaṃ pañca nīvaraṇāni caṇḍasunakhādayo viya siṅgacchinnaṃ jaraggavaṃ ajjhottharivā gaṇhanti. Sopi ariyamaggasotaṃ otarivā samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṃ pāpuṇitum na sakkoti.

Dvinnaṃ pāsāṇānaṃ antare nikhātāmūlākārena ṭhitarukkho viya diṭṭhiṃ uppādetvā ṭhito diṭṭhigatiko veditabbo. So hi “arūpabhave rūpaṃ atthi, asaṅṇībhava cittaṃ pavattati, bahucittakkaṇiko lokuttaramaggo, anusayo cittavippayutto, te ca sattā sandhāvanti saṃsarantī”ti vadanto ariṭṭho viya kaṇṭakasāmaṇero viya ca vicarati. Pisuṇavāco pana hoti, upajjhāyādayo saddhivihārikādīhi bhindanto vicarati. Sopi ariyamaggasotaṃ otarivā samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṃ pāpuṇitum na sakkoti.

Abbhokāse nabhaṃ pūretvā vallīhi ābaddho ṭhito ekaṃ dve saṃvacchare atikkamitvā āgate mahoghe sakim vā dvikkhattum vā temanarukkho viya mahallakakāle pabbajitvā paccante vasamāno dullabhasaṅghadassano ceva dullabhadhammassavano ca puggalo veditabbo. Ekacco hi vuḍḍhakāle pabbajito katipāhena upasampadaṃ labhitvā pañcavassakāle pātimokkhaṃ paguṇam katvā dasavassakāle vinayadharattherassa santike vinayakathākāle maricaṃ vā haritakakhaṇḍaṃ vā mukhe ṭhapetvā bījanena mukhaṃ pidhāya niddāyanto nisīditvā lesakappena katavinayo nāma hutvā pattacīvaraṃ ādāya paccantaṃ gacchati. Tatra naṃ manussā sakkaritvā bhikkhudassanassa dullabhatāya “idheva, bhante, vasathā”ti vihāraṃ kāretvā pupphūpagaphalūpagarukkhe ropetvā tattha vāsenti.

Atha mahāvihārasadisavihārā bahussutā bhikkhū, “janapade cīvararajanādīni katvā āgamissāmā”ti tattha gacchanti. So te disvā, haṭṭhatuṭṭho vattapaṭivattam katvā, punadivase ādāya bhikkhācāragāmaṃ pavisitvā, “asuko thero suttantiko, asuko abhidhammiko, asuko vinayadharo, asuko tepiṭako, evarūpe there kadā labhissatha, dhammasavanaṃ kārethā”ti vadati. Upāsakā “dhammassavanaṃ kāressāmā”ti vihāramaggaṃ sodhetvā, sappitelādīni ādāya, mahātheraṃ upasaṅkamitvā, “bhante, dhammassavanaṃ kāressāma, dhammakathikānaṃ vicārethā”ti vatvā punadivase āgantvā dhammaṃ suṇanti.

Nevāsikatthero āgantukānaṃ pattacīvarāni paṭisāmento antogabbheyeva divasabhāgaṃ vītināmeti. Divākathiko uṭṭhito sarabhāṇako ghaṭeṇa udakaṃ vamento viya sarabhāṇaṃ bhaṇitvā uṭṭhito, tampi so na jānāti. Rattikathiko sāgaraṃ khobhento viya rattim kathetvā uṭṭhito, tampi so na jānāti. Paccūsakathiko kathetvā uṭṭhāsi, tampi so na jānāti. Pātova pana uṭṭhāya mukhaṃ dhovitvā, therānaṃ pattacīvarāni upanāmetvā, bhikkhācāraṃ upagacchanto mahātheraṃ āha - “bhante, divākathiko kataraṃ jātaṃ nāma kathesi, sarabhāṇako kataraṃ suttaṃ nāma bhaṇi, rattikathiko kataraṃ dhammakathaṃ nāma kathesi, paccūsakathiko kataraṃ jātaṃ nāma kathesi, khandhā nāma kati, dhātuyo nāma kati, āyatanā nāma katī”ti.

Evarūpo ekaṃ dve saṃvaccharāni atikkamitvā bhikkhudassanañceva dhammassavanañca labhantopi oghe āgate udakena sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā temitarukkasadiso hoti. So evaṃ saṅghadassanato ca dhammassavanato ca paṭikkamma dūre vasanto ariyamaggaṃ otaritvā samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṃ pāpuṇituṃ na sakkoti.

Majjhe gaṅgāya dīpake jāto mudurukkho viya madhurassarabhāṇakapuggalo veditabbo. So hi abhiññātāni abhiññātāni vessantarādīni jātakāni uggaṇhitvā, dullabhabhikkhudassanaṃ paccantaṃ gantvā, tattha dhammakathāya pasāditahadayena janena upaṭṭhiyamāno attānaṃ uddissa kate sampannapupphaphalarukkhe nandanavanābhiraṃ vihāre vasati. Athassa bhārahārabhikkhū taṃ pavattiṃ sutvā, “asuko kira evaṃ upaṭṭhākesu paṭibaddhacitto viharati. Paṇḍito bhikkhu paṭibalo buddhavacanaṃ vā uggaṇhituṃ, kammaṭṭhānaṃ vā manasikātuṃ, ānetvā tena saddhiṃ asukattherassa santike dhammaṃ uggaṇhissāma, asukattherassa santike kammaṭṭhāna”nti tattha gacchanti.

So tesāṃ vattaṃ katvā sāyanhasamayaṃ vihāracārikaṃ nikkhantehi tehi “imaṃ, āvuso, cetiyaṃ tayā kārita”nti puṭṭho, “āma, bhante”ti vadati. “Ayaṃ bodhi, ayaṃ maṇḍapo, idaṃ uposathāgāraṃ, esā aggisālā, ayaṃ caṅkamo tayā kārito. Ime rukkhe ropāpetvā tayā nandanavanābhiraṃ vihāro kārito”ti. “Āma, bhante”ti, vadati.

So sāyaṃ therupaṭṭhānaṃ gantvā vanditvā pucchati - “kasmā, bhante, āgatattā”ti? “Āvuso, taṃ ādāya gantvā, asukattherassa santike dhammaṃ uggaṇhitvā, asukattherassa santike kammaṭṭhānaṃ, asukasmīṃ nāma araṇṇe samaggā samaṇadhammaṃ karissāmāti iminā kāraṇena āgatamhā”ti. Sādhū, bhante, tumhe nāma mayhaṃ atthāya āgatā, ahampi ciranivāsena idha ukkaṇṭhito gacchāmi, pattacīvaraṃ gaṇhāmi, bhanteti. Āvuso, sāmaṇeradaharā maggakilantā, ajja vasitvā sve pacchābhattaṃ gamissāmāti. Sādhū, bhanteti punadivase tehi saddhiṃ piṇḍāya pavisati. Gāmaṇāsino “amhākaṃ ayyo bahū āgantuke bhikkhū gahetvā āgato”ti āsanāni paññāpetvā yāguṃ pāyetvā sukhānisinnakathaṃ sutvā bhattaṃ adaṃsu. Therā “tvam, āvuso, anumodanaṃ katvā nikkhama, mayaṃ udakaphāsukatṭhāne bhattakiccaṃ karissāmā”ti nikkhantā.

Gāmaṇāsino anumodanaṃ sutvā pucchiṃsu, “kuto, bhante, therā āgatā”ti? Ete amhākaṃ ācariyupajjhāyā samānupajjhāyā sandiṭṭhā sambhattāti. Kasmā āgatāti? Maṃ gahetvā gantukāmatāyāti. Tumhe pana gantukāmāti? Āmāvusoti. Kiṃ vadetha, bhante, amhehi kassa uposathāgāraṃ kāritaṃ, kassa bhojanasālā, kassa aggisālādayo kāritā, mayaṃ maṅgalāmaṅgalesu kassa santikaṃ gamissāmāti? Mahāupāsikāyopi tattheva nisīditvā assūni pavattayimṃsu. Daharo “tumhesu evaṃ dukkhitesu ahaṃ gantvā kiṃ karissāmi? There uyyojessāmi”ti vihāraṃ gato.

Therāpi katabhattakiccā pattacīvarāni gahetvā nisinnā taṃ disvā, “kiṃ, āvuso, cirāyasi, divā hoti, gacchāmā”ti āhaṃsu. Āma, bhante, tumhe sukhitā, asukagehassa iṭṭhakāmūlaṃ ṭhitasanṭhānenaṃ ṭhitaṃ, asukagehādīnaṃ cittakammamūlādīni atthi, gatassāpi me cittavikkhepo bhavissati, tumhe purato gantvā asukavihāre cīvaradhovanarajanādīni karoṭha, ahaṃ tattha sampāpuṇissāmīti. Te tassa osakkikāmatamāṃ ṇatvā tvam pacchā āgaccheyyāsīti pakkamimṃsu.

So there anugantvā nivatto vihārameva āgantvā bhojanasālādīni olovento vihāraṃ rāmaṇeyyakaṃ disvā cintesi - “sādhū vatamhi na gato. Sace agamissaṃ, koci, deva,

dhammakathiko āgantvā, sabbesaṃ manaṃ bhinditvā, vihāraṃ attano
nikāyasantakaṃ kareyya, atha mayā pacchā āgantvā etassa pacchato laddhapiṇḍaṃ
bhuñjantena caritabbaṃ bhavissatī”ti.

So aparena samayena suṇāti, “te kira bhikkhū gataṭṭhāne
ekanikāyadvenikāyaekapiṭakadvepiṭakādivasena buddhavacanaṃ uggaṇhitvā
aṭṭhakathācariyā jātā vinayadharā jātā sataparivārāpi saḥassaparivārāpi caranti. Ye
panettha samaṇadhammaṃ kātuṃ gatā, te ghaṭentā vāyamantā sotāpannā jātā,
sakadāgāmino anāgāmino arahanto jātā, mahāsakkāreṇa parinibbutā”ti. So cintesi -
“sace ahampi agamissaṃ, mayhampesā sampatti abhaviṣṣa, imaṃ pana ṭhānaṃ
muñcituṃ asakkonto ativiya parihīnamhī”ti. Ayaṃ puggalo attano mudutāya taṃ
ṭhānaṃ amuñcanto ariyamaggaṃ otaritvā samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṃ
pāpuṇituṃ na sakkoti.

Gaṇḍāya nadiyā tiriyaṃ patitvā, vālikāya otthaṭabhāvena antarasetu viya hutvā,
bahūnaṃ paccayo jātarukkho viya
rathavinītamahāriyavaṃsacandopamādipaṭipadāsu aññataraṃ paṭipadaṃ
uggahetvā ṭhito olīnavuttiko puggalo veditabbo. So hi taṃ paṭipattinissitaṃ
dhammaṃ uggahetvā pakatiyā mañjussaro cittalapabbatādisadisāṃ mahantaṃ
ṭhānaṃ gantvā cetiyaṅgaṇavattādīni karoti. Atha naṃ dhammassavanaggaṃ pattaṃ
āgantukā daharā “dhammaṃ kathehi”ti vadanti. So sammā uggahitaṃ dhammaṃ
paṭipadaṃ dīpetvā katheti. Athassa paṃsukūlikapiṇḍapātikādayo sabbe
theranavamajjhima bhikkhū “aho sappuriso”ti attamanā bhavanti.

So kassaci nidānamattaṃ, kassaci upaḍḍhagāthaṃ, kassaci gāthaṃ upaṭṭhāpento
ayapaṭṭakena ābandhanto viya daharasāmaṇere saṅgaṇhitvā mahāthere
upasaṅkamitvā, “bhante, ayaṃ porāṇakavihāro atthi, ettha koci tatruppādo”ti?,
Pucchati. Therā - “kiṃ vadesi, āvuso, catuvīsati karīsasahassāni tatruppādo”ti.
Bhante, tumhe evaṃ vadetha, uddhane pana aggipi na jalatīti. Āvuso,
mahāvihāravāsīhi laddhā nāma evameva nassanti, na koci saṅṭhapetīti. Bhante,
porāṇakarājūhi dinnaṃ khīṇāsavehi paṭiggahitaṃ kasmā ete nāsentīti? Āvuso,
tādisena dhammakathikena sakkā bhaveyya laddhanti. Bhante, mā evaṃ vadetha,
amhe paṭipattidīpakadhammakathikā nāma, tumhe maṃ “saṅghakuṭumbiko
vihārupaṭṭhāko”ti maññamānā kātukāmāti. Kiṃ nu kho, āvuso, akappiyametaṃ,
tumhādisēhi pana kathite amhākaṃ uppajjeyyāti? Tena hi, bhante, ārāmikesu
āgatesu amhākaṃ bhāraṃ karoṭha, ekaṃ kappiyadvāraṃ kathessāmāti.

So pātova gantvā, sannipātasālāyaṃ ṭhatvā, ārāmikesu āgatesu “upāsakā
asukakhetṭe bhāgo kuhiṃ, asukakhetṭe kahāpaṇaṃ kuhi”ntiādīni vatvā, aññassa
khettaṃ gahetvā, aññassa deti. Evaṃ anukkamena taṃ taṃ paṭisedhento tassa tassa
dento tathā akāsi, yathā yāguhatthā pūvahatthā bhattachatthā
telamadhuḥphāṇitaghatādiḥatthā ca attanova santikaṃ āgacchanti. Sakalavihāro
ekakolāhalo hoti, pesalā bhikkhū nibbijja apakkamiṃsu.

Sopi ācariyupajjhāyehi vissatṭhakānaṃ bahūnaṃ dubbacapuggalānaṃ upajjhaṃ
dento vihāraṃ pūreti. Āgantukā bhikkhū vihāradvāre ṭhatvāva “vihāre ke vasantī”ti,
pucchitvā, “evarūpā nāma bhikkhū”ti sutvā bāhireneva pakkamanti. Ayaṃ puggalo
sāsane tiriyaṃ nipannatāya mahājanassa paccayabhāvaṃ upagato ariyamaggaṃ
otaritvā samādhikulle nisinno nibbānasāgaraṃ pāpuṇituṃ na sakkoti.

Bhagavantam etadavocāti “nibbānapabbhārā”ti padena osāpitaṃ dhammadesanaṃ ñatvā anusandhikusalatāya etaṃ “kiṃ nu kho, bhante”tiādivacanaṃ avoca. Tathāgatopi hi imissaṃ parisati nisinno “anusandhikusalo bhikkhu atthi, so maṃ pañhaṃ pucchissatī”ti tasseva okāsakaraṇatthāya imasmiṃ tṭhāne desanaṃ niṭṭhāpesi.

Idāni orimaṃ tīrantiādinā nayena vuttesu ajjhattikāyatanādīsu evaṃ upagamanānupagamanādīni veditabbāni. “Mayhaṃ cakkhu-pasannaṃ, ahaṃ appamattakampi rūpārammaṇaṃ paṭivijjhitaṃ sakkomī”ti etaṃ nissāya cakkhuṃ assādentopi timirakavātādīhi upahatapasādo “amanāpaṃ mayhaṃ cakkhu, mahantampi rūpārammaṇaṃ vibhāvetuṃ na sakkomī”ti domanassaṃ āpajjantopi cakkhāyatanam upagacchati nāma. Aniccaṃ dukkhaṃ anattāti tiṇṇaṃ lakkhaṇānaṃ vasena vipassanto pana na upagacchati nāma. Sotādīsupi eseva nayo.

Manāyatane pana “manāpaṃ vata me mano, kiñci vāmato aggahetvā sabbam dakkhiṇatova gaṇhātī”ti vā “manena me cintitacintitassa alābho nāma natthī”ti vā evaṃ assādentopi, “ducintitacintitassa me mano appadakkhiṇaggāhī”ti evaṃ domanassaṃ uppādentopi manāyatanaṃ upagacchati nāma. Itṭhe pana rūpe rāgaṃ, aniṭṭhe paṭighaṃ uppādentopi rūpāyatanaṃ upagacchati nāma. Saddāyatanādīsupi eseva nayo.

Nandīrāgassetam adhivacananti yathā hi majjhe saṃsīditvā thalaṃ pattaṃ dārukkhandhaṃ saṇhathūlavālikā pidahati, so puna sīsaṃ ukkhipituṃ na sakkoti, evaṃ nandīrāgena ābaddho puggalo catūsu mahāapāyesu patito mahādukkhena pidhīyati, so anekehipi vassasahashehi puna sīsaṃ ukkhipituṃ na sakkoti. Tena vuttaṃ “nandīrāgassetam adhivacana”nti.

Asmimānassetam adhivacananti yathā hi thale āruḷho dārukkhandho hetṭhā gaṇḍodakena ceva upari vassena ca temento anukkamena sevālapariyonaddho “pāsāṇo nu kho esa khāṇuko”ti vattabbataṃ āpajjati, evameva asmimānena unnato puggalo paṃsukūlikaṭṭhāne paṃsukūlikaṃ hoti, dhammakathikaṭṭhāne dhammakathiko, bhaṇḍanakāraṇaṭṭhāne bhaṇḍanakāraṇako, vejjaṭṭhāne vejjo, pisuṇaṭṭhāne pisuṇo. So nānappakāraṃ anesanaṃ āpajjanto tāhi tāhi āpattīhi paliveṭṭhito “atthi nu kho assa abbhantare kiñci sīlaṃ, udāhu natthī”ti vattabbataṃ āpajjati. Tena vuttaṃ “asmimānassetam adhivacana”nti.

Pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ adhivacananti yathā hi āvaṭṭe patitadārukkhandho antoyeva pāsāṇādīsu āhatasamabbhāhato bhijjivā cuṇṇavicuṇṇaṃ hoti, evaṃ pañcakāmaguṇāvaṭṭe patitapuggalo catūsu apāyesu kammakāraṇakhuppiṇāpāsādidukkhehi āhatasamabbhāhato dīgharattaṃ cuṇṇavicuṇṇataṃ āpajjati. Tena vuttaṃ “pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ adhivacana”nti.

Dussīloti nissīlo. Pāpadhammoti lāmakadhammo. Asucīti na suci. Saṅkassarasamācāroti “imassa maññe imassa maññe idaṃ kamma”nti evaṃ parehi saṅkāya saritabbasamācāro. Saṅkāya vā paresaṃ samācāraṃ saratītipi saṅkassarasamācāro. Tassa hi dve tayo jane kathente disvā, “mama dosaṃ maññe kathentī”ti tesam samācāraṃ saṅkassarati dhāvatīti saṅkassarasamācāro.

Samaṇapaṭiñṇoti salākaggahaṇādīsu “kittakā vihāre samaṇā”ti gaṇanāya āraddhāya “ahampi samaṇo, ahampi samaṇo”ti paṭiñṇaṃ deti, salākaggahaṇādīni karoti. Brahmacāripaṭiñṇoti uposathapavāraṇādīsu “ahampi brahmacārī”ti paṭiñṇāya tāni kammāni pavisati. Antopūṭīti vakkahadayādīsu apūṭikassapi guṇānaṃ pūtibhāvena, antopūṭi. Avassutoti rāgena tinto. Kasambujātoti rāgādīhi kilesehi kacavarajāto.

Etadavocāti gogaṇaṃ gaṇgātīrābhimukhaṃ katvā parisapariyante t̥hito ādito paṭṭhāya yāva pariyoṣānā satthu dhammadesanaṃ sutvā, “satthā orimatīrādīnaṃ anupagacchantādivasena sakkā paṭipattiṃ pūretunti vadati. Yadi evaṃ pūretuṃ sakkā, ahaṃ pabbajitvā pūressāmī”ti cintetvā etaṃ “ahaṃ kho, bhante”tiādivacanaṃ avoca.

Vacchagiddhiniyoti vacchesu sasnehā thanehi khīraṃ paggharantehi vacchakasnehena sayameva gamissantīti. Niyyātehevāti niyyātehiyeva. Gāvīsu hi aniyyātītāsu gosāmikā āgantvā, “ekā gāvī na dissati, eko goṇo, eko vacchako na dissatī”ti tuyhaṃ piṭṭhito piṭṭhito vicarissanti, iti te aphāsukaṃ bhavissati. Pabbajjā ca nāmesā saiṇassa na ruhati, aṇaṇā pabbajjā ca buddhādīhi saṃvaṇṇitāti dassanatthaṃ evamāha. Niyyātāti niyyātītā. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

5. Dutiyadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā

242. Pañcame kimilāyanti kimilānāmake nagare. Saṃkiliṭṭhanti paṭicchannakālato paṭṭhāya asaṃkiliṭṭhā nāma āpatti natthi, evarūpaṃ saṃkiliṭṭhaṃ āpattiṃ. Na vuṭṭhānaṃ paññāyatīti parivāsamānattaabbhānehi vuṭṭhānaṃ na dissati.

6. Avassutapariyāyasuttavaṇṇanā

243. Chaṭṭhe navaṃ santhāgāranti adhunā kārītaṃ santhāgāraṃ, ekā mahāsālāti attho. Uyyogakālādīsu hi rājāno tattha t̥hatvā, “ettakā purato gacchantu, ettakā pacchā, ettakā ubhoḥi passehi, ettakā hatthī abhiruhantu, ettakā asse, ettakā rathesu tiṭṭhantū”ti evaṃ santhaṃ karonti, mariyādaṃ bandhanti, tasmā taṃ t̥hānaṃ santhāgāranti vuccati. Uyyogaṭṭhānato ca āgantvā yāva gehesu allagomayaparibhaṇḍādīni kārenti, tāva dve tīṇi divasāni te rājāno tattha santharantītipi santhāgāraṃ. Tesam rājūnaṃ saha atthānusāsanaṃ agārantiipi santhāgāraṃ. Gaṇarājāno hi te, tasmā uppannaṃ kiccaṃ ekassa vasena na chijjati, sabbesaṃ chandopi laddhuṃ vaṭṭati, tasmā sabbe tattha sannipatitvā anusāsanti. Tena vuttaṃ “saha atthānusāsanaṃ agārantiipi santhāgāra”nti. Yasmā pana te tattha sannipatitvā, “imasmiṃ kāle kasituṃ vaṭṭati, imasmiṃ kāle vapitu”nti evamādinā nayena gharāvāsakiccāni sammantayanti, tasmā chiddāvachiddaṃ gharāvāsaṃ tattha santharantītipi, santhāgāraṃ. Acirakārītaṃ hotīti iṭṭhakakammasudhākammacittakammādivasena susajjitaṃ devavimānaṃ viya adhunā niṭṭhāpitaṃ. Samaṇena vāti ettha yasmā gharavattthupariggahaṇakāleyeva devatā attano vasaṇaṭṭhānaṃ gaṇhanti, tasmā “devena vā”ti avatvā, “samaṇena vā brāhmaṇena vā kenaci vā manussabhūtenā”ti vuttaṃ.

Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti santhāgāraṃ niṭṭhitanti sutvā “gacchāma naṃ passissāmā”ti gantvā dvārakoṭṭhakato paṭṭhāya sabbam oloketvā “idaṃ santhāgāraṃ ativiya manoramaṃ sassirikaṃ. Kena paṭṭhamaṃ paribhuttaṃ amhākaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya assā”ti cintetvā - “amhākaṃ ñāṭisetṭhassa paṭṭhamaṃ diyyamānepi satthunova anucchavikaṃ, dakkhiṇeyyavasena diyyamānepi satthunova anucchavikaṃ, tasmā satthāraṃ paṭṭhamaṃ paribhuñjāpessāma,

bhikkhusaṅghassa ca āgamaṇaṃ karissāma, bhikkhusaṅghe āgate tepiṭakaṃ buddhavaṇṇaṃ āgatameva bhavissati, satthāraṃ tiyāmarattiṃ amhākaṃ dhammakathaṃ kathāpessāma, iti tīhi ratanehi paribhuttaṃ pacchā mayaṃ paribhuñjissāma, evaṃ no dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatī”ti sannitṭhānaṃ katvā upasaṅkamimsu.

Yena navaṃ santhāgāraṃ tenupasaṅkamimsūti taṃdivasaṃ kira santhāgāraṃ kiñcāpi rājakulānaṃ dassanattāya devavimānaṃ viya susajjitaṃ hoti supaṭijaggitaṃ, buddhārahaṃ pana katvā apaññattaṃ. Buddhā hi nāma araññajjhāsayā araññārāmā antogāme vaseyyuṃ vā no vā, tasmā “bhagavato maṇaṃ jānitvā, paññāpessāmā”ti cintetvā, te bhagavantaṃ upasaṅkamimsu, idāni pana maṇaṃ labhitvā paññāpetukāmā yena santhāgāraṃ tenupasaṅkamimsu.

Sabbasanthariṃ santhāgāraṃ santharivāti yathā sabbameva santhataṃ hoti, evaṃ taṃ santharāpetvā. Sabbapaṭhamā tava “gomayaṃ nāma sabbamaṅgalesu vaṭṭatī”ti sudhāparikkammakatampi bhūmiṃ allagomayena opuñjāpetvā, parisukkhabhāvaṃ ñatvā, yathā akkantaṭṭhāne padaṃ paññāyati, evaṃ catujjātiyagandhehi limpāpetvā upari nānāvaṇṇakaṭasārake santharivā tesāṃ upari mahāpiṭṭhikakojaḥ ādiṃ katvā hatthattaraṃ assattharaṃ sīhattharaṃ byagghattharaṃ candattharaṃ kāsūriyattharaṃ kaccittattha rakādīhi nānāvaṇṇehi attharaṃ kehi santharibbayuttakaṃ sabbokāsaṃ santharāpesuṃ. Tena vuttaṃ “sabbasanthariṃ santhāgāraṃ santharivā”ti.

Āsanāni paññāpetvāti majjhaṭṭhāne tava maṅgalathambhaṃ nissāya mahārahaṃ buddhāsaṇaṃ paññāpetvā, tattha tattha yaṃ yaṃ mudukañca manoramañca paccattharaṇaṃ, taṃ taṃ paccattharivā ubhatolohitakaṃ manuññadassanaṃ upadhānaṃ upadahitvā upari suvaṇṇarajatātārakavicittavitānaṃ bandhitvā gandhadāmapupphadāmapattadāmādīhi alaṅkaritvā samantā dvādasahatthe ṭhāne pupphajālaṃ kāretvā, tiṃsahatthamattaṃ ṭhānaṃ paṭasāṇiyā parikkhipāpetvā pacchimabhittiṃ nissāya bhikkhusaṅghassa pallaṅkapīṭhaapassayaṃ pīṭhamuṇḍapīṭhāni paññāpetvā upari setapaccattharaṇehi paccattharāpetvā pācīnabhittiṃ nissāya attano attano mahāpiṭṭhikakojaḥ paññāpetvā manoramāni haṃsalomādipūritāni upadhānāni ṭhapāpesuṃ “evaṃ akilamamānā sabbarattiṃ dhammaṃ suñissāmā”ti. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “āsanāni paññāpetvā”ti.

Udakamaṇikaṃ patiṭṭhāpetvāti mahākucchikaṃ udakacāṭiṃ patiṭṭhāpetvā “evaṃ bhagavā ca bhikkhusaṅgho ca yathāruciyaṃ hatthe vā dhovissanti pāde vā, mukhaṃ vā vikkhālessanti”ti tesu tesu ṭhānesu maṇivaṇṇassa udakassa pūrāpetvā vāsattāya nānāpupphāni ceva udakavāsacuṇṇāni ca pakkhipitvā kadalipaṇṇehi pidahitvā patiṭṭhāpesuṃ. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “udakamaṇikaṃ patiṭṭhāpetvā”ti.

Telappadīpaṃ āropetvāti rajatasuvaṇṇādimaḍaṇḍadīpikāsu yonakarūpakirātārūpakādīnaṃ hatthe ṭhapitasuvaṇṇarajatādimaḍakapallikāsu ca telappadīpaṃ jālāpetvāti attho. Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti ettha pana te sakyaṛājāno na kevalaṃ santhāgārameva, atha kho yojanāvaṭṭe kapilavatthusmiṃ nagaravīthiyopi sammajjāpetvā dhaje ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadaliyo ca ṭhapāpetevā sakalanagaraṃ dīpamālādīhi vipakīṇṇatārakaṃ viya katvā “khīrūpage dārake khīraṃ pāyetha, dahare kumāre lahuṃ lahuṃ bhojetvā

sayāpetha, uccāsaddaṃ mā karittha, ajja ekarattiṃ satthā antogāme vasissati, buddhā nāma appasaddakāmā hontī”ti bheriṃ carāpetvā sayaṃ daṇḍadīpikā ādāya yena bhagavā tenupasaṅkamīsu.

Atha kho bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhiṃ bhikkhusaṅghena yena navaṃ santhāgāraṃ tenupasaṅkamīti “yassa dāni, bhante, bhagavā kālāṃ maññatī”ti evaṃ kira kālā ārocite bhagavā lākhārasatintarattakoviḷārapupphavaṇṇaṃ rattadupaṭṭaṃ kattariyā padumaṃ kantento viya, saṃvidhāya timaṇḍalaṃ paṭicchādentō nivāsetvā suvaṇṇapāmaṅgena padumakalāpaṃ parikkhipanto viya, vijjulatāsassirikaṃ kāyabandhanaṃ bandhitvā rattakambalena gajakumbhaṃ pariyonandhanto viya, ratanasatubbedhe suvaṇṇagghike pavāḷajālāṃ khipamāno viya suvaṇṇacetiye rattakambalakañcukaṃ paṭimuñcanto viya, gacchantāṃ puṇṇacandaṃ rattavaṇṇaḷāhakena paṭicchādayamāno viya, kañcanapabbatamatthake supakkalākhārasaṃ parisiñcanto viya, cittakūṭapabbatamatthakaṃ vijjulatāya parikkhipanto viya ca sacakkavāḷasineruyugandharaṃ mahāpathaviṃ sañcāletvā gahitaṃ nigrodhapallavasamānavāṇṇaṃ rattavarapaṃsukūlaṃ pārūpitvā, gandhakuṭīdvārato nikkhami kañcanaguhaṭo siho viya udayapabbatakūṭato puṇṇacando viya ca. Nikkhamitvā pana gandhakuṭīpamukhe aṭṭhāsi.

Athassa kāyato meghamukhehi vijjukalāpā viya rasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasadhārāparisekapiñjarapattapupphaphalaviṭape viya ārāmarukkhe kariṃsu. Tāvadeva ca attano attano pattacīvaramādāya mahābhikkhusaṅgho bhagavantaṃ parivāresi. Te pana parivāretvā ṭhitā bhikkhū evarūpā ahesuṃ - appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṃsaṭṭhā āradhaviṃsiyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahino sīlasampannā samādhisampannā paññāvimuttivimuttiñāḍassanasampannā. Tehi parivārīto bhagavā rattakambalaparikkhito viya suvaṇṇakkhandho, rattapadumasaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā, pavāḷavedikāparikkhito viya suvaṇṇapāsādo virocittha. Sāriputtamoggallānādayo mahātherāpi naṃ meghavaṇṇaṃ paṃsukūlaṃ pārūpitvā mañivammavammikā viya mahānāgā parivārayiṃsu vantarāgā bhinnakilesā vijaṭṭajātā chinnabandhanā kule vā gaṇe vā alaggā.

Iti bhagavā sayāṃ vītārāgo vītārāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoḥo vītamohehi, nittāṇho nittāṇhehi, nikkilesa nikkilesehi, sayāṃ buddho bahussutabuddhehi parivārīto pattaparivārītaṃ viya kesaraṃ, kesaraparivārītā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārīto viya chaddanto nāgarājā, navutihaṃsasahassaparivārīto viya dhataratṭho haṃsarājā, senaṅgaparivārīto viya cakkavattirājā, marugaṇaparivārīto viya sakko devarājā, brahmagaṇaparivārīto viya hāritamahābrahmā, tārāgaṇaparivārīto viya puṇṇacando asameṇa buddhavesena aparimāṇena buddhaviḷāsena kapilavatthugāṃmimaggaṃ paṭipajji.

Athassa puratthimakāyato suvaṇṇavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā asītihaṭṭhaṭṭhānaṃ aggaṃhesi pacchima-kāyato, dakkhiṇaṭṭhato, vāmaṭṭhato suvaṇṇavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā asītihaṭṭhaṭṭhānaṃ aggaṃhesi. Upari kesantato paṭṭhāya sabbakesāvatṭhehi moragīvaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā gaganatale asītihaṭṭhaṭṭhānaṃ aggaṃhesi. Heṭṭhā pādātalehi pavāḷavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā ghanapathaviṃ asītihaṭṭhaṭṭhānaṃ aggaṃhesi. Evaṃ samantā asītihaṭṭhaṭṭhānaṃ chabbaṇṇā buddharasmiyo vijjotamānā vipphandamānā kañcanadaṇḍadīpikāhi niccharitvā ākāsaṃ pakkhandajālā viya cātuddīpikamahāmeghato nikkhantavijjulatā viya vidhāviṃsu. Sabbadisābhāgā

suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyamānā viya, suvaṇṇaghaṭato
nikkhaṇṭasuvaṇṇarasadhārāhi siñcamānā viya, pasāritasuvaṇṇapaṭaparikkhattā viya,
verambhavātasamuṭṭhitakiṃsukakaṇikārapupphacuṇṇasamokiṇṇā viya
vipphāsiṃsu.

Bhagavatopi asītiānubyañjanabyāmapphādvattiṃsavaralakkhaṇasamujjalasarīraṃ
samuggatātārakam viya gaganatalaṃ, vikasitamiva padumavanaṃ, sabbapāliphullo
viya yojanasatiko pāricchattako, paṭipāṭiyā ṭhapitānaṃ dvattiṃsacandānaṃ
dvattiṃsasūriyānaṃ dvattiṃsacakkavattīnaṃ dvattiṃsadevarājānaṃ
dvattiṃsamahābrahmānaṃ siriyā sirim abhibhavamānaṃ viya virocittha, yathā taṃ
dasahi pāramīhi dasahi upapāramīhi dasahi paramatthapāramīhi sammadeva pūritāhi
samattiṃsapāramitāhi alaṅkataṃ. Kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni
dinnadānaṃ rakkhitasīlaṃ katakalyāṇakammaṃ ekasmiṃ attabhāve otaritvā
vipākaṃ dātuṃ ṭhānaṃ alabhamānaṃ sambādhapattaṃ viya ahoṣi.
Nāvāsahassabhaṇḍaṃ ekanāvaṃ āropanakālo viya, sakaṭasahassabhaṇḍaṃ
ekasakaṭaṃ āropanakālo viya, pañcavīsatiyā gaṅgānaṃ oghassa sambhijja
mukhadvāre ekato rāsibhūtakālo viya ahoṣi.

Imāya buddhasiriyā obhāsamānassāpi ca bhagavato purato anekāni
daṇḍadīpikāsahassāni ukkhipiṃsu, tathā pacchato, vāmapasse, dakkhiṇapasse.
Jāṭisumanacampakavanamallikārattuppala-nīluppala-bakulasinduvārapupphāni ceva
nīlapītādivaṇṇasugandhagandhacuṇṇāni ca cātuddīpikameghavissatṭhā
udakavuṭṭhiyo viya vipakiriyiṃsu. Pañcaṅgikatūriyanigghosā ceva
buddhadhammasaṅghaguṇapaṭiṣamuyuttā thutighosā ca sabbā disā pūrayiṃsu.
Devamanussanāgasupaṇṇagandhabbayakkhādīnaṃ akkhīni amatapānaṃ viya
labhiṃsu. Imasmiṃ pana ṭhāne ṭhatvā padasahassena gamanavaṇṇaṃ vattuṃ
vaṭṭati. Tatridaṃ mukhamattaṃ -

“Evaṃ sabbaṅgasampanno, kampayanto vasundharaṃ;
Aheṭṭhayanto pāṇāni, yāti lokavināyako.

“Dakkhiṇaṃ paṭhamam pādaṃ, uddharanto narāsabho
Gacchanto sirisampanno, sobhate dvipaduttamo.

“Gacchato buddhaseṭṭhassa, heṭṭhāpādatalaṃ mudu;
Samaṃ samphusate bhūmiṃ, rajasā nupalippati.

“Ninnaṭṭhānaṃ unnamati, gacchante lokanāyake;
Unnatañca samaṃ hoti, pathavī ca acetanā.

“Pāsāṇā sakkharā ceva, kathalā khāṇukaṇṭakā;
Sabbe maggā vivajjanti, gacchante lokanāyake.

“Nātidūre uddharati, naccāsanne ca nikkhipaṃ;
Aghaṭṭayanto niyyāti, ubho jāṇū ca gopphake.

“Nātisīghaṃ pakkamati, sampannacaraṇo muni;
Na cāpi saṇikaṃ yāti, gacchamāno samāhito.

“Uddhaṃ adho ca tiriyañca, disañca vidisaṃ tathā;
Na pekkhamāno so yāti, yugamattañhi pekkhati.

“Nāgavikkantacāro so, gamane sobhate jino;
Cāruṃ gacchati lokaggo, hāsayanto sadevake.

“Uḷurājāva sobhanto, catucārīva kesarī;
Tosayanto bahū satte, puram setṭham upāgamī”ti.

Vaṇṇakālo nāma kiresa, evaṃvidhesu kālesu buddhassa sarīravaṇṇe vā guṇavaṇṇe
vā dhammakathikassa thāmoyeva pamāṇam. Cuṇṇiyapadehi vā gāthābandhena vā
yattakam sakkoti, tattakam vattabbam. Dukkathitanti na vattabbam.
Appamāṇavaṇṇā hi buddhā. Tesam buddhāpi anavasesato vaṇṇam vattum
asamatthā, pageva itarā pajāti. Iminā sirivilāsena alaṅkatapaṭiyattam sakyarājakulam
pavisitvā bhagavā pasannacittena janena gandhadhūmavāsacuṇṇādīhi pūjyamāno
santhāgāram pāvisi. Tena vuttam “atha kho bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya
saddhim bhikkhusaṅghena yena navam santhāgāram tenupasaṅkamī”ti.

Bhagavantamyeva purakkhatvāti bhagavantam purato katvā. Tattha bhagavā
bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno gandhodakena nhāpetvā
dukūlacumbaṭakena vodakam katvā jātihiṅgulakena majjitvā rattakambalapalivethite
pīṭhe ṭhapitarattasuvaṇṇaghanapaṭimā viya ativirocittha. Ayaṃ panettha porāṇānam
vaṇṇabhaṇanamaggo -

“Gantvāna maṇḍalamāḷam, nāgavikkantacāraṇo;
Obhāsayanto lokaggo, nisīdi varamāsane.

“Tahim nisinno naradammasārathi,
Devātidevo satapuññalakkhaṇo;
Buddhāsane majjhagato virocati,
Suvaṇṇanekkhā viya paṇḍukambale.

“Nekkhā jambonadasseva, nikkhattam paṇḍukambale;
Virocati vītamalo, maṇiverocano yathā.

“Mahāsālova samphullo, nerurājāva’laṅkato;
Suvaṇṇayūpasaṅkāso, padumo kokanado yathā.

“Jalanto dīparukkhova, pabbatagge yathā sikhī;
Devānam pāricchattova, sabbaphullo virocatī”ti.

Kāpilavatthave sakye bahudeva rattiṃ dhammiyā kathāyāti ettha dhammakathā
nāma santhāgārānumodanāpaṭisaṃyuttā pakiṇṇakakathā veditabbā. Tadā hi
bhagavā ākāsagaṅgam otārento viya pathavojaṃ ākaḍḍhanto viya mahājambuṃ
matthake gahetvā cāleno viya yojanikam madhubhaṇḍam cakkayantena pīletvā
madhupānam pāyamāno viya kapilavatthuvāsīnam sakyānam hitasukhāvaham
pakiṇṇakakatham kathesi. “Āvāsadānam nāmetam, mahārāja, mahantam, tumhākam
āvāso mayā paribhutto, bhikkhusaṅghena ca paribhutto, mayā ca bhikkhusaṅghena
ca paribhutto pana dhammaratanena paribhutto yevāti tīhi ratanehi paribhutto nāma
hoti. Āvāsadānasmīhi dinne sabbadānam dinnameva hoti.
Bhummaṭṭhakapaṇṇasālāya vā sākhamāṇḍapassa vāpi ānisaṃso nāma

paricchinditum na sakkā. Āvāsadānānubhāvena hi bhava bhava nibbattassāpi sambādhitagabbhavāso na hoti, dvādasahattho ovarako viya mātukucchi asambādhova hoti”ti. Evaṃ nānāyavicittam bahum dhammim katham kathetvā -

“Sītam uṇham paṭihanti, tato vālamigāni ca;
Sirīsape ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.

“Tato vātātapo ghorō, sañjāto paṭihaññati;
Leṇatthañca sukhatthañca, jhāyituñca vipassitum.

“Vihāradānam saṅghassa, aggaṃ buddhena vaṇṇitam;
Tasmā hi paṇḍito poso, sampassam atthamattano.

“Vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute;
Tesaṃ annañca pānāñca, vatthasenāsanāni ca.

“Dadeyya ujubhūtesu, vippasannena cetasā;
Te tassa dhammam desenti, sabbadukkhāpanūdanam;
Yaṃ so dhammam idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti. -

Evaṃ “ayampi āvāse ānisaṃso, ayampi āvāse ānisaṃso”ti bahudeva rattim atirekataram diyaḍḍhayāmaṃ āvāsānisaṃsakatham kathesi. Tattha imā tāva gāthāva saṅgaham āruḷhā, pakiṇṇakadhammadesanā pana saṅgaham nārohati. Sandassetvātiādini vuttatthāneva.

Abhikkantāti atikkantā dve yāmā gatā. Yassa dāni kalam maññathāti yassa tumhe gamanassa kalam maññatha, gamanakālo tumhākaṃ, gacchathāti vuttam hoti. Kasmā pana bhagavā te uyyojesīti? Anukampāya. Sukhumālā hi te, tiyāmarattim nisīditvā vītināmentānam sarīre ābādho uppajjeyya. Bhikkhusaṅghopi mahā, tassa ṭhānanisajjānam okāso laddhum vaṭṭatīti ubhayānukampāya uyyojesi.

Vigatathinamiddhoti tatra kira bhikkhū yāmadvayaṃ ṭhitāpi nisinnāpi acālayimso, pacchimayāme pana āhāro pariṇamati, tassa pariṇatattā bhikkhusaṅgho vigatathinamiddho jātoti akāraṇametam. Buddhānañhi katham suṇantassa kāyikacetāsikadarathā na honti, kāyacittalahutādayo uppajjanti, tena tesaṃ dve yāme ṭhitānampi nisinnānampi dhammam suṇantānam thinamiddham vigatam, pacchimayāmevi sampatte tathā vigatameva jātam. Tenāha “vigatathinamiddho”ti.

Piṭṭhi me āgilāyatīti kasmā āgilāyati? Bhagavato hi chabbassāni mahāpadhānam padahantassa mahantam kāyadukkham ahosi, athassa aparabhāge mahallakakāle piṭṭhivāto uppajjīti. Akāraṇam vā etam. Pahoti hi bhagavā uppannam vedanam vikkhambhetvā ekampi dvepi sattāhāni ekapallaṅkena nisīditum. Santhāgārasālam pana catūhi iriyāpathehi paribhuñjitukāmo ahosi. Tattha pādadhovanaṭṭhānato yāva dhammāsanaṃ agamāsi, ettake ṭhāne gamanam nipphannaṃ. Dhammāsanaṃ pattam thokaṃ ṭhatvā nisīdi, ettake ṭhāne ṭhānam nipphannaṃ. Dveyāmaṃ dhammāsane nisīdi, ettake ṭhāne nisajjā nipphannā. Idāni dakkhiṇena passena thokaṃ nipanne sayanam nipphajjissatīti evam catūhi iriyāpathehi paribhuñjitukāmo ahosi. Upādinnaṃ sarīrañca nāma “no āgilāyati”ti na vattabbaṃ, tasmā ciranisajjāya sañjātam appakampi āgilāyanaṃ gahetvā evamāha.

Sanhāṭiṃ paññāpetvāti santhāgārassa kira ekapasse te rājāno paṭasāṇiṃ parikkhipāpetvā kappiyamañcakaṃ paññāpetvā kappiyapaccattharaṇena attharivā upari suvaṇṇatārakagandhamālādīdāmapaṭimaṇḍitaṃ vitānaṃ bandhitvā gandhatelappadīpaṃ āropayimsu, “appeva nāma satthā dhammāsanato vuṭṭhāya thokaṃ vissamanto idha nipajjeyya, evaṃ no imaṃ santhāgāraṃ bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatī”ti. Satthāpi tadeva sandhāya tattha saṅghāṭiṃ paññāpetvā nipajji. Uṭṭhānasaññaṃ manasi karitvāti “ettakaṃ kālaṃ atikkamitvā vuṭṭhahissāmi”ti vuṭṭhānasaññaṃ citte ṭhapetvā, tañca kho aniddāyantova therassa dhammakathaṃ suṇamāno.

Avassutapariyāyanti avassutassa pariyāyaṃ, avassutassa kāraṇanti attho. Adhimuccatīti kilesādhimuccanena adhimuccati, giddho hoti. Byāpajjatīti byāpādasena pūticitto hoti. Cakkhutoti cakkhubhāvena. Māroti kilesamāropi devaputtamāropi. Otāranti vivaraṃ. Ārammaṇanti paccayaṃ. Naḷāgāratiṇāgāraṃ viya hi savisevanāni āyatanāni, tiṇukkā viya kilesupattirahaṃ ārammaṇaṃ, tiṇukkāya ṭhapitaṭhapitaṭṭhāne aṅgārassujjalanaṃ viya ārammaṇe āpāthamāgate kilesānaṃ uppatti. Tena vuttaṃ labhetha māro otāranti.

Sukkapakkhe bahalamattikapiṇḍāvalepanaṃ kūṭāgāraṃ viya nibbisevanāni āyatanāni, tiṇukkā viya vuttapakārārammaṇaṃ, tiṇukkāya ṭhapitaṭhapitaṭṭhāne nibbāpanaṃ viya nibbisevanānaṃ āyatanānaṃ ārammaṇe āpāthamāgate kilesapariḷāhassa anuppatti. Tena vuttaṃ neva labhetha māro otāranti.

7. Dukkhadhammasuttavaṇṇanā

244. Sattame dukkhadhammānanti dukkhasambhavadhammānaṃ. Pañcasu hi khandhesu sati chedanavadhabandhanādibhedaṃ dukkhaṃ sambhavati, tasmā te dukkhasambhavadhammattā dukkhadhammāti vuccanti. Tathā kho panassāti tenākārenassa. Yathāssa kāme passatoti yenākārenassa kāme passantassa. Yathā carantanti yenākārena cāraṇca vihāraṇca anubandhitvā carantaṃ. Aṅgārakāsūpamā kāmā diṭṭhā hontīti pariyetṭhimūlakassa ceva paṭisandhimūlakassa ca dukkhassa vasena aṅgārakāsu viya mahāpariḷāhāti diṭṭhā honti. Kāme pariyesantānañhi nāvāya mahāsamuddogāhanaajapathasaṅkupathapaṭipajjanaubhatobyūḷhasaṅgāmapakkhan danādivasena pariyetṭhimūlakampi, kāme paribhuñjantānaṃ kāmāparibhogacetanāya catūsu apāyesu dinnapaṭisandhimūlakampi mahāpariḷāhadukkhaṃ uppajjati. Evametassa duvidhassāpi dukkhassa vasena aṅgārakāsu viya mahāpariḷāhāti diṭṭhā honti.

Dāyanti aṭaviṃ. Puratopi kaṇṭakoti purimapasse vijjhitukāmo viya āsannaṭṭhāneyeva ṭhitakaṇṭako. Pacchatotiādīsipi eseva nayo. Heṭṭhā pana pādehi akkantaṭṭhānassa santike, na akkantaṭṭhāneyeva. Evaṃ so kaṇṭakagabbhaṃ pavitṭho viya bhavēyya. Mā maṃ kaṇṭakoti mā maṃ kaṇṭako vijjhīti kaṇṭakavedhaṃ rakkhamāno.

Dandho, bhikkhave, satuppādoti satiyā uppādoyeva dandho, uppannamattāya pana tāya kāci kilesā niggahitāva honti, na saṅṭhātuṃ sakkonti. Cakkhudvārasmiñhi rāgādīsū uppannesu dutiyajavanavārena “kilesā me uppannā”ti ñatvā tatiye javanavāre saṃvarajavanamyeva javati. Anacchariyañcetaṃ, yaṃ vipassako tatiyajavanavāre kilese niggāṇheyya. Cakkhudvāre pana iṭṭhārammaṇe āpāthagate bhavaṅgaṃ āvaṭṭetvā āvajjanādīsū uppannesu voṭṭhabbanānantaraṃ sampattakilesajavanavāraṃ nivattetvā kusalameva uppādeti. Āradhavi-passakānañhi ayamānisamso bhāvanāpaṭisaṅkhāne patiṭṭhitabhāvassa.

Abhihaṭṭhuṃ pavāreyyunti sudinnattherassa viya raṭṭhapālakulaputtassa viya ca kāyena vā satta ratanāni abhiharitvā vācāya vā “amhākaṃ dhanato yattakaṃ icchasi, tattakaṃ gaṇhā”ti vadantā pavāreyyūṃ. Anudahantīti sarīre paliveṭṭhitattā uṇhapariḷāhaṃ janetvā anudahanti. Sañjātasede vā sarīre laggantā anusentītipi attho. Yañhi taṃ, bhikkhave, cittanti idaṃ yasmā citte anāvaṭṭante puggalassa āvaṭṭanaṃ nāma natthi. Evarūpañhi cittaṃ anāvaṭṭanti, tasmā vuttaṃ. Iti imasmimṃ sutte vipassanābalameva dīpitaṃ.

8. Kiṃsukopamasuttavaṇṇanā

245. Atṭhame dassananti paṭhamamaggassetam adhivacanaṃ. Paṭhamamaggo hi kilesapahānakiccaṃ sādiento paṭhamam nibbānaṃ passati, tasmā dassananti vuccati. Gotrabhuññaṃ pana kiñcāpi maggato paṭhamataraṃ passati, passitvā pana kattabbakiccassa kilesapahānassa abhāvena na dassananti vuccati. Apica cattāropi maggā dassanameva. Kasmā? Sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṃ visujjhati, phalakkhaṇe visuddhaṃ. Sakadāgāmianāgāmiarahattamaggakkhaṇe visujjhati, phalakkhaṇe visuddhanti evaṃ kathentānaṃ bhikkhūnaṃ sutvā so bhikkhu “ahampi dassanaṃ visodhetvā arahattaphale patiṭṭhito dassanavisuddhikaṃ nibbānaṃ sacchikatvā viharissāmī”ti taṃ bhikkhuṃ upasaṅkamitvā evaṃ pucchi. So phassāyatanakammaṭṭhāniko channaṃ phassāyatanānaṃ vasena rūpārūpadhamme pariggahetvā arahattaṃ patto. Ettha hi purimāni pañca āyatanāni rūpaṃ, manāyatanaṃ arūpaṃ. Iti so attanā adhigatamaggameva kathesi.

Asantuṭṭhoti padesasaṅkhāresu ṭhatvā kathitattā asantuṭṭho. Evaṃ kirassa ahosi - “ayaṃ padesasaṅkhāresu ṭhatvā kathesi. Sakkā nu kho padesasaṅkhāresu ṭhatvā dassanavisuddhikaṃ nibbānaṃ pāpuṇitu”nti? Tato naṃ pucchi - “āvuso, tvaṃyeva nu kho idaṃ dassanavisuddhikaṃ nibbānaṃ jānāsi, udāhu aññepi jānantā atthī”ti. Atthāvuso, asukavihāre asukatthero nāmāti. So tampi upasaṅkamitvā pucchi. Etenupāyena aññampi aññampīti.

Ettha ca dutiyo pañcakkhandhakammaṭṭhāniko rūpakkhandhavasena rūpaṃ, sesakkhandhavasena nāmanti nāmarūpaṃ vavatthapetvā anukkamena arahattaṃ patto. Tasmā sopi attanā adhigatamaggameva kathesi. Ayaṃ pana “imesaṃ aññamaññaṃ na sameti, paṭhamena sappadesasaṅkhāresu ṭhatvāva kathitaṃ, iminā nippadesesū”ti asantuṭṭho hutvā tatheva taṃ pucchitvā pakkāmi.

Tatiyo mahābhūtakammaṭṭhāniko cattāri mahābhūtāni saṅkhepato ca vitthārato ca pariggahetvā arahattaṃ patto, tasmā ayampi attanā adhigatamaggameva kathesi. Ayaṃ pana “imesaṃ aññamaññaṃ na sameti, paṭhamena sappadesasaṅkhāresu ṭhatvā kathitaṃ, dutiyena nippadesesu, tatiyena atisappadesesū”ti asantuṭṭho hutvā tatheva taṃ pucchitvā pakkāmi.

Catuttho tebhūmakakammaṭṭhāniko. Tassa kira samappavattā dhātuyo ahesuṃ, kallasarīraṃ balapattaṃ, kammaṭṭhānānipissa sabbāneva sappāyāni, atītā vā saṅkhārā hontu anāgatā vā paccuppannā vā kāmāvacarā vā rūpāvacarā vā arūpāvacarā vā, sabbepi sappāyāva. Asappāyakammaṭṭhānaṃ nāma natthi. Kālesupi purebhattaṃ vā hotu pacchābhattaṃ vā paṭhamayāmādayo vā, asappāyo kālo nāma natthi. Yathā nāma cāribhūmiṃ otiṇṇo mahāhatthī hatthena gahettabbaṃ hattheneva luñcitvā gaṇhāti, pādehi paharitvā gahettabbaṃ pādehi paharitvā gaṇhāti, evameva sakale tebhūmakadhamme kalāpaggāhena gahetvā sammasanto arahattaṃ patto,

tasmā esopi attanā adhigatamaggameva kathesi. Ayaṃ pana “imesaṃ aññamaññaṃ na sameti. Paṭhamena sappadesasaṅkhāresu tathavā kathitaṃ, dutiyena nippadesesu, puna tatiyena sappadesesu, catutthena nippadesesuyevā”ti asantuṭṭho hutvā taṃ pucchi - “kiṃ nu kho, āvuso, idaṃ dassanavisuddhikaṃ nibbānaṃ tumhehi attanova dhammatāya ñātaṃ, udāhu kenaci vo akkhāta”nti? Āvuso, mayaṃ kiṃ jānāma? Atthi pana sadevake loke sammāsambuddho, taṃ nissāyetaṃ amhehi ñātanti. So cintesi - “ime bhikkhū mayhaṃ ajjhāsayaṃ gahetvā kathetuṃ na sakkonti, ahaṃ sabbaññubuddhameva pucchitvā nikkaṅkho bhavissāmī”ti yena bhagavā tenupasaṅkami.

Bhagavā tassa vacanaṃ sutvā “yehi te pañho kathito, te cattāropi khīṇāsavā, sukathitaṃ tehi, tvaṃ pana attano andhabālatāya taṃ na sallakkhesī”ti na evaṃ vihesesi. Kārakabhāvaṃ panassa ñatvā “atthagavesako esa, dhammadesanāya eva naṃ bujjhāpessāmī”ti kiṃsukopamaṃ āhari. Tattha bhūtaṃ vatthuṃ katvā evamattho vibhāvetabbo - ekasmiṃ kira mahānagare eko sabbaganthadharo brāhmaṇavejjo paṇḍito paṭivasati. Atheko nagarassa pācīnadvāragāmaṃ vāsī paṇḍurogapuriso tassa santikaṃ āgantvā taṃ vanditvā aṭṭhāsi. Vejjapaṇḍito tena saddhiṃ sammoditvā “kenatthena āgatosi bhadramukhā”ti, pucchi. Rogenamhi, ayya, upadduto, bhesajjaṃ me kathehīti. Tena hi, bho, gaccha, kiṃsukarukkhaṃ chinditvā, sosetvā jhāpetvā, tassa khārodakaṃ gahetvā iminā ciminā ca bhesajjena yojetvā, ariṭṭhaṃ katvā piva, tena te phāsukaṃ bhavissatīti. So tathā katvā nirogo balavā pāsādiko jāto.

Athañño dakkhiṇadvāragāmaṃ vāsī puriso teneva rogena āturo “asuko kira bhesajjaṃ katvā arogo jāto”ti sutvā taṃ upasaṅkamitvā pucchi - “kena te, samma, phāsukaṃ jāto”nti. Kiṃsukāriṭṭhena nāma, gaccha tvampi karohīti. Sopi tathā katvā tādisova jāto.

Athañño pacchimadvāragāmaṃ vāsī...pe... uttaradvāragāmaṃ vāsī puriso teneva rogena āturo “asuko kira bhesajjaṃ katvā arogo jāto”ti taṃ upasaṅkamitvā pucchi “kena te, samma, phāsukaṃ jāto”nti? Kiṃsukāriṭṭhena nāma, gaccha tvampi karohīti. Sopi tathā katvā tādisova jāto.

Athañño paccantavāsī aditṭhapubbakiṃsuko eko puriso teneva rogena āturo ciraṃ tāni tāni bhesajjāni katvā roge avūpasamamāne “asuko kira nagarassa pācīnadvāragāmaṃ vāsī puriso bhesajjaṃ katvā arogo jāto”ti sutvā “gacchāmahampi, tena katabhesajjaṃ karissāmī”ti daṇḍamolubbha anupubbena tassa santikaṃ gantvā, “kena te, samma, phāsukaṃ jāto”nti pucchi. Kiṃsukāriṭṭhena sammāti. Kīdiso pana so kiṃsukoti. Jhāpitagāme tithajhāmathūṇo viyāti. Iti so puriso attanā diṭṭhākārenava kiṃsukaṃ ācikkhi. Tena hi diṭṭhākāle kiṃsuko patitapatto khāṇukakāle diṭṭhattā tādisova hoti.

So pana puriso sutamaṅgalikattā “ayaṃ ‘jhāpitagāme jhāmathūṇo viyā’ti āha, amaṅgalametaṃ. Etasmiñhi me bhesajje katepi rogo na vūpasamissatī”ti tassa veyyākaraṇena asantuṭṭho taṃ pucchi - “kiṃ nu kho, bho, tvaññeva kiṃsukaṃ jānāsi, udāhu aññopi atthī”ti. Atthi, bho, dakkhiṇadvāragāme asuko nāmāti. So taṃ upasaṅkamitvā pucchi, svāssa pupphitakāle diṭṭhattā attano dassanānurūpena “lohitako kiṃsuko”ti āha. So “ayaṃ purimena viruddhaṃ āha, kālako lohitakato suvidūrādūre”ti tassapi veyyākaraṇena asantuṭṭho “atthi pana, bho, aññopi koci kiṃsukadassāvī, yena kiṃsuko diṭṭhapubbo”ti? Pucchitvā, “atthi pacchimadvāragāme

asuko nāmā”ti vutte tampi upasaṅkamtivā pucchi. Svāssa phalitakāle diṭṭhattā attano dassanānurūpena “ocirakajāto ādinnasipātiko”ti āha. Phalitakālasmiñhi kiṃsuko olambamānacārako viya adhomukhaṃ katvā gahitaasikoso viya ca sirīsaruḁkho viya ca lambamānaphalo hoti. So “ayaṃ purimehi viruddhaṃ āha, na sakkā imassa vacanaṃ gahetu”nti tassapi veyyākaraṇena asantuṭṭho “atthi pana, bho, aññopi koci kiṃsukadassāvī, yena kiṃsuko diṭṭhapubbo”ti? Pucchitvā, “atthi uttaradvāragāme asuko nāmā”ti vutte tampi upasaṅkamtivā pucchi. So assa sañchannapattakāle diṭṭhattā attano dassanānurūpena “bahalapattapalāso sandacchāyo”ti āha. Sandacchāyo nāma saṃsanditvā ṭhitacchāyo.

So “ayampi purimehi viruddhaṃ āha, na sakkā imassa vacanaṃ gahetu”nti tassapi veyyākaraṇena asantuṭṭho taṃ āha, “kiṃ nu kho, bho, tumhe attanova dhammatāya kiṃsukaṃ jānātha, udāhu kenaci vo akkhāto”ti? Kiṃ, bho, mayaṃ jānāma? Atthi pana mahānagaraṃ majjhe amhākaṃ ācariyo vejjapaṇḍito, taṃ nissāya amhehi ñātanti. “Tena hi ahampi ācariyameva upasaṅkamtivā nikkaṅkho bhavissāmī”ti tassa santikaṃ upasaṅkamtivā taṃ vanditvā aṭṭhāsi. Vejjapaṇḍito tena saddhiṃ sammoditvā, “kenatthena āgatosi bhadramukhā”ti pucchi. Rogenamhi, ayya, upadduto, bhesajjaṃ me kathethāti. Tena hi, bho, gaccha, kiṃsukaruḁkhaṃ chinditvā sosetvā jhāpetvā tassa khārodakaṃ gahetvā iminā ciminā ca bhesajjena yojetvā ariṭṭhaṃ katvā piva, etena te phāsukaṃ bhavissatīti. So tathā katvā nirogo balavā pāsādiko jāto.

Tattha mahānagaraṃ viya nibbānagaraṃ daṭṭhabbaṃ. Vejjapaṇḍito viya sammāsambuddho. Vuttampi ce taṃ “bhisakko sallakattoti kho, sunakkhatta, tathāgatassetam adhivacanaṃ arahato sammāsambuddhassā”ti catūsu dvāragāmesu cattāro vejjantevāsikā viya cattāro dassanavisuddhipattā khīṇāsavā. Paccantavāsī paṭhamapuriso viya pañhapucchako bhikkhu. Paccantavāsino catunnaṃ vejjantevāsikānaṃ kathāya asantuṭṭhassa ācariyameva upasaṅkamtivā pucchanakālo viya imassa bhikkhuno catunnaṃ dassanavisuddhipattānaṃ khīṇāsavānaṃ kathāya asantuṭṭhassa satthāraṃ upasaṅkamtivā pucchanakālo.

Yathā yathā adhimuttānanti yena yenākārena adhimuttānaṃ. Dassanaṃ suvisuddhanti nibbānadassanaṃ suṭṭhu visuddhaṃ. Tathā tathā kho tehi sappurisehi byākatanti tena tenevākārena tuyhaṃ tehi sappurisehi kathitaṃ. Yathā hi “kāḷako kiṃsuko”ti kathento na aññaṃ kathesi, attanā diṭṭhanayena kiṃsukameva kathesi, evameva chaphassāyatanānaṃ vasena dassanavisuddhipattakhīṇāsavopi imaṃ pañhaṃ kathento na aññaṃ kathesi, attanā adhigatamaggena dassanavisuddhikaṃ nibbānameva kathesi.

Yathā ca “lohitako ocirakajāto bahalapattapalāso kiṃsuko”ti kathentopi na aññaṃ kathesi, attanā diṭṭhanayena kiṃsukameva kathesi, evameva pañcupādānakkhandhavasena catumahābhūtavasena tebhūmakadhamavasena dassanavisuddhipattakhīṇāsavopi imaṃ pañhaṃ kathento na aññaṃ kathesi, attanā adhigatamaggena dassanavisuddhikaṃ nibbānameva kathesi.

Tattha yathā kāḷakakāle kiṃsukadassāvinopi taṃ dassanaṃ bhūtaṃ tacchaṃ na tena aññaṃ diṭṭhaṃ, kiṃsukova diṭṭho, evameva chaphassāyatanavasena dassanavisuddhipattassāpi khīṇāsavassa dassanaṃ bhūtaṃ tacchaṃ, na tena aññaṃ kathitaṃ, attanā adhigatamaggena dassanavisuddhikaṃ nibbānameva kathitaṃ. Yathā ca lohitakāle ocirakajātakāle bahalapattapalāsakāle kiṃsukadassāvinopi taṃ

dassanaṃ bhūtaṃ tacchaṃ, na tena aññaṃ diṭṭhaṃ, kiṃsukova diṭṭho, evameva pañcupādānakkhandhavasena catumahābhūtavasena tebhūmakadhamavasena dassanavisuddhipattassāpi khīṇāsavassa dassanaṃ bhūtaṃ tacchaṃ, na tena aññaṃ kathitaṃ, attanā adhigatamaggena dassanavisuddhikaṃ nibbānameva kathitaṃ.

Seyyathāpi, bhikkhu rañño paccantimaṃ nagaranti idaṃ kasmā āradhmaṃ? Sace tena bhikkhunā taṃ sallakkhitaṃ, athassa dhammadesanattaṃ āradhmaṃ. Sace na sallakkhitaṃ, athassa iminā nagaropamena tasseevatthassa dīpanatthāya āvibhāvanatthāya āradhmaṃ. Tattha yasmā majjhimapadese nagarassa pākārādīni thirāni vā hontu dubbalāni vā, sabbaso vā mā hontu, corāsaṅkā na honti, tasmā taṃ aggahetvā “paccantimaṃ nagara”nti āha. Daḷhuddhāpanti thirapākāraṃ. Daḷhapākāratoraṇanti thirapākārañceva thiratoraṇaṅca. Toraṇāni nāma hi purisubbedhāni nagarassa alaṅkāratthaṃ karīyanti, coranivāraṇatthānīpi hontiyeva. Atha vā toraṇanti piṭṭhasaṅghāṭassetam nāmaṃ, thirapiṭṭhasaṅghāṭantīpi attho. Chadvāraṇanti nagaradvāraṃ nāma ekampi hoti dvepi satampi sahasampi, idha pana satthā chadvārikanagaraṃ dassento evamāha. Paṇḍitoti paṇḍiccena samannāgato. Byattoti veyyattiyena samannāgato visadaññaṃ. Medhāvīti ṭhānupattikapaññaṅkaṭṭhāya medhāya samannāgato.

Puratthimāya disāyātiādimhi bhūtamattaṃ katvā evamattho veditabbo - samiddhe kira mahānagare sattaratanasampanno rājā cakkavatti rajjaṃ anusāsati, tassetam paccantanagaraṃ rājāyuttavirahitaṃ, atha purisā āgantvā “amhākaṃ, deva, nagare āyuttako natthi, dehi no kiñci āyuttaka”nti āhaṃsu. Rājā ekaṃ puttaṃ datvā “gacchatha, etaṃ ādāya tattha abhisiñcitvā vinicchayaṭṭhānādīni katvā vasathā”ti. Te tathā akaṃsu. Rājaputto pāpamittasaṃsaggena katipāheyyeva surāsoṇḍo hutvā, sabbāni vinicchayaṭṭhānādīni hāretvā, nagaramajjhe dhuttehi parivārito suraṃ pivanto naccagītādiratiyā vītināmeti. Atha rañño āgantvā ārocayīṃsu.

Rājā ekaṃ paṇḍitaṃ amaccaṃ āṇāpesi - “gaccha kumāraṃ ovaditvā, vinicchayaṭṭhānādīni kāretvā, puna abhisekaṃ katvā, ehī”ti. Na sakkā, deva, kumāraṃ ovadituṃ, caṇḍo kumāro ghāteyyāpi manti. Athekaṃ balasampannaṃ yodhaṃ āṇāpesi - “tvam iminā saddhiṃ gantvā sace so ovāde na tiṭṭhati, sīsamassa chindāhī”ti. Iti so amacco yodho cāti idaṃ sīghaṃ dūtayugaṃ tattha gantvā dovārikaṃ pucchi - “kahaṃ, bho, nagarassa sāmi kumāro”ti. Esa majjhesiṅghātake suraṃ pivanto dhuttaparivārito gītādiratiṃ anubhonto nisinnoti. Atha taṃ dūtayugaṃ gantvā amacco tāvettha, “sāmi, vinicchayaṭṭhānādīni kira kāretvā sādhuṃ rajjaṃ anusāsā”ti āha. Kumāro asuṇanto viya nisīdi. Atha naṃ yodho sīse gahetvā, “sace rañño āṇaṃ karosi, kara, no ce, ettheva te sīsaṃ pātessāmī”ti khaggaṃ abbāhi. Paricārakā dhuttā tāvadeva disāsu palāyīṃsu. Kumāro bhīto sāsanaṃ sampatiṇṇi. Athassa te tattheva abhisekaṃ katvā setacchattaṃ ussāpetvā “sammā rajjaṃ anusāsāhī”ti rañña vuttaṃ yathābhūtavacanaṃ niyyātetvā yathāgatamaggameva paṭipajjīṃsu. Imamatthaṃ āvikaronto bhagavā “puratthimāya disāyā”ti āha.

Tatridaṃ opammasaṃsandanaṃ - samiddhamahānagaraṃ viya hi nibbānanagaraṃ daṭṭhabbaṃ, sattaratanasamannāgato rājā cakkavatti viya sattabojjhaṅgaratanasamannāgato dhammarājā sammāsambuddho, paccantimanagaraṃ viya sakkāyanagaraṃ, tasmīṃ nagare kūṭarājaputto viya imassa bhikkhuno kūṭacittuppādo, kūṭarājaputtassa dhuttehi parivāritakālo viya imassa bhikkhuno pañcahi nīvaraṇehi samaṅgikālo, dve sīghadūtā viya samathakammaṭṭhānaṅca vipassanākammaṭṭhānaṅca, mahāyodhena sīse gahitakālo

viya uppannapaṭṭhamajjhānasamādhinā niccalam katvā cittaggahitakālo, yodhena sīse gahitamatte dhuttānam disāsu palāyitvā dūrībhāvo viya paṭṭhamajjhānamhi uppannamatte nīvaraṇānam dūrībhāvo, “karissāmi rañño sāsana”nti sampatiṭṭhitamatte vissatṭhakālo viya jhānato vuṭṭhitakālo, amaccena rañño sāsanaṃ ārocitakālo viya samādhinā cittaṃ kammaniyam katvā vipassanākammatṭhānassa vaḍḍhitakālo, tatthevassa tehi dvīhi dūtehi katābhisekassa setacchattaussāpanam viya samathavipassanākammatṭhānam nissāya arahattappattassa vimuttisetacchattussāpanam veditabbam.

Nagaranti kho bhikkhu imassetam cātumahābhūtikassa kāyassa adhivacanantiādīsu pana cātumahābhūtikassātiādīnam padānam attho heṭṭhā vitthāritova. Kevalam pana viññāṇarājaputtassa nivāsaṭṭhānattā ettha kāyo “nagara”nti vutto, tasseva dvārabhūtattā cha āyatanāni “dvārānī”ti, tesu dvāresu niccam suppatiṭṭhitattā sati “dovāriko”ti, kammatṭhānam ācikkhantena dhammarājena pesitattā samathavipassanā “sīgham dūtayuga”nti. Ettha mahāyodho viya samatho, paṇḍitāmacco viya vipassanā veditabbā.

Majjhe siṅghāṭakoti nagaramajjhe siṅghāṭako. Mahābhūtānanti hadayavatthussa nissayabhūtānam mahābhūtānam. Vatthurūpassa hi paccayadassanattamevetam cātumahābhūtaggaṇam katam. Nagaramajjhe pana so rājakumāro viya sarīramajjhe hadayarūpasiṅghāṭake nisinno samathavipassanādūtehi arahattābhisekena abhisiñcitabbo vipassanāviññāṇarājaputto daṭṭhabbo. Nibbānam pana yathābhūtasabhāvam akuppaṃ adhikārīti katvā yathābhūtam vacananti vuttam. Ariyamaggo pana yādisova pubbabhāgavipassanāmaggo, ayampi aṭṭhaṅgasamannāgatattā tādisoyevāti katvā yathāgatamaggoti vutto. Idam tāvettha dhammadesanattam ābhatāya upamāya saṃsandanam.

Tassevatthassa pākāṭikaraṇattam ābhatapakkhe pana idam saṃsandanam - ettha hi chadvārūpamā chaphassāyatanavasena dassanavisuddhipattam khīṇāsavam dassetum ābhatā, nagarasāmiupamā pañcakkhandhavasena, siṅghāṭakūpamā cātumahābhūtavasena, nagarūpamā tebhūmakadhammavasena dassanavisuddhipattam khīṇāsavam dassetum ābhatā. Saṅkhepato panimasmiṃ sutte catusaccameva kathitam. Sakalenapi hi nagarasambhārena dukkhasaccameva kathitam, yathābhūtavacanena nirodhasaccam, yathāgatamaggena maggasaccam, dukkhasa pana pabhāvikā taṇhā samudayasaccam. Desanāpariyosāne pañhapucchako bhikkhu sotāpattiṭṭhitoti.

9. Vīṇopamasuttavaṇṇanā

246. Navame yassa kassaci, bhikkhave, bhikkhusa vā bhikkhuniyā vāti idam satthā yathā nāma mahākuṭumbiko mahantaṃ kasikammaṃ katvā, nipphannasasso gharadvāre maṇḍapaṃ katvā, ubhatosaṅghassa dānam pavatteyya. Kiñcāpi tena ubhatosaṅghassa dānam paṭṭhapitaṃ, dvīsu pana parisāsu santappitāsu sesajanampi santappetiyeva, evameva bhagavā samadhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā bodhimaṇḍe sabbaññutaññānam adhigantvā pavattitavaradhammacakko jetavanamahāvihāre nisinno bhikkhuparisāya ceva bhikkhuniparisāya ca mahādhammayāgaṃ yajanto vīṇopamasuttaṃ ārabhi. Tam penetaṃ kiñcāpi dve parisā sandhāya āraddham, catunnampi pana parisānam avāritaṃ. Tasmā sabbehi sotabbañceva saddhātappañca, pariyogāhitvā cassa attharaso vinditabboti.

Tattha chandotiādīsu chando nāma pubbuppattikā dubbalataṇhā, so rañjetum na

sakkoti. Aparāparam uppajjamānā pana balavataṇhā rāgo nāma, so rañjetum sakkoti. Daṇḍādānādīni kātum asamattho pubbuppattiko dubbalakodho doso nāma. Tāni kātum samattho aparāparuppattiko balavakodho paṭighaṃ nāma. Moho pana mohanassammohanavasena uppannaṃ aññāṇaṃ. Evamettha pañcahi padehi tīṇi akusalamūlāni gahitāni. Tesu gahitesu sabbepi tammūlakā kilesā gahitāva honti. “Chando rāgo”ti vā padadvayena aṭṭhalobhasahagatacittuppādā, “doso paṭigha”nti padadvayena dve domanassasahagatacittuppādā, mohapadena lobhadosaarahitā dve uddhaccavikicchāsahagatacittuppādā gahitāti. Evaṃ sabbepi dvādasa cittuppādā dassitāva honti.

Sabhayoti kilesacorāṇaṃ nivāsaṭṭhānattā sabhayo. Sappaṭibhayoti vadhabandhanādīnaṃ kāraṇattā sappatibhayo. Sakaṇṭakoti rāgādīhi kaṇṭakehi sakaṇṭako. Sagahanoti rāgagahanādīhi sagahano. Ummaggoti devalokaṃ vā manussalokaṃ vā nibbānaṃ vā gacchantassa amaggo. Kummaggoti kucchitajegucchibhūtaṭṭhānagamanaekapadikamaggo viya apāyasampāpakattā kummaggo. Duhitikoti ettha ihitī iriyanā, dukkhā ihi etthāti, duhitiko. Yasmiñhi magge mūlaphalādikhādanīyaṃ vā sāyaṇīyaṃ vā natthi, tasmīṃ iriyanā dukkhā hoti, na sakkā taṃ paṭipajjitvā icchitaṭṭhānaṃ gantum. Kilesamaggampi paṭipajjitvā na sakkā sampattibhavaṃ gantunti kilesamaggo duhitikoti vutto. Dvīhitikotipi pāṭho, esevattho. Asappurisevitoti kokālikādīhi asappurisehi sevito.

Tato cittaṃ nivārayeti tehi cakkhuviññeyyehi rūpehi taṃ chandādivasena pavattacittaṃ asubhāvajjanādīhi upāyehi nivāraye. Cakkhudvārasmiñhi iṭṭhārammaṇe rāge uppanne asubhato āvajjantassa cittaṃ nivattati, aniṭṭhārammaṇe dose uppanne mettato āvajjantassa cittaṃ nivattati, majjhārammaṇe mohe uppanne uddesaparipucchāṃ garuvāsaṃ āvajjantassa cittaṃ nivattati. Evaṃ asakkontena pana satthumahattataṃ dhammassa svākkhātata saṅghassa suppaṭipatti ca āvajjitabbā. Satthumahattataṃ paccavekkhatopi hi dhammassa svākkhātataṃ saṅghassa suppaṭipattiṃ paccavekkhatopi cittaṃ nivattati. Tena vuttaṃ “asubhāvajjanādīhi upāyehi nivāraye”ti.

Kiṭṭhanti kiṭṭhaṭṭhāne uppannasassaṃ. Sampannanti paripuṇṇaṃ sunipphannaṃ. Kiṭṭhādoti sassakhādako. Evameva khoti ettha sampannakiṭṭhaṃ viya pañca kāmagaṇā daṭṭhabbā, kiṭṭhādo goṇo viya kūṭacittaṃ, kiṭṭhārakkhassa pamādakālo viya bhikkhuno chasu dvāresu satiṃ pahāya vicaraṇakālo, kiṭṭhārakkhassa pamādamāgamma goṇena gahitagabbhassa kiṭṭhassa khāditattā sassasāmino sassaphalānadhigamo viya chadvārarakkhikāya satiyā vipavāsamāgamma pañcakāmagaṇaṃ assādentena cittaṃ kusalapakkhassa nāsittattā bhikkhuno sāmāññaphalādhigamābhāvo vedittabbo.

Uparighaṭṭayanti dvinnāṃ siṅgānaṃ antare. Suniggahitaṃ niggaṇheyyāti ghaṭṭayaṃ patiṭṭhite nāsārajjuke suṭṭhu niggaṇhitaṃ katvā niggaṇheyya. Daṇḍenāti muggarasadisena thūladaṇḍakena. Evañhi so bhikkhave goṇoti evaṃ so kiṭṭhārakkhassa pamādamānvāya yasmiṃ yasmiṃ khaṇe kiṭṭhaṃ otaritukāmo hoti, tasmīṃ tasmīṃ khaṇe evaṃ niggaṇhitvā tāletvā osajjanena nibbisevanabhāvaṃ upanīto goṇo.

Evameva khoti idhāpi sampannakiṭṭhamiva pañca kāmagaṇā daṭṭhabbā, kiṭṭhādo viya kūṭacittaṃ, kiṭṭhārakkhassa appamādo viya imassa bhikkhuno chasu dvāresu satiyā avissajjanaṃ, daṇḍo viya suttanto, goṇassa kiṭṭhābhimukhakāle daṇḍena

tāḷanaṃ viya cittassa bahiddhā puthuttārammaṇābhimukhakāle
anamataaggiyadevadūtaādittaāsīvisūpamaanāgatabhayādīsu taṃ taṃ suttaṃ
āvajjetvā cittuppādassa puthuttārammaṇato nivāretvā mūlakammaṭṭhāne otāraṇaṃ
veditabbaṃ. Tenāhu porāṇā -

“Subhāsitaṃ sutvā mano pasīdati,
Dameti naṃ pītisukhañca vindati;
Tadassa ārammaṇe tiṭṭhate mano,
Goṇova kiṭṭhādako daṇḍatajjito”ti.

Udujitaṃ tajjitaṃ. Sudujitaṃ sutajjitaṃ, sujitantipi attho. Udu, sudūti idaṃ pana
nipātamattameva. Ajjhataṃ gocarajjhataṃ. Santiṭṭhatītiādīsu paṭhamajjhānavasena
santiṭṭhati, dutiyajjhānavasena sannisīdati, tatiyajjhānavasena ekodi hoti,
catutthajjhānavasena samādhīyati. Sabbampi vā etaṃ paṭhamajjhānavasena
veditabbaṃ. Ettāvatā hi sammāsambuddhena
samathānurakkhaṇāindriyasamvarasīlaṃ nāma kathitaṃ.

Raṇṇo vāti kassacideva paccantaraṇṇo vā. Saddaṃ suṇeyyāti paccūsakāle pabuddho
kusalena vīṇāvādakena vādiyamānāya madhurasaddaṃ suṇeyya. Rajanīyotiādīsu
cittaṃ rañjetīti rajanīyo. Kāmetabbaṭṭāya kamanīyo. Cittaṃ madayatīti madanīyo.
Cittaṃ mucchitaṃ viya karaṇato mucchiyatīti mucchanīyo. Ābandhitvā viya gahaṇato
bandhatīti bandhanīyo. Alaṃ me, bhoti vīṇāya saṇṭhānaṃ disvā taṃ anicchanto
evamāha. Upadhāraṇeti veṭṭhake. Koṇanti caturassaṃ sāradaṇḍakaṃ.

So taṃ vīṇanti so rājā “āharatha naṃ vīṇaṃ, ahamassā saddaṃ pasissāmī”ti taṃ
vīṇaṃ gahetvā. Dasadhā vātiādīsu paṭhamam tāva dasadhā phāleyya, athassā
saddaṃ apassanto satadhā phāleyya, tathāpi apassanto sakalikaṃ sakalikaṃ
kareyya, tathāpi apassanto “sakalikā jhāyissanti, saddo pana nikkhamitvā palāyissati,
tadā naṃ passissāmī”ti agginā ḍaheyya. Tathāpi apassanto “sallahukāni
masicuṇṇāni vātena bhassissanti, saddo sāradaṇṇaṃ viya pādamūle patissati, tadā
naṃ passissāmī”ti mahāvāte vā ophuneyya. Tathāpi apassanto “masicuṇṇāni
yathodakaṃ gamissanti, saddo pana pāraṃ gacchanto puriso viya nikkhamitvā
tarissati, tadā naṃ passissāmī”ti nadiyā vā sīghasotāya pavāheyya.

Evaṃ vadeyyāti sabbehipimehi upāyehi apassanto te manusse evaṃ vadeyya. Asatī
kirāyanti asatī kira ayaṃ vīṇā, lāmikāti attho. Asatīti lāmakādhivacanametam.
Yathāha -

“Asā lokitthiyo nāma, velā tassaṃ na vijjati;
Sārattā ca pagabbhā ca, sikhī sabbaghaso yathā”ti.

Yathevaṃ yaṃkiñci vīṇā nāmāti na kevalaṇca vīṇāyeva lāmikā, yatheva pana ayaṃ
vīṇā nāma, evaṃ yaṃkiñci aññaṃpi tantibaddhaṃ, sabbaṃ taṃ lāmakamevāti attho.
Evameva khoti ettha vīṇā viya pañcakkhandhā daṭṭhabbā, rājā viya yogāvacaro.
Yathā so rājā taṃ vīṇaṃ dasadhā phālanato paṭṭhāya vicinanto saddaṃ adisvā
vīṇāya anattiko hoti, evaṃ yogāvacaro pañcakkhandhe sammasanto ahanti vā
mamanti vā gahetabbaṃ apassanto khandhehi anattiko hoti. Tenassa taṃ
khandhasammasanaṃ dassento rūpaṃ samanvesati yāvatā rūpassa gatītiādīmāha.

Tattha samanvesatīti pariyesati. Yāvatā rūpassa gatīti yattakā rūpassa gati. Tattha gatīti gatigati, sañjātigati, salakkhaṇagati, vibhavagati, bhedagatīti pañcavidhā honti. Tattha idaṃ rūpaṃ nāma heṭṭhā avīcipariyantaṃ katvā upari akaniṭṭhabrahmalokaṃ anto katvā etthantare saṃsaratī vattati, ayamassa gatigati nāma.

Ayaṃ pana kāyo neva padumagabbhe, na puṇḍarīkanīluppalādīsu sañjāyati, āmāsayapakkāsayānaṃ pana antare bahalandhakāre duggandhapavanavicarite paramajegucche okāse pūtimacchādīsu kimi viya sañjāyati, ayaṃ rūpassa sañjātigati nāma.

Duvidhaṃ pana rūpassa lakkhaṇaṃ, “ruppatīti kho, bhikkhave, tasmā rūpa”nti evaṃ vutta ruppanasaṅkhātāṃ paccattalakkhaṇaṃ aniccādibhedāṃ sāmāññalakkhaṇaṃ, ayamassa salakkhaṇagati nāma.

“Gati migānaṃ pavanaṃ, ākāso pakkhinaṃ gati;
Vibhavo gati dhammaṃ, nibbānaṃ arahato gatī”ti. -

Evaṃ vutto rūpassa abhāvo vibhavagati nāma. Yo paṇassa bhedo, ayaṃ bhedagati nāma. Vedanādīsupi eseṇa nayo. Kevalaṃhettha upari yāva bhavaggā tesāṃ sañjātigati, salakkhaṇagatiyaṃca vedayitasañjānanaabhisaṅkharaṇavijānanaavasena paccattalakkhaṇaṃ veditabbaṃ.

Tampi tassa na hotīti yadeṭṭhaṃ rūpādīsu ahanti vā mamanti vā asmīti vā evaṃ niddiṭṭhaṃ diṭṭhitaṃhāmānaggāhattayaṃ, tampi tassa khīṇāsavassa na hotīti yathānusandhināva suttāgataṃ. Tena vuttaṃ mahāaṭṭhakathāyaṃ -

“Ādimhi sīlaṃ kathitaṃ, majjhe samādhībhāvanā;
Pariyosāne ca nibbānaṃ, esā vīṇopamā kathā”ti.

10. Chappāṇakopamasuttavaṇṇanā

247. Dasame arugattoti vaṇasarīro. Tesāmyeva arūnaṃ pakkattā pakkagatto. Saravananti kaṇḍavanaṃ. Evameva khoti arugatto puriso viya dussīlapuggalo veditabbo. Tassa kusakaṇṭakehi viddhassa sarapattehi ca asidhārūpamehi vilikhitagattassa bhiyyosomattāya dukkhadomanassaṃ viya tattha tattha sabrahmacārīhi “ayaṃ so imesaṃca imesaṃca kammānaṃ kārako”ti vuccamānassa uppajjanadukkhaṃ veditabbaṃ.

Labhati vattāranti labhati codakaṃ. Evaṃkāriti evarūpānaṃ vejjakammadūtakammādīnaṃ kārako. Evaṃsamācāroti vidhavā gocarādivasena evarūpagocarō. Asucigāmakaṇṭakoti asuddhaṭṭhena asuci, gāmaṇāsīnaṃ vijjhanaṭṭhena kaṇṭakoti gāmakaṇṭako.

Pakkhinti hatthisoṇḍasakuṇaṃ. Ossajjeyyāti vissajjeyya. Āviñcheyyunti ākaḍḍheyyuṃ. Pavekkhāmīti pavisissāmi. Ākāsaṃ ḍessāmīti ākāsaṃ uppatissāmi.

Etesu pana ahi “bhogehi maṇḍalaṃ bandhitvā supissāmī”ti vammikaṃ pavisitukāmo hoti. Susumāro “dūre bilaṃ pavisitvā nipajjissāmī”ti udakaṃ pavisitukāmo hoti. Pakkhī “ajaṭākāse sukhaṃ vicarissāmī”ti ākāsaṃ ḍetukāmo hoti. Kukkuro “uddhanaṭṭhāne chārikaṃ byūhitvā usumaṃ gaṇhanto nipajjissāmī”ti gāmaṃ

pavisitukāmo hoti. Siṅgālo “manussamaṃsaṃ khāditvā piṭṭhiṃ pasāretvā sayissāmī”ti āmakasusānaṃ pavisitukāmo hoti. Makkaṭṭo “ucce rukkhe abhiruhitvā disādisaṃ pakkhandissāmī”ti vanaṃ pavisitukāmo hoti.

Anuvidhāyeyyunti anugaccheyyumaṃ, anuvidhiyeyyuntipi pāṭho, anuvidhānaṃ āpajjeyyunti attho. Yattha so yāti, tattheva gaccheyyunti vuttaṃ hoti. Evamevāti ettha cha pāṇakā viya chāyatanāni datṭhabbāni, daḷharajju viya taṇhā, majjhe gaṇṭhi viya avijjā. Yasmiṃ yasmiṃ dvāre ārammaṇaṃ balavaṃ hoti, taṃ taṃ āyatanāṃ tasmīṃ tasmīṃ ārammaṇe āviñchati.

Imaṃ pana upamaṃ bhagavā sarikkhakena vā āhareyya āyatanānaṃ vā nānattadassanavasena. Tattha sarikkhakena tāva visuṃ appanākkiccaṃ natthi, pāḷiyaṃyeva appitā. Āyatanānaṃ nānattadassanena pana ayaṃ appanā - ahi nāmesa bahi sittasammatṭhe ṭhāne nābhiramati, saṅkāraṭṭhānatiṇapaṇṇagahanavammikāniyeva pana pavisitvā nipannakāle abhiramati, ekaggataṃ āpajjati. Evameva cakkhupetaṃ visamajjhāsayaṃ, matṭhāsu suvaṇṇabhittiādisu nābhiramati, oloketumpi na icchati, rūpacittapupphalatādivicittesuyeva pana abhiramati. Tādisesu hi ṭhānesu cakkhumhi appahonte mukhampi vivaritvā oloketukāmo hoti.

Susumāropi bahi nikkhanto gahetabbaṃ na passati, akkhiṃ nimīletvā carati. Yadā pana byāmasatamattaṃ udakaṃ ogāhitvā bilaṃ pavisitvā nipanno hoti, tadā tassa cittaṃ ekaggaṃ hoti, sukhaṃ supati. Evameva sotampetaṃ bilajjhāsayaṃ ākāsaṇissitaṃ, kaṇṇacchiddakūpakeyeva ajjhāsayaṃ karoti, kaṇṇacchiddākāsoyeva tassa saddasavane paccayo hoti. Ajaṭākāso pi vaṭṭatiyeva. Antoleṇasmiñhi sajjhāye kayiramāne na leṇacchadanaṃ bhinditvā saddo bahi nikkhamati, dvāravātapānachiddehi pana nikkhamitvā dhātuparamparā ghaṭṭento āgantvā sotapasādaṃ ghaṭṭeti. Atha tasmīṃ kāle “asukāṃ nāma sajjhāyatī”ti leṇapiṭṭhe nisinnā jānanti.

Evaṃ sante sampattagocaratā hoti, kiṃ panetaṃ sampattagocaranti? Āma sampattagocaraṃ. Yadi evaṃ dūre bheriādisu vajjamānesu “dūre saddo”ti jānanaṃ na bhavēyyāti. No na bhavati. Sotapasādasmiñhi ghaṭṭite “dūre saddo, āsanne saddo, paratīre orimatīre”ti tathā tathā jānanākāro hoti, dhammatā esāti. Kiṃ etāya dhammatāya? Yato yato chiddaṃ, tato tato savanaṃ hoti candimasūriyādīnaṃ dassanaṃ viyāti asampattagocaramevaṃ.

Pakkhīpi rukkhe vā bhūmiyaṃ vā na ramati. Yadā pana ekaṃ vā dve vā leḍḍupāte atikkamma ajaṭākāsaṃ pakkhandaṃ hoti, tadā ekaggacittataṃ āpajjati. Evameva ghānampi ākāsaajjhāsayaṃ vātūpanissayagandhagocaraṃ. Tathā hi gāvo navavutṭhe deve bhūmiṃ ghāyitvā ghāyitvā ākāśābhimukho hutvā vātaṃ ākaḍḍhanti. Aṅgulīhi gandhapiṇḍaṃ gahetvāpi ca upasiṅghanakāle vātaṃ anākaḍḍhanto neva tassa gandhaṃ jānāti.

Kukkuropi bahi caranto khemaṭṭhānaṃ na passati, leḍḍudaṇḍādīhi upadduto hoti. Antogāmaṃ pavisitvā uddhanaṭṭhāne chārikaṃ byūhitvā nipannassa panassa phāsu hoti. Evameva jivhāpi gāmajjhāsayaṃ āposannissitarasārammaṇā. Tathā hi tiyāmarattiṃ samaṇadhammaṃ katvāpi pātova pattacīvaramādāya gāmaṃ pavisitabbaṃ hoti. Sukkhakhādanīyassa ca na sakkā kheḷena atemitassa rasaṃ jānitum.

Siṅgālopi bahi caranto ratiṃ na vindati, āmakasusāne manussamaṃsaṃ khāditvā nipannasseva panassa phāsu hoti. Evameva kāyopi upādiṇṇakajjhāsayo pathaviṣannissitaphoṭṭhabbārammaṇo. Tathā hi aññaṃ upādiṇṇakaṃ alabhamānā sattā attanova hatthatale sīsaṃ katvā nipajjanti. Ajjhattikabāhirā cassa pathavī ārammaṇaggahaṇe paccayo hoti. Susanthatassāpi hi sayanassa heṭṭhāṭṭhitānampi vā phalakānaṃ na sakkā anisīdantena vā anuppiḷantena vā thaddhamudubhāvo jānitunti ajjhattikabāhirā pathavī etassa phoṭṭhabbajānane paccayo hoti.

Makkaṭopi bhūmiyaṃ vicaranto nābhiramati, hatthasatubbedhaṃ panassa rukkhaṃ āruya viṭapapiṭṭhe nisīditvā disāvidisā olokentasseva phāsuko hoti. Evaṃ manopi nānājjhāsayo bhavaṅgapaccayo, diṭṭhapubbepi nānārammaṇajjhāsayaṃ karotiyeva mūlabhavaṅgaṃ panassa paccayo hotīti ayamettha saṅkhepo, vitthārena pana āyatanānaṃ nānattaṃ visuddhimagge āyatananiddese vuttameva.

Taṃ cakkhu nāviñchatīti taṇhārajjukānaṃ āyatanapāṇakānaṃ kāyagatāsathambhe baddhānaṃ nibbisevanabhāvaṃ āpannattā nākaḍḍhatīti imasmiṃ sutte pubbabhāgavipassanāva kathitā.

11. Yavakalāpisuttavaṇṇanā

248. Ekādasame yavakalāpīti lāyitvā ṭhapitayavapuñjo. Byābhaṅgihatthāti kājahatthā. Chahi byābhaṅgīhi haneyyunti chahi puthulakājadaṇḍakehi potheyyumaṃ. Sattamoti tesu chasu janesu yave pothetvā pasibbake pūretvā ādāya gatesu añño sattamo āgaccheyya. Suhatatarā assāti yaṃ tattha avasiṭṭhaṃ atthi bhusapalāpamattampi, tassa gahaṇatthaṃ suṭṭhutamā hatā.

Evameva khoti ettha catumahāpatho viya cha āyatanāni daṭṭhabbāni, catumahāpathe nikkhittayavakalāpī viya satto, cha byābhaṅgiyo viya iṭṭhāniṭṭhamajjhattavasena aṭṭhārasa ārammaṇāni, sattamā byābhaṅgī viya bhavapatthanā kilesā. Yathā catumahāpathe ṭhapitā yavakalāpī chahi byābhaṅgīhi haññati, evamime sattā aṭṭhārasahi ārammaṇadaṇḍakehi chasu āyatanesu haññanti. Yathā sattamena suhatatarā honti, evaṃ sattā bhavapatthanakilesehi suhatatarā honti bhavemūlakaṃ dukkhaṃ anubhavamānā.

Idāni nesaṃ taṃ bhavapatthanakilesaṃ dassetuṃ bhūtapubbaṃ, bhikkhavetiādimāha. Tatrāti sudhammāyaṃ bhummaṃ, sudhammāya devasabhāya dvāreti attho. Dhammikā kho devāti dhammikā ete devā nāma, yehi mādisaṃ asurādhipatiṃ gahetvā mayhaṃ bhedanamattampi na katanti sandhāya vadati. Adhammikā devāti adhammikā ete devā nāma, ye mādisaṃ asurādhipatiṃ navagūthasūkaraṃ viya kaṇṭhapañcamehi bandhanehi bandhitvā nisīdāpentī. Evaṃ sukhumaṃ kho, bhikkhave, vepacittibandhananti taṃ kira padumaṇḍalasuttaṃ viya makkaṭajālasuttaṃ viya ca sukhumaṃ hoti, chettuṃ pana neva vāsiyā na pharasunā sakkā. Yasmā pana citteneva bajjhati, cittena muccati, tasmā “vepacittibandhana”nti vuttaṃ.

Tato sukhumataraṃ mārabandhananti kilesabandhanaṃ panesaṃ tatopi sukhumataraṃ, neva cakkhussa āpāthaṃ gacchati, na iriyāpathaṃ nivāreti. Tena hi baddhā sattā pathavitalepi ākāsepi yojanasatampi yojanasahassampi gacchantipi āgacchantipi. Chijjamānaṃ panetaṃ ñāṇeneva chijjati, na aññenāti “ñāṇamokkhaṃ bandhana”ntipi vuccati.

Maññamānoti taṇhādiṭṭhimānānaṃ vasena khandhe maññanto. Baddho māraśāti mārabandhanena baddho. Karaṇatthe vā etaṃ sāmivacanaṃ, kilesamāreṇa baddhoti attho. Mutto pāpimatoti māraśa bandhanena mutto. Karaṇattheyeva vā idaṃ sāmivacanaṃ, pāpimatā kilesabandhanena muttoti attho.

Asmīti padena taṇhāmaññaṃ vuttaṃ. Ayamahasmiṃ diṭṭhimaññaṃ. Bhavissanti sassatavasena diṭṭhimaññaṃ. Na bhavissanti ucchedavasena. Rūpītiādīni sassatasseva pabbhedadīpanāni. Tasmāti yasmā maññaṃ ābādhaṃ antodosanikantanavasena rogo ceva gaṇḍo ca sallaṅca, tasmā. Iñjantiādīni yasmā imehi kilesehi sattā iñjanti ceva phandanti ca papañcitā ca honti pamattākārapattā, tasmā tesam ākārādassanattamaṃ vuttāni.

Mānagatavāre pana mānaśa gataṃ mānagataṃ, mānapavattīti attho. Mānoyeva mānagataṃ gūthagataṃ muttagataṃ viya. Tattha asmīti idaṃ taṇhāya sampayuttamānavasena vuttaṃ. Ayamahasmiṃ diṭṭhivasena. Nanu ca diṭṭhisampayutto nāma māno natthīti? Āma natthi, mānaśa pana appahīnattā diṭṭhi nāma hoti. Mānamūlakaṃ diṭṭhiṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Āsīvisavaggo.

Catuttho paṇṇāsako.

Saḷāyatanaśamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

ΠΑΡΟΧΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Tīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 3. Η συλλογή των συνδεδεμένων ομιλιών - Σχόλια. 4. Σχόλια για το κεφάλαιο για τις έξι αισθητήριες βάσεις. 1. Οι συνδεδεμένες ομιλίες για τις έξι αισθητήριες βάσεις έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org